Item
P. Pontanus p. 197
Rigaltius p. 161

L. ANNÆI FLORI
RERUM
ROMANARUM
LIBRI IV.

Proœmium.

POpulus Romanus à rege Romulo in Cæſarem Auguſtum, ſeptingentos per annos, tantum operum pace belloque geſſit, ut ſi quis magnitudinem imperii cum annis conferat, ætatem ultra putet. Ita late per orbem terrarum arma circumtulit, ut quæ res ejus legunt, non unius populi, ſed generis humani facta diſcant. Nam tot laboribus periculiſque jactatus eſt, ut ad conſtituendum ejus imperium, contendiſſe Virtus & Fortuna videantur. Quare quum præcipue hoc quoque, ſicut cætera, operæ pretium ſit cognoſcere, tamen quia ipſa ſibi obſtat magnitudo, retumque diverſitas aciem intentiones abrumpit; faciam quod ſolent qui terrarum ſitus pingunt: in brevi quaſi tabella totam ejus imaginem amplectar: nonnihil, ut ſpero, ad admirationem principis populi conaturus, ſi pariter atque inſimul univerſam magnitudinem ejus oſtendero. Si quis ergo Populum Romanum quaſi hominem conſideret, totamque ejus ætatem percenſeat, ut cœperit, utque adoleverit, ut quaſi ad quendam juventæ florem pervenerit, ut poſtea velut conſenuerit; quatuor gradus proceſſuſque ejus inveniet. Prima ætas ſub regibus fuit, prope du-

centos quinquaginta per annos, quibus circum ipſam matrem ſuam cum finitimis luctatus eſt. hæc erat ejus Infantia. Sequens à Bruto Collatinoque conſulibus, in Appium Claudium, Quinctum Fulvium conſules, ducentos quinquaginta annos patet: quibus Italiam ſubegit. hoc fuit tempus viris armiſque incitatiſſimum: ideo quis Adoleſcentiam dixerit. Dehinc ad Cæſarem Auguſtum ducenti anni, quibus totum orbem pacavit. hic jam ipſa Juventa Imperii, & quaſi quædam robuſta maturitas. A Cæſare Auguſto in ſeculum noſtrum haud multo minus anni ducenti: quibus inertia Cæſarum quaſi conſenuit atque decoxit; niſi quod ſub Trajano principe movet lacertos, & præter ſpem omnium, ſenectus imperii, quaſi reddita juventute, revireſcit.

LIBER I.

CAP. I. *De Romulo primo Romanorum Rege.*

PRimus ille, & Urbis & Imperii conditor, Romulus fuit; Marte genitus, & Rhea Sylvia. Hoc de ſe ſacerdos gravida confeſſa eſt: nec mox fama dubitavit, quum Amulii imperio abjectus in profluentem cum Remo fratre, non potuit extingui. Siquidem & Tiberinus amnem repreſſit: & relictis catulis lupa ſequuta vagitum, uber admovit infantibus, matremque ſe geſſit. Sic repertos apud arborem, regis paſtor tulit in caſam, atque educavit. Alba tunc erat Latio caput, Iuli opus: nam Lavinium patris Æneæ contemplerat. Ab his Amulius jam bis ſeptima ſobole regnabat, fratre pulſo Numitore, cujus ex filia Romulus. Igitur ſtatim prima juventæ face, patruum Amulium ab arce deturbat, avum reponit: Ipſe fluminis amator, & montium, apud quos erat educatus, mœnia novæ urbis agitabat. Gemini erant: uter au-

auſpicaretur, & regeret, adhibuere piacula. Remus montem Aventinum, hic Palatium occupat. Prior ille ſex vultures, hic poſtea, ſed duodecim videt. Sic victor augurio, urbem excitat, plenus ſpei, bellatricem fore. ita illi aſſuetæ ſanguine & præda aves pollicebantur. Ad tutelam novæ urbis ſufficere vallum videbatur: cujus dum irridet anguſtias Remus, idque increpat ſaltu; dubium an juſſu fratris, occiſus eſt. prima certe victima fuit, munitionemque urbis novæ, ſanguine ſuo conſecravit. Imaginem urbis magis quam urbem fecerat: incolæ deerant. Erat in proximo lucus: hunc Aſylum facit: & ſtatim mira vis hominum, Latini, Tuſcique paſtores: quidam etiam tranſmarini; Phryges qui ſub Æneâ, Arcades qui ſub Evandro duce influxerant. Ita ex variis quaſi elementis congregavit corpus unum; populumque Romanum ipſe fecit. Res erat unius ætatis; populus virorum. Itaque matrimonia à finitimis petita: quia non impetrabantur, manu capta ſunt. Simulatis quippe ludis equeſtribus, virgines quæ ad ſpectaculum venerant, præda fuere. Et hæc ſtatim cauſa bellorum. Pulſi fugatique Vejentes. Cæninenſium captum ac dirutum eſt oppidum. Spolia inſuper opima de rege, Feretrio Jovi manibus ſuis rex reportavit. Sabinis proditæ portæ per virginem: nec dolo: ſed puella pretium rei, quam gerebant in ſiniſtris, petierat. dubium clypeos an armillas. Illi ut & fidem ſolverent, & ulciſcerentur, clypeis obruere. Ita admiſſis intra mœnia hoſtibus, atrox in ipſo foro pugna, adeo ut Romulus Jovem oraret, *Ut fœdam ſuorum fugam ſiſteret.* Hinc templum & Stator Jupiter. Tandem ſævientibus intervenere raptæ laceris comis. Sic pax facta cum Tatio, fœduſque percuſſum: ſecutaque res mira dictu, ut relictis ſedibus ſuis novam in urbem hoſtes demigrarent, & cum generis ſuis avitas opes pro dote ſociarent. Auctis brevi viribus, hunc Rex ſapientiſſimus ſtatum Reipublicæ impoſuit: juventus diviſa per tribus, in

equis & armis, ad ſubita belli excubaret: conſilium Reipublicæ penes ſenes eſſet, qui ex auctoritate *Patres*, ob ætatem *Senatus* vocabantur. His ita ordinatis, repente, quum concionem haberet, ante urbem apud Capreæ paludem, è conſpectu ablatus eſt. Diſcerptum aliqui à ſenatu putant, ob aſperius ingenium: ſed oborta tempeſtas ſoliſque defectio, conſecrationis ſpeciem præbuere: cui mox Julius Proculus fidem fecit, viſum à ſe Romulum affirmans auguſtiore forma quam fuiſſet: mandare præterea, ut ſe pro numine acciperent: *Quirinum* in cœlo vocari, placitum diis: ita gentium Roma potiretur.

CAP. II. *De Numa Pompilio.*

SUccedit Romulo Numa Pompilius: quem Curibus Sabinis agentem, ultro petivere, ob inclytam viri religionem. Ille ſacra, & cæremonias, omnemque cultum deorum immortalium docuit: ille Pontifices, Augures, Salios, cæteroſque per ſacerdotia; annum quoque in duodecim menſes, faſtos dies nefaſtoſque deſcripſit. Ille Ancilia atque Palladium, ſecreta quædam imperii pignora; Janumque geminum, fidem pacis ac belli; in primis focum Veſtæ virginibus colendum dedit; ut ad ſimulacrum cœleſtium ſiderum, cuſtos imperii flamma vigilaret. Hæc omnia quaſi monitu deæ Egeriæ, quo magis barbari acciperent. Eo denique ferocem populum redegit, ut quod vi & injuria occupaverat imperium, religione atque juſtitia gubernaret.

CAP. III. *De Tullo Hoſtilio.*

EXcipit Pompilium Numam Tullus Hoſtilius: Cui in honorem virtutis regnum ultro datum. Hic omnem militarem diſciplinam, artemque bellandi condidit. Itaque mirum in modum exercita juventute, provocare auſus Albanos, gravem & diu principem populum. Sed quum pari robore frequentibus prœliis utrique comminuerentur, miſ-

ſo in compendium bello, Horatiis, Curiatiiſque, tergeminis hinc atque inde fratribus, utriuſque populi fata permiſſa ſunt. Anceps, & pulchra contentio, exituque ipſo mirabilis. Tribus quippe illinc vulneratis, hinc duobus occiſis, qui ſupererat Horatius, addito ad virtutem dolo, ut diſtraheret hoſtem, ſimulat fugam: ſinguloſque, prout ſequi poterant, adortus exuperat. Sic (rarum alias decus) unius manu parta victoria eſt: quam ille mox parricidio fœdavit. Flentem ſpolia circa ſe, ſponſi quidem, ſed hoſtis, ſororem viderat. hunc tam immaturum virginis amorem ultus eſt ferro. Citavere leges nefas: ſed abſtulit virtus parricidam: & facinus intra gloriam fuit. Nec diu in fide Albanus: Nam Fidenates bello miſſi in auxilium ex fœdere, medii inter duos expectavere fortunam. Sed rex callidus, ubi inclinare ſocios ad hoſtem videt, tollit animos, quaſi ipſe mandaſſet, ſpes inde noſtris, metus hoſtibus. Sic fraus proditorum irrita fuit. Itaque hoſte victo, ruptorem fœderis Metium Fuſetium, religatum inter duos currus, pernicibus equis diſtrahit: Albamque ipſam quamvis parentem, æmulam tamen, diruit, quum prius omnes opes urbis, ipſumq; populum Romam tranſtuliſſet: prorſus ut conſanguinea civitas non periiſſe, ſed in ſuum corpus rediiſſe rurſus videretur.

CAP. IV. *De Anco Marcio.*

ANcus deinde Marcius, nepos Pompilii, pari ingenio. Hic igitur & mœnia muro amplexus eſt, & interfluentem Urbi Tiberinum ponte commiſit; Oſtiamque in ipſo maris fluminiſque confinio coloniam poſuit: jam tum videlicet præſagiens animo, futurum, ut totius mundi opes & commeatus illo veluti maritimo Urbis hoſpitio reciperentur.

CAP. V. *De Tarquinio Priſco.*

TArquinius poſtea Priſcus, quamvis tranſmarinæ originis, regnum ultro petens, accipit, ob induſtriam

duſtriam atque elegantiam: quippe qui oriundus Corintho, Græcum ingenium Italicis artibus miſcuiſſet. Hic & ſenatus majeſtatem numero ampliavit, & centuriis tribus auxit, quatenus Attius Navius numerum augeri prohibebat, vir ſummus augurio. quem rex in experimentum rogavit, *Fierine poſſet quod ipſe mente conceperat?* Ille rem expertus augurio, *Poſſe* reſpondit. *Atqui hoc*, inquit, *agitabam, An cotem illam ſecare novacula poſſem?* Augur, *Potes ergo*, inquit: & ſecuit. Inde Romanis ſacer auguratus. Neque pace Tarquinius quam bello promptior. Duodecim namque Tuſciæ populos frequentibus armis ſubegit. Inde faſces, trabeæ, curules, anuli, phaleræ, paludamenta, prætexta; inde, quod aureo curru quatuor equis triumphatur; togæ pictæ, tunicæque palmatæ; omnia denique decora & inſignia, quibus imperii dignitas eminet.

CAP. VI. *De Servio Tullio.*

SErvius Tullius deinceps gubernacula Urbis invadit, nec obſcuritas inhibuit, quamvis matre ſerva creatum. Nam eximiam idolem uxor Tarquinii Tanaquil liberaliter educaverat, & clarum fore, viſa circa caput flamma promiſerat. Ergo inter Tarquinii mortem, annitente regina, ſubſtitutus in locum regis, quaſi ad tempus, Regnum dolo partum ſic egit induſtriè, ut jure adeptus videretur. Ab hoc populus Romanus relatus in cenſum, digeſtus in claſſes, curiis atque collegiis diſtributus: ſummaque regis ſolertia ita eſt ordinata reſpublica, ut omnia patrimonii, dignitatis, ætatis, artium, officiorumque diſcrimina in tabulas referrentur; ac ſic maxima civitas mininæ domus diligentia contineretur.

CAP. VII. *De Tarquinio Superbo.*

POſtremus omnium fuit regum Tarquinius, cui cognomen *Superbo* ex moribus datum. Hic regnum avitum quod à Servio tenebatur, rapere maluit,

maluit, quam expectare; immiſſiſque in eum percuſſoribus, ſcelere partam poteſtatem non melius egit, quam acquiſierat. Nec abhorrebat moribus uxor Tullia, quæ, ut virum regem ſalutaret, ſuper cruentum patrem, vecta carpento, conſternatos equos egit. Sed ipſe in Senatum cædibus, in omnes ſuperbia, quæ crudelitate gravior eſt bonis, graſſatus; quum lævitiam jam domi fatigaſſet, tandem in hoſtes converſus eſt. Sic valida oppida in Latio capta ſunt, Ardea, Ocriculum, Gabii, Sueſſa Pometia. Tum quoque cruentus in ſuos, neque enim filium verberare dubitavit, ut ſimulanti transfugam, apud hoſtes hinc fides eſſet. Cui Gabiis, ut voluerat, recepto, atque per nuncios conſulenti *Quid fieri vellet*; eminentia forte papaverum capita virgula excutiens, quum per hoc interficiendos eſſe principes intelligi vellet, (quæ ſuperbia!) ſic reſpondet. Tamen de manubiis captarum urbium templum erexit. quod quum inauguraretur, cedentibus cæteris deis (mira res dictu) reſtitere Juventas, & Terminus. Placuit vatibus contumacia numinum. ſiquidem firma omnia & æterna pollicebantur. Sed illud horrendum, quod molientibus ædem, in fundamentis humanum repertum eſt caput. nec dubitavere cuncti, monſtrum pulcherrimum, imperii ſedem, caputque terrarum promittere. Tamdiu ſuperbiam regis populus Romanus perpeſſus eſt, donec aberat libido. hanc ex liberis ejus importunitatem tolerare non potuit. Quorum quum alter ornatiſſimæ fœminæ Lucretiæ ſtuprum intuliſſet, matrona dedecus ferro expiavit. Imperium tum regibus abrogatum.

CAP. VIII. *Anacephalæoſis de ſeptem regibus.*

HÆc eſt prima ætas populi Romani, & quaſi Infantia, quam habuit ſub regibus ſeptem, quadam fatorum induſtria, tam variis ingenio, ut reipublicæ ratio & utilitas poſtulabat. Nam quid Romulo ardentius? tali opus fuit, ut invaderet regnum. Quid Numa religioſius? ita res poposcit,

ut ferox populus deorum metu mitigaretur. Quid ille militiæ artifex Tullus, bellatoribus viris quam neceſſarius? ut acueret ratione virtutem. Quid ædificator Ancus? ut Urbem colonia extenderet, ponte jungeret, muro tueretur. Jam vero Tarquinii ornamenta & inſignia quantam principi populo addiderunt ex ipſo habitu dignitatem? Actus à Servio cenſus quid effecit, niſi ut ipſa ſe noſſet Reſpublica? Poſtremo Superbi illius importuna dominatio nonnihil, immo vel plurimum, profuit. Sic enim effectum eſt, ut agitatus injuriis populus, cupiditate libertatis incenderetur.

CAP. IX. *De mutatione Reipublicæ.*

IGitur Bruto Collatinoque ducibus, & auctoribus, quibus ultionem ſui moriens matrona mandaverat, populus Romanus ad vindicandam libertatis ac pudicitiæ decus, quodam quaſi inſtinctu deorum concitatus, regem repente deſtituit, bona diripit, agrum Marti ſuo conſecrat, imperium in eoſdem libertatis ſuæ vindices transfert, mutato tamen & jure, & nomine. Quippe ex perpetuo annuum placuit, ex ſingulari duplex: ne poteſtas ſolitudine vel mora corrumperetur: *conſules*que appellavit pro regibus, ut conſulere ſe civibus ſuis debere meminiſſent. Tantumque libertatis novæ gaudium inceſſerat, ut vix mutati ſtatus fidem caperent; alterumque ex conſulibus, tantum ob nomen & genus regium, faſcibus abrogatis, Urbe demitterent. Itaque ſubſtitutus Valerius Publicola, ex ſummo ſtudio annixus eſt ad augendam liberi populi majeſtatem. Nam & faſces ei pro concione ſubmiſit, & jus provocationis adverſus ipſos dedit. Et ne ſpeciei arcis offenderet, eminentes ædes ſuas in plana ſubmiſit. Brutus vero favori civium, etiam domus ſuæ clade & parricidio velificatus eſt. Quippe quum ſtudere revocandis in Urbem regibus liberos ſuos comperiſſet, protraxit in forum, & concione media virgis cecidit, & ſecuri percuſſit: ut plane publicus parens in locum liberorum adoptaſſe

doptaſſe ſibi populum videretur. Liber jam hinc populus Romanus, prima adverſus exteros arma pro libertate corripuit; mox pro finibus; deinde pro ſociis; tum gloria & imperio, laceſſentibus aſſidue uſquequaque finitimis: quippe cui patrii ſoli gleba nulla, ſed ſtatim hoſtile pomœrium, mediuſque inter Latium & Tuſcos, quaſi in quodam bivio collocatus, omnibus portis in hoſtem incurreret: donec quaſi contagione quadam per ſingulos itum eſt, & proximis quibuſque correptis, totam Italiam ſub ſe redegerunt.

CAP. X. *Bellum Etruſcum cum rege Porſena.*

PUlſis ex urbe regibus, prima pro libertate arma corripuit. Nam Porſena rex Etruſcorum ingentibus copiis aderat, & Tarquinios manu reducebat. Hunc tamen, quamvis & armis, & fame urgeret, occupatoque Janiculo ipſis Urbis faucibus incubaret, ſuſtinuit, repulit, nobiliſſime etiam tanta admiratione perculit, ut ſuperior ultro cum pace victis amicitiæ fœdera feriret. Tunc illa Romana prodigia atque miracula, Horatius, Mucius, Cloelia: quæ niſi in annalibus ſorent, hodie fabulæ viderentur. Quippe Horatius Cocles poſtquam hoſtes undique inſtantes ſolus ſummovere non poterat, ponte reciſo tranſnatat Tiberim, nec arma dimittit. Mucius Scævola regem per inſidias in caſtris ipſius aggreditur: ſed ubi fruſtrato circa purpuratum ejus ictu tenetur, ardentibus ſocis injicit manum, terroremque geminat dolo. *Vi ſcias*, inquit, *quem virum effugeris, idem trecenti juravimus*: quum interim (immane dictu!) hic interritus, ille trepidaret, tanquam manus regis arderet. Sic quidem viri: ſed ne quis ſexus à laude ceſſaret, ecce & virginum virtus. Una ex obſidibus regi data, elapſa cuſtodiam, Cloelia, per patrium flumen equitabat. Et rex quidem, tot tantiſque virtutum territus monſtris, *valere liberoſque eſſe* juſſit. Tarquinii tamdiu dimicaverunt, donec Aruntem filium regis manu ſua Brutus occiderit, ſuperq; ipſum mutuo vulnere expiravit; plane quaſi adulterum ad inferos uſq; ſequeretur.

CAP.

CAP. XI. *Bellum Latinum.*

LAtini quoque Tarquinios aſſerebant æmulatione, & invidia: ut populus, qui foris dominabatur, ſaltem domi ſerviret. Igitur omne Latium, Mamilio Tuſculano duce, quaſi in regis ultionem, tollit animos. Apud Regilli lacum dimicatur, diu marte vario, donec Poſthumius ipſe dictator ſignum in hoſtes jaculatus eſt (novum & inſigne commentum) uti peteretur curſu. Coſſus equitum magiſter exuere frænos imperavit (& hoc novum) quo acrius incurrerent. Ea denique atrocitas fuit prælii, ut interfuiſſe ſpectaculo deos fama tradiderit; duos in candidis equis, Caſtorem atque Pollucem, nemo dubitavit. Itaque & imperator veneratus eſt, pactuſque victoriam templa promiſit; & reddidit, plane quaſi ſtipendium commilitonibus deis. Hactenus pro libertate: mox de finibus cum eiſdem Latinis aſſidue & ſine intermiſſione pugnatum eſt. Sora (quis credat?) & Algidum terrori fuerunt, Satricum atque Corniculum provinciæ. De Verulis & Bovillis pudet; ſed triumphavimus. Tibur nunc ſuburbanum, & æſtivæ Prænefte deliciæ, nuncupatis in Capitolio votis petebantur. Idem tunc Fæſulæ, quod Carræ nuper. idem nemus Aricinum, quod Hercynius ſaltus: Fregellæ, quod Geſoriacum: Tiberis, quod Euphrates. Coriolos quoque, pro pudor! victos, adeo gloriæ fuiſſe, ut captum oppidum Caius Marcius Coriolanus, quaſi Numantiam aut Africam, nomini induerit. Extant & parta de Antio ſpolia, quæ Mænius in ſuggeſtu fori, capta hoſtium claſſe, fixerit; ſi tamen illa claſſis: nam ſex fuere roſtratæ. Sed hic numerus illis initiis navale bellum fuit. Pervicaciſſimi tamen Latinorum Æqui & Volſci fuere; & quotidiani, ut ita dixerim, hoſtes. Sed hos præcipue Lucius Quinctius domuit, ille dictator ab aratro: qui obſeſſa, ac pæne jam capta, Marci Minucii conſulis caſtra, egregia virtute ſervavit. Medium erat forte tempus ſementis,

quum

quum patricium virum innixum aratro ſuo, lictor in ipſo opere deprehendit. Inde in aciem profectus, ne quid à ruſtici operis imitatione ceſſaret, victos more pecudum ſub jugo miſit. Sic expeditione finita, rediit ad boves rurſus triumphalis agricola. Fidem numinum! qua velocitate! intra quindecim dies cœptum, peractumq; bellum: prorſus ut feſtinaſſe dictator ad relictum opus videretur.

CAP. XII. *Bellum cum Etruſcis, Faliſcis, & Fidenatibus.*

ASſidui vero & anniverſarii hoſtes ab Etruria Vejentes; adeo ut extraordinariam manum adverſus eos promiſerit, privatumque geſſerit bellum gens una Fabiorum. Satis ſuperque idonea clades. Cæſi apud Cremeram trecenti, patricius exercitus. & *ſcelerato* ſignata nomine, quæ proficiſcentes in prœlium porta dem ſit. Sed ea clades ingentibus expiata victoriis, poſtquam per alios atque alios duces robuſtiſſima capta ſunt oppida: vario quidem eventu. Faliſci ſe ſponte dediderunt. Cremati ſuo igne Fidenates. Rapti funditus deletique Vejentes. Faliſci quum obſiderentur mira viſa eſt fides Imperatoris, nec immerito: quod ludimagiſtrum, urbis proditorem, cum iis quos adduxerat pueris, victum ſibi ultro remiſiſſet. Eam namque vir ſanctus, & ſapiens, veram ſciebat victoriam, quæ ſalva fide, & integra dignitate pararetur. Fidenæ, quia pares non erant ferro, ad terrorem movendum facibus armatæ, & diſcoloribus, ſerpentum in modum, mitris, furiali more proceſſerant: ſed habitus ille feralis, everſionis omen fuit. Vejentium quanta res fuerit, indicat decennis obſidio. Tunc primum hiematum ſub pellibus: taxata ſtipendio hiberna: adactus miles ſua ſponte jurejurando, *niſi capta urbe remearet.* Spolia de Larte Tolumnio rege ad Feretrium reportata. Denique non ſcalis, nec irruptione, ſed cuniculo, & ſubterraneis dolis peractum urbis excidium. Ea denique viſa eſt prædæ magnitudo, cujus decimæ

Apollini

Apollini Pythio mitterentur: universusque populus Romanus ad direptionem urbis vocaretur. Hoc tunc Vejentes fuere: nunc fuisse quis meminit? quæ reliquiæ? quodve vestigium? Laborat annalium fides, ut Vejos fuisse credamus.

CAP. XIII. *Bellum Gallicum.*

HInc sive invidia deûm, sive fato, rapidissimus procurrentis imperii cursus, parumper Gallorum Senonum incursione supprimitur. Quod tempus populo Romano nescio utrum clade funestius fuerit, an virtutum experimentis speciosius. Ea certe fuit vis calamitatis, ut in experimentum illatam putem divinitus, scire volentibus immortalibus diis, An Romana virtus imperium orbis mereretur. Galli Senones, gens natura ferox, moribus incondita, ad hoc ipsa corporum mole, perinde armis ingentibus, adeo omni genere terribilis fuit, ut plane nata ad hominum interitum, urbium stragem videretur. Hi quondam ab ultimis terrarum oris, & cingente omnia Oceano, ingenti agmine profecti, quum jam media vastassent, positis inter Alpes & Padum sedibus, ne his quidem contenti, per Italiam vagabantur. Tum Clusium obsidebant. Pro sociis ac fœderatis populus Romanus intervenit, missis ex more legatis. sed quod jus apud barbaros? ferocius agunt. exinde certamen. Conversis igitur à Clusio, Romamque venientibus, ad Alliam flumen cum exercitu Fabius consul occurrit. Non temere fœdior clades. Itaque hunc diem fastis Roma damnavit. Fuso exercitu jam mœnibus Urbis appropinquabant. Erant nulla præsidia. Tum igitur, aut nunquam alias apparuit vera illa Romana virtus. Jam primum majores natu, amplissimis usi honoribus, in forum coëunt. ibi devovente pontifice, diis se manibus consecrant: statimque in suas quisque ædes regressi, sicut in trabeis erant, & amplissimo cultu, in curulibus sellis sese posuerunt: ut quum venisset hostis, in sua dignitate morerentur. Pontifices, & Flamines, quicquid religiosissimi

in

in templis erat, partim in doliis defossa terræ recondunt, partim imposita plaustris secum avehunt. Virgines simul ex sacerdotio Vestæ, nudo pede fugientia sacra comitantur. Tamen excepisse fugientes unus è plebe fertur Lucius Albinius, qui depositis uxore & liberis, virgines in plaustrum recepit. adeo tum quoque in ultimis, religio publica privatis affectibus antecellebat. Juventus vero, quam satis constat vix mille hominum fuisse, duce Manlio, arcem Capitolini montis invasit, obtestata ipsum quasi præsentem Jovem, *Ut quemadmodum ipsi ad defendendum templum ejus concurrissent, ita ille virtutem eorum numine suo tueretur.* Aderant interim Galli, apertamque Urbem, primo trepidi ne quis subesset dolus, mox ubi solitudinem vident, pari clamore & impetu invadunt: patentes passim domos adeunt: ubi sedentes in curulibus suis prætextatos senes, velut Deos Genioscque venerati. mox eosdem, postquam esse homines liquebat, alioqui nihil respondere dignantes, pari vecordia mactant, faceisque tectis injiciunt: & totam Urbem igne, ferro, manibus solo exæquant. Sex mensibus barbari (quis crederet?) circa montem unum pependerunt, nec diebus modo, sed noctibus quoque omnia experti: quum tandem Manlius nocte subeuntes, clangore anseris excitatus, à summa rupe dejecit, & ut spem hostibus demeret, quanquam in summa fame, tamen ad speciem fiduciæ, panes ab arce jaculatus est. Et statо quodam die per medias hostium custodias, Fabium pontificem ab arce demisit; qui solenne sacrum in Quirinali monte conficeret. Atque ille per media hostium tela incolumis religionis auxilio rediit; *Propitiosque deos* renunciavit. Novissime, quum jam obsidio sua barbaros fatigasset, mille pondo auri recessum suum venditantes, idque ipsum per insolentiam, quum ad iniqua pondera addito adhuc gladio, superbe victis increparent, subito aggressus à tergo Camillus adeo cecidit, ut omnia incendiorum vestigia Gallici sanguinis inundatione, deleret.

Agere

Agere gratias diis immortalibus ipſo tantæ cladis nomine libet. Paſtorum caſas ignis ille, & flamma paupertatem Romuli abſcondit. Incendium illud quid egit aliud, niſi ut deſtinata hominum ac deorum domicilio civitas, non deleta, non obruta, ſed expiata potius, & luſtrata videatur? igitur poſt aſſertam à Manlio, reſtitutam à Camillo Urbem, acrius etiam vehementiuſque in finitimos reſurrexit. Ac primum omnium illam ipſam Gallicam gentem non contentus mœnibus expuliſſe, quum per Italiam naufragia ſua latius treheret, ſic perſecutus eſt duce Camillo, ut hodie nulla Senonum veſtigia ſuperſint. Semel apud Anienem trucidati, quum ſingulari certamine Manlius aureum torquem barbaro inter ſpolia detraxit: inde Torquati. Iterum Pomptino agro, quum in ſimili pugna Lucius Valerius, inſidente galeæ ſacra alite adjutus, retulit ſpolia: & inde Corvini. Tandem poſt aliquot annos, omnes reliquias eorum in Etruria ad lacum Vadimonis Dolabella delevit: ne quis extaret in ea gente, quæ incenſam à ſe Romam urbem gloriaretur.

CAP. XIV. *Bellum Latinum.*

COnverſus à Gallis in Latinos, Manlio Torquato, Decio Mure conſulibus, ſemper quidem æmulatione imperii infeſtos, tum vero contemptu Urbis incenſæ; quum *jus civitatis*, *partem imperii* ac *magiſtratuum* poſcerent, atque jam amplius quam congredi auderent: quo tempore quis ceſſiſſe hoſtem mirabitur? quum alter conſulum filium ſuum, quia contra imperium pugnaverat, quamvis victorem occiderit, quaſi plus in imperio eſſet, quam in victoria: alter quaſi monitu deorum, capite velato primam ante aciem diis manibus ſe devoverit: ut in confertiſſima ſe hoſtium tela jaculatus, novum ad victoriam iter, ſanguinis ſui ſemita, aperiret.

CAP.

CAP. XV. *Bellum Sabinum.*

A Latinis aggreſſus eſt gentem Sabinorum, qui immemores factæ ſub Tito Tatio affinitatis, quodam contagio belli ſe Latinis adjunxerant. Sed Curio Dentato conſule, omnem eum tractum, qua Nar ambit, fonteſque Velini, Hadriatico tenus mari, igne ferroque vaſtavit. Qua victoria, tantum hominum, tantum agrorum redactum in poteſtatem, ut in utro plus eſſet, nec ipſe poſſet æſtimare qui vicerat.

CAP. XVI. *Bellum Samniticum.*

PRecibus deinde Campaniæ motus, non pro ſe, ſed, quod eſt ſpecioſius, pro ſociis, Samnites invadit. Erat fœdus cum utriſque percuſſum: ſed hoc Campani ſanctius, & prius, omnium ſuarum deditione fecerant. Sic ergo Romanus bellum Samniticium tanquam ſibi geſſit. Omnium non modo Italia, ſed toto orbe terrarum, pulcherrima Campaniæ plaga eſt. Nihil mollius cœlo: denique bis floribus vernat. Nihil uberius ſolo: ideo Liberi Cereriſque certamen dicitur. Nihil hoſpitalius mari: Hic illi nobiles portus, Cajeta, Miſenus, & tepentes fontibus Bajæ: Lucrinus & Avernus, quædam maris oſtia. Hic amicti vitibus montes, Gaurus, Falernus, Maſſicus, & pulcherrimus omnium Veſuvius, Ætnæi ignis imitator. Urbes ad mare, Formiæ, Cumæ, Puteoli, Neapolis, Herculaneum, Pompeii, & ipſa caput urbium Capua, quondam inter tres maximas, Romam Carthaginemque numerata. Pro hac urbe, his regionibus populus Romanus Samnites invaſit, gentem, ſi opulentiam quæris, aureis & argenteis armis, diſcolori veſte, uſque ad ambitum armatum: ſi fallaciam, ſaltibus fere & montium fraude graſſantem: ſi rabiem ac furorem, ſacratis legibus, humaniſque hoſtiis in exitium Urbis agitatum: ſi pertinaciam, ſexies rupto fœdere, cladibuſque ipſis animoſiorem. Hos tamen quinquaginta annis

per

per Fabios & Papirios patres, eorumque liberos, ita ſubegit, ac domuit, ita ruinas ipſas urbium diruit, ut hodie Samnium in ipſa Samnio requiratur: nec facile appareat materia quatuor & viginti triumphorum. Maxime tamen nota & illuſtris ex hac gente clades, apud Caudinas furculas Veturio Poſthumioque Conſulibus accepta eſt. Clauſo enim per inſidias intra eum ſaltum exercitu, unde non poſſet evadere, ſtupens occaſione tanta dux hoſtium Pontius, Herennium patrem conſuluit, & ille, *Mitteret omnes, vel occideret*, ſapienter, ut ſenior, ſuaſerat. Hic armis exutos mittere ſub jugum maluit; ut nec amici forent beneficio, & poſt flagitium hoſtes magis. Itaque & conſules ſtatim magnifice voluntaria deditione turpitudinem fœderis dirimunt, & ultionem flagitans miles, Papirio duce (horribile dictu!) ſtrictis enſibus per ipſam viam ante pugnam fuit: & *in congreſſu arſiſſe omnium oculos*, hoſtis auctor fuit: nec prius finis cædibus datus, quam jugum & hoſtibus & duci capto repoſuerunt.

CAP. XVII. *Bellum Etruſcum & Samniticum.*

HActenus populus Romanus cum ſingulis gentium: mox acervatim: tamen ſic quoque par omnibus. Etruſcorum duodecim populi, Umbri in id tempus intacti, antiquiſſimus Italiæ populus, Samnitium reliqui, in excidium Romani nominis repente conjurant. Erat terror ingens tot ſimul tantorumque populorum; late per Etruriam infeſta quatuor agminum ſigna volitabant. Ciminius interim ſaltus in medio, ante invius, plane quaſi Caledonius, vel Hercynius, adeo tunc terrori erat, ut ſenatus conſuli denunciaret, ne tantum periculi ingredi auderet. Sed nihil horum terruit ducem, qui fratre præmiſſo exploraret acceſſus. Ille per noctem paſtorio habitu ſpeculatus omnia, refert totum iter. Sic Fabius maximus periculoſiſſimum bellum periculo explicavit. Nam ſubito inconditos atque palantes aggreſſus eſt; capitiſque ſuperioribus

rioribus jugis, in ſubjectos ſuo jure detonuit. Ea namque ſpecies fuit illius belli, quaſi in terrigenas è cœlo ac nubibus tela mitterentur. Nec incruenta tamen illa victoria, nam oppreſſus in ſinu vallis alter conſulum Decius, more patrio devotum diis manibus obtulit caput: ſolennemque familiæ ſuæ conſecrationem in victoriæ pretium redegit.

CAP. XVIII. *Bellum Tarentinum, & cum Pyrrho Rege.*

SEquitur bellum Tarentinum, unum quidem titulo & nomine: ſed victoria multiplex. Hoc enim Campanos, Apulos, atque Lucanos, & caput belli Tarentinos, id eſt, totam Italiam, & cum iſtis omnibus Pyrrhum, clariſſimum Græciæ regem, una veluti ruina pariter involvit: ut eodem tempore & Italiam conſummaret, & tranſmarinos triumphos auſpicaretur. Tarentus Lacedæmoniorum opus, Calabriæ quondam, & Apuliæ, totiuſque Lucaniæ caput, cum magnitudine & muris, portuque nobilis, tum mirabilis ſitu: quippe in ipſis Hadriatici maris faucibus poſita, in omnes terras, Hiſtriam, Illyricum, Epirum, Achaiam, Africam, Siciliam, vela dimittit. Imminet portui. ad proſpectum maris poſitum, majus theatrum: quod quidem cauſa miſeræ civitati fuit omnium calamitatum. Ludos forte celebrabant, quum adremigantem littori Romanam claſſem inde vident: atque hoſtem rati, emicant, ſine diſcrimine inſultant. *qui enim, aut unde Romani?* nec ſatis: aderat ſine mora querelam ferens legatio. hanc quoque fœde per obſcœnam turpemque dictu contumeliam violant. ex hinc bellum. Sed apparatus horribilis; quum tot ſimul populi pro Tarentinis conſurgerent, omnibuſque vehementior Pyrrhus: qui ſemigræcam ex Lacedæmoniis conditoribus civitatem vindicaturus, cum totius viribus Epiri, Theſſaliæ, Macedoniæ, incognitiſque in id tempus elephantis, mari, terra, viris, equis, armis, addito inſuper ferarum terrore, veniebat. Apud Hera-

Heracleam, & Campaniæ fluvium Lirim, Levino conſule, prima pugna: quæ tam atrox fuit, ut Frentanæ turmæ præfectus Obſidius invectus in regem, turbaverit, coëgeritque projectis inſignibus prælio excedere. Actum erat, niſi elephanti converſi in ſpectaculum belli procurriſſent: quorum cum magnitudine, tum deformitate, & novo odore ſimul ac ſtridore conſternati equi, cum incognitas ſibi beſtias amplius quam erant ſuſpicarentur, fugam ſtragemque late dederunt. In Apulia deinde apud Aſculum melius dimicatum eſt, Curio Fabricioque conſulibus jam quippe belluarum terror exoleverat, & Caius Minucius quartæ legionis haſtatus, unius proboſcide abſciſſa, omori poſſe beſtias offenderat. Itaque & in ipſas pila congeſta ſunt, & in turres vibratæ faces tota hoſtium agmina ardentibus ruinis operuere: nec ante cladi finis fuit, quam nox dirimeret, poſtremuſque fugientium ipſe rex à ſatellitibus humero ſaucius in armis ſuis referretur. Lucaniæ ſuprema pugna ſub Aruſinis, quos vocant, campis, ducibus iiſdem qui ſuperius: ſed tunc ad totam victoriam, exitum, quem datura virtus fuit, caſus dedit. Nam productis in primam aciem rurſus elephantis, unum ex his pullum adacti in caput teli gravis ictus avertit: qui quum per ſtragem ſuorum percurrens, ſtridore quereretur, mater agnovit, &, quaſi vindicaret, exiluit. tum omnia circa quaſi hoſtilia gravi timore permiſcuit. ac ſic eædem feræ, quæ primam victoriam abſtulerant, ſecundam parem fecerant, tertiam ſine controverſia tradidere. Nec vero tantum armis, & in campis, ſed conſiliis quoque & domi intra Urbem cum rege Pyrrho dimicatum eſt. Quippe poſt primam victoriam rex cautus, intellecta virtute Romana ſtatim deſperavit armis: ſeque ad dolos contulit. Nam interemtos cremavit: captivoſque indulgenter habuit, & ſine pretio reſtituit. Miſſiſque deinde legatis in Urbem, omni modo annixus eſt, ut in amicitiam reciperetur. Sed bello & pace, foris & domi, omnem in partem

tem Romana virtus tum ſe approbavit: nec alia magis, quam Terentina victoria oſtendit populi Romani fortitudinem, ſenatus ſapientiam, ducum magnanimitatem. Quinam illi fuerunt viri, quos ab elephantis primo prælio obtritos accepimus? omnium vulnera in pectore: quidam hoſtibus ſuis immortui: omnium in manibus enſes; & relictæ in vultibus minæ: & in ipſa morte ira vivebat. Quod adeo Pyrrhus miratus eſt, ut diceret, *O quam facile erat orbis imperium occupare, aut mihi Romanis militibus, aut me rege Romanis!* Quæ autem eorum, qui ſuperfuerunt, in reparando exercitu feſtinatio? quum Pyrrhus, *Video me*, inquit, *plane Herculis ſydere procreatum, cui quaſi ab angue Lernæo, tot cæſa hoſtium capita de ſanguine ſuo renaſcuntur.* Qui autem ille ſenatus fuit? quum perorante Appio Cæco, pulſi cum muneribus ſuis ab Urbe legati, interroganti regi ſuo, Quid de hoſtium ſede ſentirent, *Urbem templum ſibi viſam, ſenatum regum conſeſſum eſſe*, confiterentur. Qui porro ipſi duces? vel in caſtris? quum medicum venale regis Pyrrhi caput offerentem, Curius remiſit: Fabricius oblatam ſibi à rege imperii partem repudiavit. vel in pace? quum Curius fictilia ſua Samnitico præferret auro; Fabricius decem pondo argenti circa Rufinum conſularem virum, quaſi luxuriam cenſoria gravitate damnaret. Quis ergo miretur his moribus, virtute, militia, victorem populum Romanum fuiſſe? unoque bello Tarentino intra quadriennium maximam partem Italiæ, fortiſſimas gentes, opulentiſſimas urbes, uberrimaſque regiones in ditionem redegiſſe? Aut quid adeo fidem ſuperet, quam ſi principia belli cum exitu conferantur? Victor primo prælio Pyrrhus, tota tremente Campania, Lirim, Fregellaſque populatus, prope captam Urbem à Prænestina arce proſpexit: & à viceſſimo lapide, oculos trepidæ civitatis fumo ac pulvere implevit. Eodem poſtea bis exuto caſtris, bis ſaucio, & in Græciam ſuam trans mare ac terras fugato, pax & quies;

ſed

ſed tanta adeo de opulentiſſimis tot gentibus ſpolia, ut victoriam ſuam Roma non caperet. Nec enim temere ullus pulchrior in Urbem, aut ſpecioſior triumphus intravit. Ante hunc diem nihil, niſi pecora Volſcorum, greges Sabinorum, carpenta Gallorum, fracta Samnitum arma vidiſſes: tum ſi captivos aſpiceres; Moloſſi, Theſſali, Macedones, Bruttius, Apulus, atque Lucanus; ſi pompas, aurum, purpura, ſigna, tabulæ, Tarentinæque deliciæ. Sed nihil libentius Populus Romanus aſpexit, quam illas quas timuerat, cum turribus ſuis belluas: quæ non ſine ſenſu captivitatis, ſummiſſis cervicibus, victores equos ſequebantur.

CAP. XIX. *Bellum Picenum.*

OMnis mox Italia pacem habuit. Qui enim poſt Tarentum auderent? niſi quod ultro perſequi ſocios hoſtium placuit. Domiti ergo Picentes, & caput gentis Aſculum, Sempronio duce: qui tremente inter prælium campo, Tellurem deam, promiſſa æde, placavit.

CAP. XX. *Bellum Sallentinum.*

SAllentini Picentibus additi, caputque regionis Brundiſium cum inclyto portu, Marco Atilio duce. Et in hoc certamine, victoriæ pretium templum ſibi paſtoria Pales ultro popoſcit.

CAP. XXI. *Bellum Volcinenſe.*

POſtremi Italicorum in fide manſere Volſini, opulentiſſimi Etruſcorum, implorantes opem adverſus ſervos quondam ſuos: qui libertatem à dominis datam, in ipſos erexerant: tranſlataque in ſe republica, dominabantur. Sed hi quoque, duce Fabio Gurgite, pœnas dederunt.

CAP. XXII. *De Seditionibus.*

HÆc eſt ſecunda ætas populi Romani, & quaſi Adoleſcentia; qua maxime viruit, & quodam flore virtutis exarſit, ac ferbuit. Ita, quæ inerat, quædam adhuc ex paſtoribus feritas, quiddam ſpirabat indomitum. Inde eſt, quod exercitus Poſthumium Imperatorem, inficiantem, quas promiſe-

rat

rat prædas, facta in caſtris ſeditione, lapidavit: quod ſub Appio Claudio noluit vincere hoſtem, quum poſſet: quod duce Volerone, detrectantibus pleriſque militiam, fracti conſulis faſces: inde, quod clariſſimos principes, quum adverſarentur voluntati ſuæ, exulatione multavit. ut, Coriolanum colere agros jubentem: nec minus ille ferociter injuriam armis vindicaſſet, niſi quod jam inferentem ſigna filium, Mater Veturia lacrymis ſuis exarmavit. ut ipſum Camillum, quod inique inter plebem & exercitum diviſiſſe Vejentem prædam videretur. Sed hic melior obſeſſis, in capta Urbe conſenuit: & mox ſupplices de hoſte Gallo vindicavit. Cum Senatu quoque vehementius æquo bonoque certatum eſt; adeo, ut relictis ſedibus ſolitudinem & iuteritum patriæ ſuæ minaretur.

CAP. XXIII.

PRima diſcordia ob impotentiam fœneratorum: quibus in terga quoque ſerviliter ſævientibus, in Sacrum montem plebs armata ſeceſſit: ægreque nec niſi Tribunos impetraſſet, Menenii Agrippæ facundi & ſapientis viri auctoritate, revocata eſt. Extat orationis antiquæ ſatis efficax ad concordiam fabula, qua *Diſſediſſe inter ſe quondam humanos* dixit *artus, quod omnibus opere fungentibus, ſolus, venter immunis ageret: deinde moribundos à ſejunctione rediiſſe in gratiam, quando ſenſiſſent, quod ejus opera redactis in ſanguinem cibis irrigarentur.*

CAP. XXIV.

SEcundam in Urbe media, decemviratus libido conflavit. Allatas à Græcia leges, decem principes lecti, jubente populo conſcripſerant: ordinataque erat in duodecim tabulis tota juſtitia: quum tamen traditos faſces regio quodam furore retinebant. Ante cæteros Appius eo inſolentiæ elatus eſt, ut ingenuam virginem ſtupro deſtinaret, oblitus & Lucretiæ, & regum, & juris quod ipſe compoſuerat. Itaque quum oppreſſam judicio filiam trahi in ſervitutem videret Virginius pater, nihil

nihil cunctatus, in medio foro manu ſua interfecit: admotiſque ſignis commilitonum, totam eam dominationem obſeſſam armis, in carcerem & catenas ab Aventino monte detraxit.

CAP. XXV.

TErtiam ſeditionem excitavit matrimoniorum dignitas; ut plebeii cum patriciis jungerentur: qui tumultus in monte Janiculo, duce Canuleio Tribuno plebis, exarſit.

CAP. XXVI.

QUartam honorum cupido, ut plebeii quoque magiſtratus crearentur. Fabius Ambuſtus duarum pater, alteram Sulpicio patricii ſanguinis dederat, alteram plebeio Stoloni. hæc quodam tempore, quod lictoriæ virgæ ſonum ignotum penatibus ſuis expaverat, à ſorore ſatis inſolenter irriſa, injuriam non tulit. Itaque nactus tribunatum, honorum & magiſtratuum conſortium, quamvis invito ſenatui extorſit. Verum in his ipſis ſeditionibus principem Populum non immerito ſuſpexeris. Siquidem nunc libertatem, nunc pudicitiam, tum natalium dignitatem, honorum decora & inſignia vindicavit; interque hæc omnia, nullius acrior cuſtos, quam Libertatis fuit; nullaque in pretium ejus potuit largitione corrumpi; quum, ut in magno, & in dies majore populo, interim pernicioſi cives exiſterent. Spurium Caſſium, Agraria lege; Mælium, largitione ſuſpectum regiæ dominationis, præſenti morte multavit. ac de Spurio quidem ſupplicium pater ipſius ſumpſit: hunc Quinctii dictatoris imperio, in medio foro magiſter equitum Servilius Ahala confodit. Manlium vero Capitolii vindicem, quia pleroſque debitorum liberaverat, altius ſe & incivilius efferentem, ab illa quam defenderat, arce dejecit. Talis domi ac foris; talis pace belloque populus Romanus, fretum illud Adoleſcentiæ, id eſt, ſecundam imperii ætatem habuit; in qua totam inter Alpes fretumque Italiam armis ſubegit.

LIB.

LIBER. II.

CAP. I. *Proœmium.*

DOmita ſubactaque Italia, Populus Romanus prope quingenteſimum annum agens, quum bona fide adoleviſſet; ſi quod eſt robur, ſi qua juventas: tum ille vere robuſtus, & juvenis, & par orbi terrarum eſſe cœpit. Ita (mirum, & incredibile dictu) qui prope quingentis annis domi luctatus eſt (adeo difficile fuerat dare Italiæ caput) his ducentis annis, qui ſequuntur, Africam, Europam, Aſiam, totum denique orbem terrarum bellis victoriiſque peragravit.

CAP. II. *Primum bellum Punicum.*

IGitur victor Italiæ Populus, quum à terra fretum uſque veniſſet, more ignis, qui obvias populatus incendio ſilvas, interveniente flumine abrumpitur pauliſper ſubſtitit. Mox quum videret opulentiſſimam in proximo prædam, quodammodo Italiæ ſuæ abſciſſam, & quaſi revulſam; adeo cupiditate ejus exarſit, ut quatenus nec mole jungi, nec pontibus poſſet, armis belloque jungenda, & ad continentem ſuum revocanda bello videretur. Sed ecce ultro ipſis viam pandentibus fatis, nec occaſio defuit; quum de Pœnorum impotentia, fœderata Siciliæ civitas Meſſana quæreretur. Affectabat autem ut Romanus, ita Pœnus Siciliam; & eodem tempore, paribus uterque votis ac viribus, imperium orbis agitabat. Igitur ſpecie quidem ſocios juvandi, re autem ſollicitante præda; quanquam territaret novitas rei, (tanta tamen in virtute fiducia eſt) ille rudis, ille paſtorius populus, vereque terreſter, oſtendit nihil intereſſe virtutis, equis an navibus, terra an mari dimicaretur. Appio Claudio conſule primum, fretum ingreſſus eſt: fabuloſis infame monſtris, æſtuque violentum: ſed adeo non eſt exterritus, ut illam ipſam ruentis æſtus violentiam pro munere amplecteretur: ſtatimque ac ſine mora Hieronem Syracuſanum regem tanta

celeritate vicit, ut ille ipſe ſe prius victum, quam hoſtem videret, fateretur. Duillio Cornelioque conſulibus, etiam mari congredi auſus eſt. Tum quidem ipſa velocitas claſſis comparatæ, auſpicium fuit. Intra enim ſexageſimum diem quam cæſa ſilva fuerat, centum ſexaginta navium claſſis in anchoris ſtetit; ut non arte factæ, ſed quodam munere deorum converſæ in naves, atque mutatæ arbores viderentur. Prælii vero forma mirabilis: quum illas celeres volucreſque hoſtium naves, hæ graves tardæque comprehenderent. Longe illis nauticæ artes, detorquere remos, & ludificari fuga roſtra. Injectæ enim ferreæ manus, machinæque aliæ, ante certamen multum ab hoſte deriſæ: coactique hoſtes quaſi in ſolido decernere. Victor ergo apud Liparas, merſa & fugata hoſtium claſſe, primum illum maritimum egit triumphum. Cujus quod gaudium fuit? quum Duillius Imperator, non contentus unius diei triumpho, per vitam omnem, ubi à cœna rediret, prælucere funalia, præcinere ſibi tibias juſſit, quaſi quotidie triumpharet. Præ tanta victoria leve hujus prælii damnum fuit. Alter conſulum interceptus Aſina Cornelius; qui ſimulato colloquio evocatus, atque ita oppreſſus fuit; perfidiæ Punicæ documentum. Calatino dictatore, fere omnia præſidia Pœnorum, Agrigento, Drepanis, Panormo, Eryce, Lilybæo detraxit. Trepidatum eſt ſemel circa Camerinenſium ſaltum: ſed eximia virtute Calpurnii Flammæ tribuni militum evaſimus, qui lecta trecentorum manu, infeſtum & inſeſſum ab hoſtibus tumulum occupavit, adeoque moratus hoſtem, dum exercitus omnis evaderet: ac ſic pulcherrimo exitu, Thermopylarum & Leonidæ famam adæquavit: hoc illuſtrior noſter, quod expeditioni tantæ ſuperfuit & ſupervixit, licet nihil ſcripſerit ſanguine. Lucio Cornelio Scipione, quum jam Sicilia ſuburbana eſſet populi Romani provincia; ſerpente latius bello, Sardiniam annexamque Corſicam tranſit: ubi & ſic Caralæ urbis excidio incolas terruit; adeoque omnes

mnes terra, mari Pœnos expugnavit, ut jam victoriæ nihil niſi Africa ipſa reſtaret. Marco Attilio Regulo duce jam in Africam navigabat bellum, nec deerant, qui ipſo Punici maris nomine ac terrore deficerent, augente inſuper Tribuno Mannio metum: in quem, niſi paruiſſet, ſecuri diſtricta, Imperator metu mortis navigandi fecit audaciam. Mox ventis remiſque, properatum eſt: tantuſque terror hoſtici adventus Pœnis fuit, ut apertis pæne portis Carthago caperetur. Prima belli præmium fuit civitas Clypea: prima enim à Punico littore quaſi arx & ſpecula procurrit. Et hæc, & trecenta amplius caſtella vaſtata ſunt. Nec cum hominibus, ſed cum monſtris quoque dimicatum eſt; quum quaſi in vindictam Africæ nata, miræ magnitudinis ſerpens, poſita apud Bragadam caſtra vexaret. Sed omnium victor Regulus, quum terrorem nominis ſui late circumtuliſſet; quumque magnam vim juventutis, duceſque ipſos, aut cecidiſſet, aut haberet in vinculis: claſſemque ingenti præda onuſtam, & triumpho gravem, in Urbem præmiſiſſet; jam ipſam belli caput Carthaginem urgebat obſidio, ipſiſque portis inhærebat. Hic paululum circumacta fortuna eſt, tantum, ut plura eſſent Romanæ virtutis inſignia: cujus fere magnitudo calamitatibus approbatur. Nam converſis ad externa auxilia hoſtibus; quum Xanthippum illis ducem Lacedæmon miſiſſet, à viro militiæ peritiſſimo vincimur. Tum fœda clade, Romanisque uſu incognita, vivus in manus hoſtium venit fortiſſimus imperator. Sed ille quidem par tantæ calamitatis fuit. Nam nec Punico carcere infractus eſt, nec legatione ſuſcepta: quippe diverſa, quam hoſtes mandaverant, cenſuit; ne pax fieret ne commutatione captivorum reciperetur. Sed nec illo voluntario ad hoſtes ſuos reditu, nec ultimo, ſive carceris, ſive crucis ſupplicio deformata majeſtas, imo his omnibus admirabilior, quid aliud quam victus de victoribus, atque etiam, quia Carthago non ceſſerat, de fortuna triumphavit? Po-

pulus autem Romanus multo acrior infeſtiorque pro ultione Reguli, quam pro victoria fuit. Metello igitur conſule ſpirantibus altius Pœnis, & reverſo in Siciliam bello, apud Panormum ſic hoſtes cecidit, ut nec amplius eam inſulam concitarent. Argumentum ingentis victoriæ, centum circiter elephantorum captivitas: ſic quoque magna præda, ſi gregem illum non bello, ſed venatione cepiſſet. Appio Claudio conſule, non ab hoſtibus, ſed à diis ipſis ſuperatus eſt, quorum auſpicia contempſerat; ibi ſtatim claſſe demerſa, ubi ille præcipitari pullos juſſerat, quod pugnare ab his vetaretur. Marco Fabio Buteone conſule, claſſem hoſtium in Africo mari apud Ægimurum, jam in Italiam ultro navigantem cecidit. Quantus ô tunc triumpus tempeſtate intercidit, quum opulenta præda claſſis, adverſis acta ventis, naufragio ſuo Africam & Syrtes, omnium imperia gentium inſularum littora, implevit! Magna clades, ſed non ſine aliqua principis populi dignitate; interceptam tempeſtate victoriam, & triumphum periiſſe naufragio: & tamen, quum Punicæ prædæ omnibus promontoriis inſuliſque fruſtrarentur & fluitarent, populus Romanus triumphavit. Lutatio Catulo conſule tandem bello finis impoſitus, apud inſulas, quibus nomen Ægates. Nec major alias in mari pugna; quippe commeatibus, exercitu, propugnaculis, armis gravis hoſtium claſſis, & in ea quaſi tota Carthago: quod ipſum exitio fuit. Romana claſſis prompta, levis, expedita, & quodam genere caſtrenſis: ad ſimilitudinem pugnæ equeſtris, ſic remis, quaſi habenis agebatur: & in hos vel in illos mobilia roſtra, ſpeciem viventium præferebant. Itaque momento temporis laceratæ hoſtium rates, totum inter Siciliam Sardiniamque pelagus naufragio ſuo operuerunt. Tanta denique fuit illa victoria, ut de excindendis hoſtium mœnibus non quæreretur. Supervacuum viſum eſt, in arcem muroſque ſævire, quum jam in mari eſſet deleta Carthago.

CAP.

CAP. III. *Bellum Ligusticum.*

PEracto Punico bello, sequuta est brevis sane, & quasi ad recipiendum spiritum requies: argumentumque pacis, & bona fide cessantium armorum, tunc primum post Numam clausa porta Jani fuit: sed statim ac sine mora patuit. Quippe jam Ligures, jam Insubres Galli, nec non & Illyrii lacessebant: sic desub Alpibus, id est, desub ipsis Italiæ faucibus, gentes, deo quodam assidue incitante, ne rubiginem ac situm scilicet arma sentirent: denique utrique quotidiani, & quasi domestici hostes tirocinia militum imbuebant: nec aliter utraque gente quam quasi cote quadam, populus Romanus ferrum suæ acuebat virtutis. Ligures imis Alpium jugis adhærentes inter Varum & Macram flumen, implicitosque dumis silvestribus, major aliquanto labor erat invenire, quam vincere. Tuti locis, & fuga, durum atque velox genus, ex occasione magis latrocinia, quam bella faciebat. Itaque quum diu multumque eluderent Salyi, Deceates, Oxybii, Euburiates, Ingauni, tandem Fulvius latebras eorum ignibus sepsit: Bæbius in plana deduxit: Posthumius ita exarmavit, ut vix reliquerit ferrum quo terra coleretur.

CAP. IV. *Bellum Gallicum.*

GAllis Insubribus, & his accolis Alpium, animi ferarum, corpora plusquam humana erant: sed experimento deprehensum est quippe, sicut primus impetus eis major quam virorum est, ita sequens minor quam feminarum. Alpina corpora humenti cœlo educata, habent quiddam simile cum nivibus suis: quæ mox ut caluere pugna, statim in sudorem eunt; & levi motu, quasi sole, laxantur. Hi sæpe & alias, sed Britomaro duce, *non prius soluturos se baltea, quam Capitolium ascendissent*, juraverant. Factum est: victos enim Æmilius in Capitolio discinxit. Mox Virdumaro duce vovere *de nostrorum militum præda Marti*

ſuo torquem. Intercepit Jupiter votum: nam de torquibus eorum aureum trophæum Jovi Flaminius erexit. Viridomaro rege *Romana arma Vulcano* promiſerant: aliorſum vota ceciderunt: occiſo enim rege, Marcellus tertia poſt Romulum patrem Feretrio Jovi arma ſuſpendit.

CAP. V. *Bellum Illyricum.*

ILlyrii, ſeu Liburni ſub extremis Alpium radicibus agunt, inter Arſiam, Titiumque flumen, longiſſime per totum Adriani maris littus effuſi. Hi regnante Teutana muliere, populationibus non contenti, licentiæ ſcelus addiderunt. Legatos quippe noſtros, ob ea quæ deliquerant, jure agentes, nec gladio quidem, ſed ut victimas, ſecuri percutiunt: præfectos navium, igni comburunt, idque quo indignius foret, mulier imperabat. Itaque Cnæo Fulvio Centimalo duce, late domantur. Strictæ in principum colla ſecures, legatorum Manibus litavere.

CAP. VI. *Bellum Punicum ſecundum.*

POſt primum Punicum bellum vix quadriennii requies: ecce alterum bellum: minus quidem ſpatio (nec enim amplius quam decem & octo annos habet) ſed adeo cladium atrocitate terribilius, ut ſi quis conferat damna utriuſque populi, ſimilior victo ſit populus qui vicit. Urebat nobilem populum ablatum mare, captæ inſulæ, dare tributa, quæ jubere conſueverat. Hinc ultionem puer Annibal ad aram patri juraverat: nec morabatur. Igitur in cauſſa belli Saguntus deleta eſt; vetus Hiſpaniæ civitas & opulenta, fideique erga Romanos magnam quidem ſed triſte monumentum: quam in libertatem communi fœdere exceptam, Annibal cauſſas novorum motuum quærens, & ſuis, & ipſorum manibus evertit, ut Italiam ſibi rupto fœdere aperiret. Summa fœderum Romanis religio eſt: itaque ad auditum ſociæ civitatis obſidium, memores ici cum Pœnis quoque fœderis, non

ſtatim

ſtatim ad arma procurr... ...um prius more legitimo queri malunt. Interim jam novem menſibus feſſi fame, machinis, ferro, verſa denique in rabiem fide, immanem in foro excitant rogum: tum deſuper ſe ſuoſque cum omnibus opibus ſuis ferro & igni corrumpunt. Hujus tantæ cladis auctor Annibal poſcitur. Tergiverſantibus Pœnis, dux legationis, *Quæ*, inquit, *mora eſt?* Fabius. *In hoc ego ſinu bellum pacemque porto: utrum eligitis?* Succlamantibus: *Bellum. Bellum igitur*, inquit, *accipite:* & excuſſo in mediam curiam togæ gremio, non ſine horrore, quaſi plane ſinu bellum ferret, effudit. Similis exitus belli initio fuit: nam quaſi has inferias ſibi Sanguntinorum ultimæ diræ in illo publico parricidio incendioque mandaſſent; ita Manibus eorum, vaſtatione Italiæ, captivitate Africæ, ducum & regum, qui id geſſere bellum, exitio parentatum eſt. Igitur ubi ſemel ſe in Hiſpania movit illa gravis & luctuoſa Punici belli vis atque tempeſtas; deſtinatumque Romanis jam diu fulmen, Saguntino igne conflavit: ſtatim quodam impetu rapta, medias perfregit Alpes; & in Italiam ab iſtis fabuloſæ altitudinis nivibus, velut cœlo miſſa, deſcendit. Ac primi quidem impetus turbo inter Padum & Ticinum valido ſtatim fragore detonuit. Tunc Scipione duce fuſus exercitus, haucius etiam ipſe veniſſet in manus hoſtium imperator, niſi protectum patrem prætextatus admodum filius ab ipſa morte rapuiſſet. Hic erit Scipio qui in exitium Africæ creſcit, nomen ex malis ejus habiturus. Ticino Trebia ſuccedit: hic ſecunda belli Punici procella deſævit, Sempronio conſule: tunc callidiſſimi hoſtes frigidum & nivalem nacti diem, quum ſe ignibus prius oleoque foviſſent (horribile dictu) homines à meridie & ſole venientes noſtra nos hieme vicerunt. Traſimenus lacus tertium fulmen Annibalis, imperatore Flaminio: ibi quoque ars nova Punicæ fraudis: quippe nebula lacus, paluſtribuſque virgultis tectus eques, terga ſubito pugnantium invaſit. Nec de diis poſ-

ſumus queri: immin[illegible] quippe temerario duci cladem prædixe[illegible] inſidentia ſignis examina, & aquilæ prodire nolentes, & commiſſam aciem ſequutus ingens terræ tremor: niſi illum horrorem ſoli, equitum virorumque diſcurſus, & mota vehementius arma fecerunt. Quartum, id eſt, pæne ultimum vulnus imperii Cannæ; ignobilis Apuliæ vicus: ſed magnitudine cladis emerſit; & quadraginta millium cæde parta nobilitas. Ibi in exitium infelicis exercitus, dux, terra, cœlum, dies, tota denique rerum natura conſenſit. Siquidem non contentus ſimulatis transfugis Annibal, qui mox terga pugnantium ceciderunt, inſuper callidiſſimus imperator, patentibus in campis, obſervato loci ingenio, quod & ſol ibi acerrimus, & plurimus pulvis, & Eurus ab Oriente ſemper quaſi ad conſtitutum, ita inſtruxit aciem, ut Romanis adverſus hæc omnia obverſis, quaſi ſecundum cœlum tenens, vento, pulvere, ſole pugnaret. Itaque duo maximi exercitus cæſi ad hoſtium ſatietatem, donec Annibal diceret militi ſuo, *Parce ferro.* Ducum effugit alter, alter occiſus eſt: dubium uter majore animo. Paulium puduit, Varro non deſperavit. Documenta cladis, cruentus aliquandiu Aufidus: pons de cadaveribus, juſſu ducis factus in torrente Vergelli; modii duo anulorum Carthaginem miſſi, dignitaſque equeſtris taxata menſura. Dubium deinde non erat, quin ultimum i um diem habitura fuerit Roma, quintumque intra diem epulari Annibal in Capitolio potuerit, ſi (quod Pœnum illum dixiſſe Adherbalem Bomilcaris ferunt) *Annibal quemadmodum ſciret vincere, ſic uti victoria ſciſſet.* Tum quidem illum, ut dici vulgo ſolet, aut fatum urbis imperaturæ, aut ipſius mens mala, & averſi à Carthagine dii, in diverſum abſtulerunt. Quum victoria poſſet uti, frui maluit, relictaque Roma, Campaniam Tarentumque peragrare: ubi mox & ipſe, & exercitus ardor elanguit: adeo ut verum dictum ſit; *Capuam Annibali Cannas fuiſſe.* Siquidem in victum Alpibus,

bus, indomitum armis, Campaniæ (quis crederet?) ſoles, & tepentes fontibus Baiæ, ſubegerunt. Interim reſpirare Romanus, & quaſi ab inferis emergere. Arma non erant; detracta ſunt templis: deerat juventus; in ſacramentum militiæ liberata ſervitia. egebat ærarium: opes ſuas libens ſenatus in medium protulit; nec præter quod in bullis ſinguliſque anulis erat, quicquam ſibi auri reliquere. Eques ſequutus exemplum, imitatæque equitem tribus: denique vix ſuffecere tabulæ, vix ſcribarum manus, Lævino Marcelloque conſulibus, quum privatæ opes in publicum deterrentur. Quid autem in deligendis magiſtratibus, quæ centuriarum ſapientia, quum juniores à ſenioribus conſilium de creandis conſulibus petivere? Quippe adverſus hoſtem totiens victorem, tam callidum, non virtute tantum, ſed ſuis etiam pugnare conſiliis oportebat. Prima redeuntis, & ut ſic dixerim, reviviſcentis imperii ſpes Fabius fuit: qui novam de Annibale victoriam commentus eſt, non pugnare. Hinc illi cognomen novum, & Reipublicæ ſalutare, *Cunctator*. Hinc illud ex populo, ut *Imperii ſcutum* vocaretur. Itaque per Samnium totum, per Falernos Gauranoſque ſaltus ſic maceravit Annibalem, ut qui frangi virtute non poterat, mora comminueretur. Inde Claudio Marcello duce etiam congredi auſus eſt. Cominus venit, & pepulit in Campania ſua, & ab obſidione Nolæ urbis excuſſit. Auſus & Sempronio Graccho duce per Lucaniam ſequi, & premere terga cedentis: quamvis turpe (ô pudor!) manu ſervili pugnaret. Nam huceſque tot mala compulerant: ſed libertate donati, fecerant de ſervitute Romanos. O horribilem in tot adverſis fiduciam! ô ſingularem animum ac ſpiritum populi Romani! tam arctis afflictiſque rebus, quum de Italia ſua dubitaret, auſus eſt tamen in diverſa reſpicere, quumque hoſtes in jugulo per Campaniam Apuliamque volitarent, mediamque de Italia Africam facerent; eodem tempore & hunc ſuſtinebat, & in Siciliam, Sardiniam,

Hiſpaniam, diviſa per terrarum orbem arma mittebat. Sicilia mandata Marcello, nec diu reſtitit. Tota enim inſula in una urbe ſuperata eſt. Grande illud, & ante id tempus, invictum caput Syracuſæ, quamvis Archimedis ingenio defenderentur, aliquando ceſſerunt. Longe illi triplex murus: totidemque arces, portus ille marmoreus, & fons celebratus Arethuſæ: niſi quod hactenus profuere, ut pulchritudini victæ urbis parceretur. Sardiniam Gracchus arripuit: nihil illi gentium feritas, Inſanorumque (nam ſic vocantur) immanitas montium profuere. Sævitum in urbes, urbemque urbium Caralim, ut gens contumax, viliſquo morti, ſaltem deſiderio patrii ſoli domaretur. In Hiſpaniam miſſi Cnæus & Publius Scipiones, pæne totam Pœnis eripuerant; ſed inſidiis Punicæ fraudis oppreſſi rurſus amiſerunt, magnis quidem illi præliis, quum Punicas opes cecidiſſent: ſed Punicæ inſidiæ alterum ferro caſtra metantem, alterum quum evaſiſſet in turrim, cinctum facibus oppreſſerunt. Igitur in ultionem patris ac patrui miſſus cum exercitu Scipio, cui tam grande de Africa nomen fata decreverant, bellatricem illam, viris armiſque nobilem Hiſpaniam, illam ſeminarium hoſtilis exercitus, illam Annibalis eruditricem, (incredibile dictu) totam à Pyrenæis montibus in Herculis columnas & Oceanum recuperavit: neſcias citius, an felicius: quam velociter, quatuor anni fatentur: quam facile, vel una civitas probat: eodem quippe, quo obſeſſa eſt die, capta eſt: omenque Africanæ victoriæ fuit, quod tam facile victa eſt Hiſpana Carthago. Certum eſt tamen, ad profligandam provinciam maxime profeciſſe ſingularem ducis ſanctitatem: quippe qui captivos pueros, pueliaſque præcipuæ pulchritudinis, barbaris reſtituerit, ne in conſpectum quidem ſuum paſſus adduci, nequid de virginitatis integritate delibaſſe ſaltem oculis videretur. Hæc inter diverſa terrarum populus Romanus: nec ideo tamen Italiæ viſceribus inhærentem ſummovere poterat Annibalem,

balem. Pleraque ad hoſtem defecerant: & dux acerrimus contra Romanos Italicis quoque viribus utebatur. Jam tamen eum pleriſque oppidis & regionibus excuſſeramus. Tarentus ad nos redierat: jam & Capua, ſedes & domus, & patria altera Annibalis, tenebatur: cujus amiſſio tantum Pœno duci dolorem dedit, ut inde totis viribus Romam converteretur. O populum dignum orbis imperio! dignum omnium favore, & admiratione hominum ac deorum! Compulſus ad ultimos metus, ab incepto non deſtitit & de ſua Urbe ſollicitus, Capuam tamen non omiſit; ſed parte exercitus ſub Appio conſule relicta, parte Flaccum in urbem ſequuta, abſens ſimul, præſenſque pugnabat. Quid ergo miramur; moventi caſtra a tertio lapide Annibali, iterum ipſos Deos, Deos inquam, (nec fatori pudebit) reſtitiſſe? Tanta enim ad ſingulos illius motus vis imbrium effuſa, tanta ventorum violentia coorta eſt, ut divinitus hoſtem ſummoveri; neque cœlo, ſed ab Urbis ipſius mœnibus, & Capitolio ferri videretur. Itaque fugit, & ceſſit, & in ultimum ſe Italiæ recepit ſinum, quum Uroem tantum non adoratam reliquiſſet. Parva res dictu, ſed ad magnanimitatem populi Romani probandam ſatis efficax: quod illis ipſis, quibus obſidebatur diebus, ager, quem Annibal caſtris inſederat, venalis Romæ fuit, haſtæque ſubjectus invenit emptorem. Voluit Annibal contra fiduciam imitari; ſubjecitque argentarias Urbis tabernas: nec ſector inventus eſt: ut ſcias, etiam præſagia fatis fuiſſe. Nihil actum erat tanta virtute, tanto favore etiam deorum: ſiquidem Aſdrubal frater Annibalis, cum exercitu novo, novis viribus, nova belli mole veniebat. Actum erat proculdubio, ſi vir ille ſe cum fratre junxiſſet: ſed hunc quoque caſtrametantem Claudius Nero cum Livio Salinatore debellat. Nero in ultimo Italiæ angulo ſummovebat Annibalem. Livius in diverſiſſimam partem, id eſt, in ipſas naſcentis Italiæ fauces, ſigna converterat. Tanto id eſt, omni, qua

lon-

longiſſima Italia, ſolo interjacente, quo conſilio, qua celeritate, conſules caſtra conjunxerint, inopinanterque hoſtem collatis ſignis compreſſerint, neque id fieri Annibal ſenſerit, difficile dictu eſt. Certe Annibal re cognita, quum projectum fratris caput ad ſua caſtra vidiſſet, *Agnoſco*, inquit, *infelicitatem Carthaginis*. Hæc fuit illius viri, non ſine præſagio quodam fati imminentis, prima confeſſio. Jam certum erat, Annibalem, etiam ipſius confeſſione, poſſe vinci: ſed tot rerum proſperarum fiducia plenus populus Romanus, magni æſtimabat aſperrimum hoſtem in ſua Africa debe. are. Duce igitur Scipione, in ipſam Africam tota mole converſus, imitari cœpit Annibalem, & Italiæ ſuæ clades in Africam vindicare. Quas i..e (dii boni!) Aſdrubalis copias, quos Syphacis exercitus fudit? quæ quantaque utriuſque caſtra facibus illatis una nocte delevit? denique jam non à tertio lapide, ſed ipſas Carthaginis portas obſidione quatiebat. Sic factum eſt, ut inhærentem atque incubantem Italiæ extorqueret Annibalem. Non fuit major ſub imperio Romano dies, quam ille, quum duo omnium & antea & poſtea ducum maximi, ille Italiæ, hic Hiſpaniæ victor, co..atis cominus ſignis direxere aciem. Sed & colloquium fuit inter ipſos de legibus pacis. Steterunt diu mutua admiratione defixi: ubi de pace non convenit, ſigna cecinere. Conſtat utriuſque confeſſione, *nec melius inſtrui aciem, nec acrius potuiſſe pugnari*. Hoc Scipio de Annibalis, Annibal de Scipionis exercitu prædicaverunt. Sed tamen Annibal ceſſit; præmiumque victoriæ Africa fuit, & ſequutus Africam ſtatim terrarum orbis.

CAP. VII. *Bellum Macedonicum primum.*

POſt Carthaginem vinci neminem puduit. Sequutæ ſunt ſtatim Africam gentes, Macedonia, Græcia, Syria, cæteraque omnia, quodam quaſi æſtu, & torrente fortunæ. Sed primi omnium Macedones, affectator quondam imperii populus: itaque

que quamvis tunc Philippus regno præſideret, Romani tamen dimicare ſibi cum rege Alexandro videbantur. Macedonicum bellum nomine amplius, quam ſpectatione gentis fuit. Cauſa cœpit à fœdere Philippi, quo rex jampridem dominantem in Italia Annibalem ſibi ſociaverat: poſtea crevit, implorantibus Athenis auxilium contra regis injurias, quum ille ultra jus victoriæ in templa, aras, & ſepulcra ipſa ſæviret. Placuit ſenatui opem tantis ferre ſupplicibus. Quippe jam gentium reges, duces, populi, nationes, præſidia ſibi ab hac urbe petebant. Primo igitur Lævino conſule populus Romanus Ionium mare ingreſſus, tota Græciæ littora veluti triumphanti claſſe peragravit. Spolia quippe Siciliæ, Sardiniæ, Hiſpaniæ, Africæ præferebat; & manifeſtam victoriam nata in prætoria puppe laurus pollicebatur. Aderat ſponte in auxilium Attalus rex Pergamenorum: aderant Rhodii, nauticus populus: qui navibus à mari, conſul à terris, omnia equis viriſque quatiebat. His victus rex, bis fugatus, bis exutus caſtris: quum tamen nihil terribilius Macedonibus fuit ipſo vulnerum aſpectu: quæ non ſpiculis, non ſagittis, nec ullo Græculo ferro, ſed ingentibus pilis, nec minoribus adacta gladiis, ultra mortem patebant. Enimvero Flaminio duce invios antea Chaonum montes, Aoumque amnem per abrupta vadentem, id eſt, ipſa Macedoniæ clauſtra penetravimus. Introiſſe, victoria fuit: nam nunquam poſtea auſus congredi rex, ad tumulos, quos Cynocephalas vocant, uno, ac ne hoc quidem juſto prœlio opprimitur. Et illi quidem conſul pacem dedit, regnumque conceſſit: mox, ne quid eſſet hoſtile, Thebas, & Eubœam, & graſſantem ſub Nabide ſuo Lacedæmona compeſcuit. Græciæ vero veterem ſtatum reddidit, ut legibus viveret ſuis, & avita libertate frueretur. Quæ gaudia, quæ vociferationes fuerunt, quum hoc forte Nemeæ in theatro, quinquennalibus ludis à præcone caneretur? quo certavere plauſu? quid florum in conſulem profuderunt?

derunt? Et iterum iterumque præconem repetere illam vocem jubebant, qua libertas Achaiæ pronunciabatur: nec aliter illa conſulari ſententia, quam modulatiſſimo aliquo tibiarum, aut fidium cantu, fruebantur.

CAP. VIII. *Bellum Syriacum regis Antiochi.*

MAcedoniam ſtatim, & regem Philippum Antiochus excepit, quodam caſu, quaſi induſtria, ſic adgubernante fortuna, ut quemadmodum ab Africa in Europam, ſic ab Europa in Aſiam, ultro ſe ſuggerentibus cauſſis, imperium procederet, & cum terrarum orbis ſitu, ipſe ordo victoriarum navigaret. Non aliud formidoloſius fama bellum fuit: quippe quum Perſas, & orientem, Xerxem, atque Darium cogitarent; quando perfoſſi invii montes, quando velis opertum mare nunciaretur: & hoc cœleſtes minæ territabant, quum humore continuo Cumanus Apollo ſudaret. Sed hic faventis Aſiæ ſuæ numinis timor erat. Nec ſane viris, opibus, armis, quicquam copioſius Syria: ſed in manus tam ignavi regis inciderat; ut nihil fuerit in Antiocho ſpecioſius, quam quod à Romanis victus eſt. Impulere regem in id bellum, illinc Thoas Ætoliæ princeps, inhonoratam apud Romanos querens adverſus Macedones militiæ ſuæ ſocietatem: hinc Annibal, qui in Africa victus, profugus, & pacis impatiens; hoſtem populo Romano toto orbe quærebat. Et quod illud fuiſſet periculum, ſi ſe conſiliis ejus rex tradidiſſet, id eſt, ſi Aſiæ viribus uſus fuiſſet miſer Annibal? Sed rex ſuis opibus, & nomine regio fretus, ſatis habuit bellum movere. Europa jam dubio procul jure ad Romanos pertinebat: hic Lyſimachiam urbem, in littore Thracio poſitam à majoribus ſuis, Antiochus ut hæreditario jure repoſcebat: hoc velut ſidere, Aſiatici belli mota tempeſtas. Et maximus regum contentus fortiter indixiſſe bellum, quum ingenti ſtrepitu ac tumultu moviſſet ex Aſia, occupatis ſtatim inſulis, Græciæque littoribus, otia

&

& luxus tanquam victor agitabat. Eubœam insulam continenti adhærentem tenui freto, recipro. cantibus aquis Euripus abscidit. Hic ille positis aureis sericisque tentoriis, sub ipso freti murmure, quum inter fluenta tibiis fidibusque concineret, collatis undique, quamvis per hiemem, rosis, ne non aliquo ducem genere agere videretur, virginum puerorumque delectus habebat. Talem ergo regem jam sua luxuria debellatum, populus Romanus Acilio Glabrione consule, in insula aggressus, ipso statim adventus sui nuncio coëgit ab insula fugere. Tum præcipitem apud Thermopylas assequutus, locum trecentorum Laconum specioſa cæde memorandum, ne ibi quidem fiducia loci resistentem, mari ac terra cedere coëgit. Statim & è vestigio itur in Syriam. Classis regia Polyxenidæ Annibalique commissa: nam rex prælium nec spectare poterat: igitur duce Æmilio Regillo, adremigantibus Rhodiis, tota laceratur. Ne sibi placeant Athenæ; in Antiocho, vicimus Xerxem; in Æmilio, Themistoclem æquavimus; Ephesiis, Salamina pensavimus. Tum consule Scipione, cui frater, ille modo victor Carthaginis Africanus voluntaria legatione aderat, debellari regem placet: & jam toto cesserat mari, sed nos imus ulterius. Mæandrum ad amnem, montemque Sipylum, castra ponuntur. Hic rex, incredibile dictu, quibus auxiliis, quibus copiis consederat: trecenta millia peditum; equitum, falcatorumque curruum non minor numerus. Elephantis ad hoc immensæ magnitudinis, auro, purpura, argento, & suo ebore fulgentibus, aciem utrinque vallaverat. Sed hæc omnia præpedita magnitudine sua; ad hoc imbre, qui subito superfusus, mira felicitate Persicos arcus corruperat: primum trepidatio, mox fuga, dehinc triumphus fuerunt. Victo & supplici pacem atque partem regni dari placuit, eo libentius, quod tam facile cessisset.

CAP. IX.

Cap. IX. *Bellum Ætolicum.*

SYriatico bello ſucceſſit, ut debebat, Ætolicum. Victo quippe Antiocho, Romanus faces Aſiatici belli perſequebatur. Ergo Fulvio Nobiliori mandata ultio eſt. Hic protinus caput gentis Ambraciam, regiam Pyrrhi, machinis quatit. Sequuta deditio eſt. Aderant Ætolorum precibus Attici, Rhodii: & memineramus auxilii: ſic placuit ignoſcere. Serpſit tamen latius in proximos bellum, omnemque late Cephaleniam, Zacynthon: & quicquid inſularum in eo mari inter Ceraunios montes jugumque Maleum, Ætolici belli acceſſio fuerunt.

Cap. X. *Bellum Hiſtricum.*

HIſtri ſequuntur Ætolos: quippe bellantes eos nuper adjuverant: & initia pugnæ proſpera hoſti fuerunt, eademque exitii cauſſa. Nam quum Cnæi Manlii caſtra cepiſſent, opimæque prædæ incubarent; epulantes, ac ludibundos pleroſque, ac ubi eſſent, præ poculis neſcientes, Appius Pulcher invadit. Sic cum ſanguine & ſpiritu male partam revomuere victoriam. Ipſe rex Apulo, equo impoſitus, quum ſubinde crapula & capitis errore lapſaret, captum ſeſe vix & ægre, poſtquam experrectus eſt, didicit.

Cap. XI. *Bellum Gallogræcum.*

GAllogræciam quoque Syriaci belli ruina convolvit: fuerant inter auxilia regis Antiochi. An fuiſſent, an cupidus triumphi Manlius eos viſos ſimulaverit, dubium eſt. Certe negatus eſt victori triumphus; quia cauſam belli non approbavit. Cæterum gens Gallogræcorum, ſicut ipſum nomen indicio eſt, mixta, & adulteratæ reliquiæ Gallorum, qui Brenno duce vaſtaverant Græciam: mox Orientem ſequuti, in media Aſiæ parte ſederunt. Itaque ut frugum ſemina mutato ſolo degenerant, ſic illa genuina feritas eorum, Aſiatica amænitate mollita eſt. Duobus itaque prœliis ſuſi fugatique

fugatique ſunt: quamvis ſub adventu hoſtis relictis ſedibus, in altiſſimos ſe montes recepiſſent, quos Toloſtobogi, Tectoſagique jam inſederant. Utrique fundis ſagittiſque acti, in perpetuam ſe pacem dediderunt. Sed alligati miraculo quodam fuere, quum catenas morſibus & ore tentaſſent, quum offocandas invicem fauces præbuiſſent. Nam Orgiagontis regis uxor à centurione ſtuprum paſſa, memorabili exemplo cuſtodiam evaſit, revulſumque militis caput ad maritum ſuum retulit.

CAP. XII. *Bellum Macedonicum ſecundum.*

DUm aliæ aliæque gentes, Syriaci belli ſequuntur ruinam, Macedonia ſe rurſus erexit. Fortiſſimum populum memoria & recordatio ſuæ nobilitatis agitabat: & ſucceſſerat Philippo filius Perſes; qui ſemel in perpetuum victam eſſe Macedoniam, non putabat ex gentis dignitate. Multo vehementius ſub hoc Macedones, quam ſub patre conſurgunt: quippe Thracas in vires ſuas traxerant: atque ita induſtriam Macedonum, viribus Thracum; ferociam Thracum, diſciplina Macedonum temperaverunt. Acceſſit his conſilium ducis, qui ſitum regionum ſuarum ſummo ſpeculatus Hæmo, poſitis per abrupta caſtris, ita Macedoniam ſuam armis ferroque vallaverat, ut non reliquiſſe aditum, niſi à cœlo venturis hoſtibus videretur. Nam Marcio Philippo conſule eam provinciam ingreſſus populus Romanus, exploratis diligenter acceſſibus, per Aſtrudem paludem, per acerbos dubioſque tumulos, illa quæ volucribus quoque videbantur invia, acceſſit: regemque ſecurum, & nihil tale metuentem, ſubita belli irruptione terruit. Cujus tanta trepidatio fuit, ut pecuniam omnem in mare juſſerit mergi, ne periret: claſſem cremari, ne incenderetur. Paullo conſule quum majora & crebra eſſent impoſita præſidia, per alias vias Macedonia deprenſa eſt; ſumma quidem arte & induſtria ducis, quum alia minatus, alia irrepſiſſet. Cujus adventus ipſe adeo terribilis regi fuit, ut intereſſe non auderet,

auderet, ſed gerenda ducibus bella mandaverit. Abſens ergo victus, fugit in maria, inſulamque Samothracen, fretus celebri religione, quaſi templa & aræ poſſent defendere, quem nec montes ſui, nec arma potuiſſent. Nemo regum diutius amiſſæ fortunæ conſcientiam retinuit, ſupplex quum ſcriberet ad imperatorem ab illo quo confugerat templo, nomenque epiſtolæ notaret ſuum, *regem* addidit. Sed nec reverentior captæ majeſtatis alius Paulo fuit. Quum in conſpectum veniſſet hoſtis, in templum recepit, & conviviis adhibuit, liberoſque admonuit ſuos, ut fortunam, cui tantum liceret, revererentur. Inter pulcherrimos hunc quoque populus Romanus de Macedonia duxit atque vidit triumphum: quippe cujus ſpectaculo triduum impleverit. Primus dies ſigna tabulaſque: ſequens arma, pecuniaſque tranſvexit: tertius captivos, ipſumque regem, attonitum adhuc, tanquam ſubito malo ſtupentem. Sed multo prius gaudium victoriæ populus Romanus, quam epiſtolis victoris percepperat: quippe eodem die, quo victus Perſes in Macedonia, Romæ cognitum eſt. Duo juvenes candidis equis apud Iuturnæ lacum pulverem & cruorem abluebant: hi nunciavere, Caſtorem & Pollucem fuiſſe creditum vulgo, quod gemini fuiſſent: interfuiſſe bello, quod ſanguine maderent à Macedonia venire, quod adhuc anhelarent.

CAP. XIII. *Bellum Illyricum.*

Macedonici belli contagio traxit Illyrios. Ipſi quidem ut Romanum à tergo diſtringerent, à Perſe rege conducti pecunia, militavere. Sine mora ab Anicio prætore ſubiguntur. Scordam caput gentis deleſſe ſuffecit: ſtatim ſequuta deditio eſt. Denique hoc bellum ante finitum eſt, quam geri Romæ nunciaretur.

CAP. XIV. *Bellum Macedonicum tertium.*

Quodam fato, quaſi ita conveniſſet inter Pœnos & Macedonas, ut tertio quoque vincerentur, eodem tempore utrique arma moverunt: ſed prior jugum

jugum excutit Macedo, aliquanto quam ante gravior, dum contemnitur. Cauſſa belli prope erubeſcenda: quippe regnum pariter & bellum vir ultimæ ſortis Andriſcus invaſerat; dubium liber an ſervus, mercenarius certe: ſed quia vulgo ex ſimilitudine Philippi, *Pſeudophilippus* vocabatur, regiam formam, regium nomen, animo quoque regio implevit. Igitur dum hæc ipſa contemnit populus Romanus, Juventio prætore contentus, virum non Macedonicis modo, ſed Thraciæ quoque auxiliis ingentibus validum, temere tentavit: inviſtuſque à veris regibus, ab illo imaginario & ſcenico rege ſuperatur. Sed conſule Metello, amiſſum cum legione prætorem, pleniſſime ultus eſt. Nam & Macedoniam ſervitute multavit: & ducem belli deditum ab eo ad quem confugerat, Thraciæ regulo, in Urbem in catenis reduxit; hoc quoque illi in malis indulgente fortuna, ut de eo populus Romanus, quaſi de vero rege triumpharet.

CAP. XV. *Bellum Punicum tertium.*

TErtium cum Africa bellum, & tempore exiguum, (nam quadriennio patratum eſt) & in comparatione priorum minimum labore: (non enim tam cum viris, quam cum ipſa urbe pugnatum eſt) ſed plane maximum eventu: quippe eo tandem Carthago finita eſt, Atque ſi quis trium temporum momenta conſideret, primo commiſſum bellum, profligatum ſecundo, tertio vero confectum eſt. Sed hujus cauſſa belli, quod contra fœderis legem adverſus Numidas quidem ſemel paraſſet claſſem & exercitum, frequens autem Maſiniſſæ fines territabat. Sed huic bono ſocioque regi favebatur. Quum bellum ſederet, de belli fine tractatum eſt. Cato inexpiabili odio delendam eſſe Carthaginem, & quum de alio conſuleretur, pronunciabat: Scipio Naſica ſervandam, ne metu ablato æmulæ urbis, luxuriari felicitas Urbis inciperet. Medium ſenatus elegit, ut urbs tantum loco moveretur. Nihil enim ſpecioſius videbatur quam eſſe

Car-

Carthaginem, quæ non timeretur. Igitur Manilio Cenſorinoque conſulibus, populus Romanus aggreſſus Carthaginem, ſpe pacis injecta, traditam à volentibus claſſem, ſub ipſo ore urbis incendit. Tum evocatis principibus, *ſi ſalvi eſſe vellent, ut migrarent finibus*, imperatum. Quod pro rei atrocitate adeo movit iras, ut extrema mallent. Comploratum igitur publice ſtatim, & pari voce clamatum eſt, Ad arma: ſeditque ſententia, quoquo modo rebellandum: non quia ſpes ulla jam ſupereſſet, ſed quia patriam ſuam mallent hoſtium quam ſuis manibus everti. Qui rebellantium fuerit furor, vel hinc intelligi poteſt, quod in uſum novæ claſſis tecta domuſque reſciderunt: in armorum officinis, aurum & argentum pro ære ferroque conflatum eſt: in tormentorum vincula, matronæ crines ſuos contulerunt. Mancino deinde Conſule, terra marique fervebat obſidio. Operis portus nudatus; & primus, & ſequens, jam, & tertius murus; quum tamen Byrſa, quod nomen arci fuit, quaſi altera civitas reſiſtebat. Quamvis profligato urbis excidio, tamen fatale Africæ nomen Scipionum videbatur. Igitur in alium Scipionem converſa Reſpublica, finem belli repoſcebat. Hunc Paullo Macedonico procreatum, Africani illius magni filius, in decus gentis aſſumpſerat, hoc ſcilicet fato, ut quam urbem concuſſerat avus, nepos ejus everteret. Sed ut quammaxime mortiferi eſſe morſus ſolent morientium beſtiarum; ſic plus negotii fuit cum ſemiruta Carthagine, quam integra; compulſis in unam arcem hoſtibus, portum quoque maris Romanus obſederat. Illi alterum ibi portum, ab alia urbis parte foderunt: nec ut fugerent, ſed quia nemo illos hac evadere poſſe credebat. Inde quaſi enata ſubito claſſis erupit: quum interim jam diebus, jam noctibus, nova aliqua moles, nova machina; nova perditorum hominum manus, quaſi ex obruto incendio ſubita de cineribus flamma, prodibat. Deploratis noviſſime rebus, quadraginta ſe millia virorum dediderunt: quod minus credas, duce Aſdrubale.

Aſdrubale. Quanto fortius femina, & uxor ducis? quæ comprehenſis duobus liberis, à culmine ſe domus in medium miſit incendium, imitata reginam, quæ Carthaginem condidit. Quanta urbs deleta ſit, ut de cæteris taceam, vel ignium mora probari poteſt: quippe per continuos decem & ſeptem dies vix potuit incendium extingui, quod domibus ac templis ſuis ſponte hoſtes immiſerant: ut quatenus urbs eripi Romanis non poterat, triumphus arderet.

CAP. XVI. *Bellum Achaiacum.*

QUaſi ſæculum illud everſionibus urbium curreret, ita Carthaginis ruinam ſtatim Corinthus excepit, Achaiæ caput, Græciæ decus, inter duo maria, Ionium & Ægæum, quaſi ſpectaculo expoſita. Hæc (facinus indignum!) ante oppreſſa eſt, quam in numerum certorum hoſtium referretur. Critolaus cauſa belli: qui libertate à Romanis data adverſus ipſos uſus eſt: legatoſque Romanos, dubium an & manu, certe oratione violavit. Igitur Metello, ordinanti tum maxime Macedoniam, mandata eſt ultio: & hinc Achaicum bellum: ac primum Critolai manum Metellus Conſul, per patentes Elidis campos, toto cecîdit Alpheo. Et uno prælio peractum erat bellum: jam & urbem ipſam terrebat obſidio: ſed (fata rerum!) quum Metellus demicaſſet, ad victoriam Mummius venit. Hic alterius ducis Diæi late exercitum ſub ipſis Iſthmi faucibus fudit, geminoſque portus ſanguine infecit. Tandem ab incolis deſerta civitas, direpta primum, deinde tuba præcinente, deleta eſt. Quid ſignorum, quid veſtium, quidve tabularum raptum, incenſum atque projectum eſt? Quantas opes & abſtulerit & cremaverit, hinc ſcias, quod quicquid Corinthii æris toto orbe laudatur, incendio ſuperfuiſſe comperimus. Nam & æris notam precioſiorem ipſa opulentiſſimæ urbis fecit injuria: quia incendio permiſtis plurimis ſtatuis atque ſimulacris, æris, auri, argentique venæ in commune fluxere.

CAP.

CAP. XVII. *Res in Hiſpania geſtæ.*

UT Carthaginem Corinthus, ita Corinthum Numantia ſequuta eſt. Nec deinde toto orbe quicquam intactum armis fuit. Poſt illa duo clariſſima urbium incendia, late atque paſſim, nec per vices, ſed ſimul pariter quaſi unum undique bellum fuit; prorſus ut illæ urbes, quaſi agitantibus ventis, diffudiſſe quædam belli incendia toto orbe viderentur. Hiſpaniæ nunquam animus fuit adverſus nos univerſæ conſurgere: nunquam conferre vires ſuas libuit, neque aut imperium experiri, aut libertatem tueri ſuam publice: alioquin ita undique mari Pyrenæoque vallata eſt, ut ingenio ſitus nec adiri quidem potuerit. Sed ante à Romanis obſeſſa eſt, quam ſe ipſa cognoſceret; & ſola omnium provinciarum vires ſuas, poſtquam victa eſt, intellexit. In hac prope ducentos per annos dimicatum eſt, à primis Scipionibus in Cæſarem Auguſtum, non continue nec cohærenter, ſed prout cauſſæ laceſſierant: nec cum Hiſpanis initio, ſed cum Pœnis in Hiſpania: inde contagio & ſeries cauſſaque bellorum. Prima per Pyrenæum jugum ſigna Romana Publius & Cnæus Scipiones intulerunt: prœliiſque ingentibus Annonem & Aſdrubalem fratrem Annibalis ceciderunt: raptaque erat impetu Hiſpania, niſi fortiſſimi viri in ipſa ſua victoria, oppreſſi Punica fraude ceciditſſent, terra marique victores. Igitur quaſi novam integramque provinciam ultor patris & patrui Scipio ille, mox Africanus, invaſit: iſque ſtatim capta Carthagine, & aliis urbibus, non contentus Pœnos expuliſſe, ſtipendiariam nobis provinciam fecit: omnem citra ultraque Iberum ſubjecit imperio: primuſque Romanorum ducum, victor ad Gades & Oceani ora pervenit. Plus eſt provinciam retinere, quam facere: itaque per partes jam huc, jam illuc miſſi duces, qui ferociſſimas, & ad id temporis liberas gentes, ideo impatientes jugi, multo labore, nec incruentis certaminibus ſervire docuerunt.

docuerunt. Cato ille Cenſorius Celtiberos, id eſt robur Hiſpaniæ, aliquot præliis fregit. Gracchus, pater ille Gracchorum, eoſdem centum & quinquaginta urbium everſione multavit. Metellus ille qui ex Macedonia cognomen meruit, quum & Contrebiam memorabili cepiſſet exemplo & Nertobriges, majori gloria pepercit. Lucullus Turdulos, atque Vaccæos: de quibus Scipio ille poſterior, ſingulari certamine, quum rex fuiſſet provocatus, opima retulerat. Decimus Brutus aliquanto latius, Celticos Luſitanoſque, & omnes Callæciæ populus, formidatumque militibus flumen Oblivionis: peragratoque victor Oceani littore, non prius ſigna convertit, quam cadentem in maria ſolem, obrutumque aquis ignem, non ſine quodam ſacrilegii metu & horrore, deprehendit. Sed tota certaminum moles cum Luſitanis fuit & Numantinis, nec immerito. Quippe ſolis gentium Hiſpaniæ duces contigerunt. Fuiſſet & cum omnibus Celtiberis, niſi dux illius motus, initio belli oppreſſus eſſet, ſummus vir aſtu & audacia, ſi res ceſſiſſet, Salondicus: qui haſtam argenteam quatiens, velut cœlo miſſum, vaticinanti ſimilis, omnium in ſe mentes converterat. Sed quum pari temeritate ſub nocte caſtra conſulis adiiſſet, juxta tentorium ipſum pilo vigilis exceptus eſt. Cæterum Luſitanos Viriatus erexit, vir calliditatis acerrimæ: qui ex venatore latro, ex latrone ſubito dux atque imperator, &, ſi fortuna ceſſiſſet, Hiſpaniæ Romulus, non contentus libertatem ſuorum defendere, per quatuordecim annos omnia citra ultraque Iberum & Tagum, igni, ferroque populatus; caſtra etiam prætorum, & præſidum aggreſſus, Claudium Unimanum pæne ad internecionem exercitus cecidit, & inſignia trabeis & facibus noſtris, quæ ceperat, in montibus ſuis trophæa fixit: tandem etiam Fabius Maximus conſul oppreſſerat: ſed à ſucceſſore Pompilio violata victoria eſt: quippe qui conficiendæ rei cupidus, fractum ducem, & extrema deditionis agitantem, per fraudem,

dem, & insidias, & domesticos percussores aggressus, hanc hosti gloriam dedit, ut videretur aliter vinci non potuisse.

CAP. XVIII. *Bellum Numantinum.*

NUmantia, quantum Carthaginis, Capuæ, Corinthi opibus inferior; ita virtutis nomine & honore par omnibus, summumque, si viros æstimes, Hispaniæ decus: quippe quæ sine muro, sine turribus, modice edito in tumulo apud flumen Durium sita, quatuor millibus Celtiberorum, quadraginta millium exercitum, per annos quatuordecim sola sustinuit; nec sustinuit modo, sed sævius aliquanto perculit, pudendisque fœderibus affecit. Noviſſime quum invictam esse constaret, opus quoque eo fuit, qui Carthaginem everterat. Non temere, si fateri licet, ullius causa belli injustior. Segulences, socios & consanguineos, Romanorum manibus elapsos exceperant: habita pro eis deprecatio nihil valuit: quum se ab omni bellorum contagione removerent, in legitimi fœderis pretium jussi *arma deponere*. Hoc sic à barbaris acceptum, quasi manus abscinderentur. Itaque statim, Megara viro fortissimo duce, ad arma conversi, Pompeium prœlio aggressi: fœdus tamen maluerunt, quum debellare potuissent. Hostilium deinde Mancinum: hunc quoque assiduis cædibus ita subegerunt, ut ne oculos quidem aut vocem Numantini viri quisquam sustineret. Tamen cum hoc quoque fœdus maluere, contenti armorum manubiis, quum ad internecionem sævire potuissent. Sed non minus Numantini, quam Caudini illius fœderis flagrans ignominia ac pudore populus Romanus, dedecus quidem præsentis flagitii, deditione Mancini expiavit: cæterum duce Scipione, Carthaginis incendiis ad excidia urbium imbuto, tandem etiam in ultionem excanduit. Sed tunc acrius in castris, quam in campo, nostro cum milite, quam cum Numantino, prœliandum fuit. Quippe assiduis & injustis & servilibus maxime operibus

operibus attriti, ferre plenius vallum, qui arma neſcirent; luto inquinari, qui ſanguine nollent, jubebantur. Ad hoc ſcorta, calones, ſarcinæ niſi ad uſum neceſſariæ, amputantur. Tanti eſſe exercitum, quanti imperatorem, vere proditum eſt. Sic redacto in diſciplinam milite, commiſſa acies: quodque nemo vilium ſe unquam ſperaverat, factum eſt, ut fugientes Numantinos quiſquam videret. Dedere etiam ſeſe volebant, ſi toleranda viris imperarentur. Sed quum Scipio veram vellet & ſine exceptione victoriam, eo neceſſitatum compulſi primum, ut deſtinata morte in prælium ruerent, quum ſeſe prius epulis, quaſi inferiis, implevisſent, carnis ſemicrudæ, & celiæ: ſic vocant indigenam ex frumento potionem. Intellectum ab imperatore conſilium: itaque non eſt permiſſa pugna morituris. Quum foſſa, atque lorica, quatuorque caſtris circumdatos, fames premeret; ab duce orantes prælium, ut tanquam viros occideret, ubi non impetrabant, placuit eruptio. ſic conſerta manu plurimi occiſi: & quum urgeret fames, aliquantiſper inde vixere. noviſſime conſilium fugæ ſedit: ſed hoc quoque, ruptis equorum cingulis, uxores ademere, ſummo ſcelere, per amorem. Itaque deplorato exitu, in ultimam rabiem furoremque converſi, poſtremo mori hoc genere deſtinarunt: duces ſuos, ſeque, patriamque, ferro & veneno, ſubjectoque undique igne peremerunt. Macte fortiſſimam, & meo judicio beatiſſimam in ipſis malis civitatem! aſſeruit cum fide ſocios, populum orbis terrarum viribus fultum, ſua manu, ætate tam longa, ſuſtinuit. Noviſſime, maximo duce oppreſſa civitas, nullum de ſe gaudium hoſti reliquit. Unus enim vir Numantinus non fuit qui in catenis duceretur. Præda, ut de pauperibus, nulla: arma ipſi cremaverant, Triumphus fuit tantum de homine.

CAP. XIX.

HActenus populus Romanus pulcher, egregius, pius, ſanctus, atque magnificus: reliqua ſæ-

culi, ut grandia æque, ita vel magis turbida & fœda; creſcentibus cum ipſa magnitudine imperii, vitiis: adeo ut ſi quis hanc tertiam ejus ætatem tranſmarinam, quam ducentorum annorum fecimus, dividat; centum hos priores, quibus Africam, Macedoniam, Siciliam, Hiſpaniam domuit, *aureos*, (ſicut poëtæ canunt) jure meritoque fateatur: centum ſequentes, *ferreos* plane & cruentos, & ſi quid immanius: quippe qui Jugurthinis, Cimbricis, Mithridaticis, Parthicis bellis, Gallicis atque Germanicis, quibus cœlum ipſum gloria aſcendit, Gracchanas, Druſianaſque cædes, ad hoc Servilia bella miſcuerunt: & nequid turpitudini deſit, Gladiatoria. Denique, in ſe ipſe converſus, Marianis, atque Sullanis, noviſſime Pompeii, & Cæſaris manibus, quaſi per rabiem, & furorem, & nefas ſemet ipſe laceravit. Quæ etſi involuta inter ſe, ſunt omnia atque confuſa: tamen quo melius appareant, ſimul & ne ſcelera virtutibus obſtrepant, ſeparatim proferentur: priuſque, ut cœpimus, juſta illa, & pia cum exteris gentibus bella, memorabimus; ut magnitudo creſcentis in dies imperii appareat, tum ad illa civium ſcelera, turpeſque & impias pugnas revertemur.

CAP. XX. *Bellum Aſiaticum.*

VIcta ad Occaſum Hiſpania, populus Romanus ad Orientem pacem agebat; nec pacem modo, ſed inuſitata & incognita quadam felicitate, relictæ regiis hæreditatibus opes, & tota inſimul regna veniebant. Attalus rex Pergamentorum, regis Eumenis filius, ſocii quondam commilitoniſque noſtri, teſtamentum reliquit: *Populus Romanus bonorum meorum hæres eſto.* in bonis regis fuerant. Adita igitur hæreditate, provinciam populus Romanus, non quidem bello, nec armis; ſed, quod eſt æquius, teſtamenti jure retinebat. Sed hanc, difficile dictu eſt, utrum facilius amiſerat, an recuperaverit. Ariſtonicus regii ſanguinis ferox juvenis, urbes regibus parere conſuetas, partim facile ſol-

ſollicitat: paucas reſiſtentes, Myndum, Samon, Colophonem, vi recipit. Craſſi quoque prætoris cecidit exercitum, ipſumque cepit. ſed ille memor & familiæ, & Romani nominis, cuſtodem ſui barbarum virgula excæcat. in exitium ſui quod volebat, ita concitat. Mox à Perperna domitus, & captus, & per deditionem in vinculis habitus. Aquilius Aſiatici belli reliquias confecit, mixtis (nefas!) veneno fontibus ad deditionem quarundam urbium. Quæ res ut maturam, ita inſamem fecit victoriam: quippe quum contra fas deûm, moreſque majorum, medicaminibus impuris, in id tempus ſacroſancta Romana arma violaſſet.

LIBER. III.

CAP. I. *Bellum Jugurthinum.*

HÆc ad Orientem. ſed non ad Meridianam plagam ea ſem quies. Quis ſperaret poſt Carthaginem aliquod in Africa bellum? Atqui non leviter ſe Numidia concuſſit: & fuit in Jugurtha, quod poſt Annibalem timeretur. Quippe rex callidiſſimus populum Romanum armis inclytum, & invictum, opibus agreſſus eſt: & citra ſpem omnium fortuna ceſſit, ut rex fraude præcipuus, fraude caperetur. Hic avo Maſiniſſa, & Micipſa patre per adoptionem, quum interficere fratres ſtatuiſſet, agitatus regni cupiditate, nec illos magis, quam ſenatum populumque Romanum, quorum in fide & clientela regnum erat, metueret: primum ſcelus mandat inſidiis: potituſque Hiempſalis capite, quum ſe in Adherbalem convertiſſet, iſque Romam profugiſſet, miſſa per legatos pecunia traxit in ſententiam ſuam Senatum. Et hæc fuit de nobis ejus prima victoria. Miſſos deinde, qui regnum inter illum Adherbalemque dividerent, ſimiliter aggreſſus, quum in Scauro ipſos Romani imperii mores expugnaſ-

ſet, inchoatum nefas perfecit audacius. Sed diu non latent ſcelera. corruptæ nefas legationis erupit: placuitque bello perſequi parricidam. Primus in Numidiam Calpurnius Beſtia Conſul immittitur: ſed rex, peritus, fortius adverſus Romanos aurum eſſe quam ferrum, pacem emit. Cujus flagitii reus, quum interveniente publica fide à ſenatu accerſeretur, pari audacia & venit, & competitorem imperii Maſiniſſæ Maſſivam immiſſo percuſſore confecit. Hæc altera contra regem fuit cauſa bellandi. igitur ſequens ultio mandatur Albino. Sed hujus quoque (pro dedecus!) ita corrupit exercitum, ut voluntaria noſtrorum fuga vinceret Numida, caſtriſque potiretur. addito etiam turpi fœdere, in pretium ſalutis, quod prius emerat, dimiſit exercitum. Eodem tempore in ultionem non tam imperii Romani, quam pudoris, Metellus aſſurgit: qui callidiſſime hoſtem nunc precibus, nunc minis, jam ſimulata, jam quaſi vera fuga eludentem, artibus ſuis aggreſſus eſt. Agrorum atque vicorum populatione non contentus, in ipſa Numidiæ capita impetum fecit, & Zamam quidem fruſtra diu voluit; cæterum Thalam, gravem armis, theſauroque regis, diripuit. Tunc urbibus exutum regem, & jam finium ſuorum, regnique fugitivum, per Mauros atque Getuliam ſequebatur. Poſtremo Marius auctis admodum copiis, quum pro obſcuritate generis ſui capite cenſos ſacramento adegiſſet, jam fuſum & ſaucium regem adortus, non facilius tamen vicit, quam ſi integrum & recentem. Hic & urbem Herculi conditam Capſam in media Africa ſitam, anguibus areniſque vallatam, mira quadam felicitate ſuperavit: & ſaxeo inditam monti Mulucham urbem, per Ligurem, aditu arduo inacceſſoque, penetravit. Mox non ipſum modo, ſed Bocchum quoque Mauritaniæ regem, jure ſanguinis Numidam vindicantem, apud oppidum Cirtam graviter cecidit. Qui ubi, diffiſus rebus ſuis, alienæ cladis acceſſio fieri timet, pretium fœderis, atque amicitiæ, regem facit,

cit. Sic fraudulentiſſimus regum, fraude ſoceri ſui in inſidias deductus eſt, & Sullæ in manum traditus; tandemque opertum catenis Jugurtham in triumpho populus Romanus aſpexit. ſed ille quoque, quamvis victus, & vinctus, vidit Urbem; quam venalem, & quandoque perituram, ſi habuiſſet emptorem, fruſtra cecinerat. Tamen ut venalis fuiſſet, habuit emptorem: & quum ille non evaſerit, certum erit eam non eſſe perituram.

CAP. II. *Bellum Allobrogicum.*

SIc ad meridiem populus Romanus. Multo atrocius, & multipliciter magis, & à Septemtrione ſævitum. Nihil hac plaga infeſtius. Atrox cœlum, perinde ingenio. Omni igitur tractu violentus hoſtis, à dextris atque lævis, & medio Septemtrionis, erupit. Prima trans Alpes arma noſtra ſenſere Salyi, quum de incurſionibus eorum fidiſſima atque amiciſſima civitas Maſſilia quereretur. Allobroges deinde, & Arverni, quum adverſus eos ſimiles Æduorum querelæ opem & auxilium noſtrum flagitarent. Varus victoriæ teſtis, Iſaraque, & Vindelicus amnis, & impiger fluminum Rhodanus. Maximus barbaris terror elephanti fuere, immanitati gentium pares. Nil tam conſpicuum in triumpho, quam rex ipſe Bituitus, diſcoloribus in armis, argenteoque carpento, qualis pugnaverat. Utriuſque victoriæ quod quantumque gaudium fuerit, vel hinc exiſtimari poteſt, quod & Domitius Ænobarbus, & Fabius Maximus, ipſis quibus dimicaverant in locis, ſaxeas erexere turres, & deſuper exornata armis hoſtilibus trophæa fixere: quum hic mos inuſitatus fuerit noſtris. Nunquam enim populus Romanus, hoſtibus domitis victoriam ſuam exprobravit.

CAP. III. *Bellum Cimbricum, Theutonicum, ac Tigurinum.*

CImbri, Theutoni, atque Tigurini, ab extremis Galliæ profugi, quum terras eorum inundaſſet Oceanus, novas ſedes toto orbe quærebant: exclu-

ſique Gallia & Hiſpania, quum in Italiam remigarent, miſere legatos in caſtra Silani; inde ad ſenatum, petentes, *ut Martius populus aliquid ſibi terræ daret quaſi ſtipendium: cæterum, ut vellet, manibus atque armis ſuis uteretur.* Sed quas daret terras populus Romanus agrariis legibus intra ſe dimicaturus? Repulſi igitur, quod nequiverant precibus, armis petere conſtituunt. Sed nec primum quidem impetum barbarorum Silanus, nec ſecundum Manlius, nec tertium Cæpio ſuſtinere potuerunt. omnes fugati, exuti caſtris. Actum erat, niſi Marius illi ſæculo contigiſſet. Ille quoque non auſus congredi ſtatim; militem tenuit in caſtris donec invicta illa rabies, & impetus, quem pro virtute barbari habent, conſeneſceret. Receſſere igitur increpantes, & (tanta erat capiendæ Urbis fiducia) conſulentes, *ſi quid ad uxores ſuas mandarent.* Nec ſegnius, quam minati fuerant, tripertito agmine per Alpes, id eſt clauſtra Italiæ, ferebantur. Marius mira ſtatim velocitate occupatis compendiis, prævenit hoſtem. prioreſque Theutonos ſub ipſis Alpium radicibus aſſequutus, in locum, quem Aquas Sextias vocant, quo, fidem numinum! prælio oppreſſit? vallem fluviumque medium hoſtes tenebant. noſtris aquarum nulla copia. conſultone id egerit imperator, an errorem in conſilium verterit, dubium. certe neceſſitate aucta virtus, cauſſa victoriæ fuit. Nam flagitante aquam exercitu, *Viri* inquit, *eſtis, en illic habetis.* Itaque tanto ardore pugnatum eſt, eaque cædes hoſtium fuit, ut victor Romanus de cruento flumine non plus aquæ biberit, quam ſanguinis Barbarorum. Certe rex ipſe Theutobochus quaternos ſenoſque equos tranſilire ſolitus, vix unum quum fugeret aſcendit; proximoque in ſaltu comprehenſus, inſigne ſpectaculum triumphi fuit. quippe vir proceritatis eximiæ ſuper trophæa ipſa eminebat. Sublatis funditus Theutonis, in Cimbros convertitur. Hi jam (quis crederet?) per hiemem, quæ altius Alpes levat, Tridentinis jugis in Italiam,

pro-

provoluti ruina deſcenderant. Ateſim flumen non ponte, nec navibus, ſed quadam ſtoliditate barbarica primum corporibus aggreſſi; poſtquam retinere amnem manibus & clipeis truſtra tentaverant, ingeſta obrutum ſilva tranſiluere: &, ſi ſtatim infeſto agmine Urbem petiiſſent, grande diſcrimen eſſet: ſed in Venetia, quo fere tractu Italia mollissima eſt, ipſa ſoli cœlique clementia robur elanguit. ad hoc panis uſu, carniſque coctæ, & dulcedine vini mitigatos, Marius in tempore aggreſſus eſt. Jam diem pugnæ à noſtro imperatore petierunt, & ſic proximum dedit. In patentiſſimo, quem Raudium vocant, campo procurrere. Millia inde ad ſexaginta ceciderunt; hinc trecentis minus: per omnem diem conciditur barbarus. Iſtic quoque imperator addiderat virtuti dolum; ſequutus Annibalem, artemque Cannarum: primum, nebuloſum nactus diem, ut hoſti inopinatus occurreret; tum ventoſum quoque, ut pulvis in oculos & ora ferreretur; tum acie converſa in Orientem, ut, quod ex captivis mox cognitum eſt, ex ſplendore galearum, ac repercuſſu, quaſi ardere cœlum videretur. Nec minor cum uxoribus eorum pugna, quam cum ipſis fuit: quum objectis undique plauſtris, atque carpentis, altæ deſuper quaſi è turribus, lanceis contiſque pugnarent. Perinde ſpecioſa mors earum fuit quam pugna. Nam quum miſſa ad Marium legatione, libertatem ac ſacerdotium non impetraſſent, (nec fas erat) ſuffocatis eliſiſque paſſim infantibus ſuis, aut mutuis concidêre vulneribus, aut vinculo è crinibus ſuis facto, ab arboribus, jugiſque plauſtrorum pependerunt. Bojorix rex in acie dimicans, Impigre nec inultus occubuit. Tertia Tigurinorum manus, quæ quaſi ſubſidio Noricos inſederat Alpium tumulos, in diverſa lapſi, fuga ignobili & latrociniis evanuit. Hunc tam lætum, tamque felicem liberatæ Italiæ, aſſertique imperii nuncium, non per homines, ut ſolebat, populus Romanus accepit; ſed per ipſos, ſic credere fas eſt, deos. Quippe eodem die, quo

geſta res eſt, viſi pro æde Caſtoris & Pollucis, juvenes laureati Prætori literas tradere: frequenſque in ſpectaculo rumor, *Victoriæ Cimbricæ feliciter*, dixit. Quo quid admirabilius, quid inſignius fieri poteſt? Quippe velut elata montibus ſuis Roma ſpectaculo belli intereſſet, quod in gladiatorio munere fieri ſolet, uno eodemque momento quum in acie Cimbri ſuccumberent, populus in urbe plaudebat.

CAP. IV. *Bellum Thracium.*

POſt Macedonas, ſi diis placet, Thraces rebellabant, ipſi quondam tributarii Macedonum: nec in proximas modo provincias contenti incurrere, Theſſaliam, atque Dalmatiam; in Adriaticum mare uſque venerunt: eoque fine contenti, quaſi interveniente natura, contorta in ipſas aquas tela miſerunt. Nihil interim per id omne tempus reſiduum crudelitatis fuit in captivos ſævientibus: litare diis ſanguinem humanum: bibere in oſſibus capitum, & cujuſque modi ludibrio fœdare mortem tam igni quam fumo: partus quoque gravidarum extorquere tormentis, Sæviſſimi omnium Thracum Scordiſci fuere: ſed calliditas quoque ac robur acceſſerat. Silvarum & montium ſitus cum ingenio conſentiebant. itaque non fuſus modo ab his, aut fugatus, ſed (ſimile prodigio) omnino totus interceptus exercitus, quem duxerat Cato. Didius vagos, & libera populatione diffuſos, intra ſuam repulit Thraciam. Druſus ulterius egit, & vetuit tranſire Danubium. Minucius toto vaſtavit Hebro, multis quidem amiſſis, dum per perfidum glacie flumen equitatur. Piſo Rhodopen Caucaſumque penetravit. Curio Dacia tenus venit: ſed tenebras ſaltuum expavit. Appius in Sarmatas uſque pervenit; Lucullus ad terminum gentium Tanaim, lacumque Mæotim. Nec aliter cruentiſſimi hoſtium quam ſuis moribus domiti. quippe in captivos igne ferroque ſævitum eſt. Sed nihil Barbaris atrocius viſum eſt, quam quod abſciſſis manibus relicti, vivere ſuperſtites pœnæ ſuæ jubebantur.

CAP.

CAP. V. *Bellum Mithridaticum.*

PONticæ gentes ad Septemtrionem in mare ſiniſtrum jacent, à Pontico cognominatæ mari. Harum gentium atque regionum rex antiquiſſimus Æetas: poſt Artabazes, à ſeptem Perſis oriundus: inde Mithridates omnium longe maximus; quippe quum quatuor Pyrrho, decem & ſeptem an- Annibali ſufficerint; ille per quadraginta annos reſtitit, donec tribus ingentibus bellis ſubactus; felicitate Syllæ, virtute Luculli, magnitudine Pompeii conſumeretur. Cauſam quidem illius belli prætenderat apud Caſſium legatum, *attrectari terminos ſuos à Nicomede Bithynico:* cæterum elatus animis ingentibus, Aſiæ totius, & ſi poſſet, Europæ cupiditate flagrabat. Spem ac fiduciam dabant noſtra vitia. quippe quum civilibus bellis diſjungeremur, invitabat occaſio: nudumque imperii latus oſtentabant procul Marius, Sylla, Sertorius. Inter hæc Reipublicæ vulnera, & hos tumultus, repente, quaſi captato tempore, in laſſos ſimul atque diſtrictos, ſubitus turbo Pontici belli, ab ultima veluti ſpecula Septemtrionis erupit. Primus ſtatim impetus belli Bithyniam rapuit. Aſia deinde pari terrore correpta eſt. Nec cunctanter ad regem ab urbibus noſtris, populiſque deſcitum eſt. Aderat, inſtabat, ſævitia quaſi virtute utebatur. Nam quid atrocius uno ejus edicto, quum omnes, qui in Aſia forent Romanæ civitatis homines interfici juſſit? Tum quidem domus, templa & aræ, humana omnia atque divina jura violata ſunt. Sed hic terror Aſiæ, Europam quoque regi aperiebat. itaque miſſis Archelao Neoptolemoque præfectis, excepta Rhodo, quæ pro nobis ſtetit, cæterum Cyclades, Delos, Eubœa, & ipſum Græciæ decus Athenæ, tenebantur. Italiam jam, ipſamque urbem Romam regius terror afflabat. Itaque Lucius Sylla feſtinat, vir armis optimus: parique violentia ruentem ulterius hoſtem, quadam quaſi manu, repulit: primumque Athenas urbem (quis crede-

ret?) frugum parentem, obſidione, ac fame ad humanos cibos compulit. Mox ſubruto Piræei portu, ſex quoque & amplius muris, poſtquam domuerat *ingratiſſimos*, ut ipſe dixit, *hominum*, in honorem tamen mortuorum, ſacris ſuis famæque donavit. Mox quum Eubœa, atque Bœotia, præſidia regis diſpuliſſet, omnes copias, uno apud Chæroneam, apud Orchomenon altero bello diſſipavit: ſtatimque in Aſiam tranſgreſſus, ipſum opprimit, & debellatum foret, niſi de Mithridate triumphare cito, quam vere maluiſſet. Ac tunc quidem hunc Aſiæ ſtatum Sylla dederat. Ictum cum Ponticis fœdus. recepit Bithyniam à rege Nicomede, ab Ariobarzane Cappadociam: ac ſic erat Aſia rurſus noſtra, ut cœperat: Mithridates tantum repulſus. itaque non fregit ea res Ponticos, ſed incendit. Quippe rex Aſia & Europa quodammodo ineſcatus, non jam quaſi alienam, ſed quia amiſerat, quaſi raptam belli jure repetebat. Igitur ut extincta parum fideliter incendia majore flamma reviviſcunt; ita ille de integro, auctis majorem in modum copiis, tota denique regni ſui mole, in Aſiam rurſus mari, terra, fluminibuſque veniebat. Cyzicum nobilis civitas, arce, mœnibus, portu, turribuſque marmoreis, Aſiaticæ plagæ litora illuſtrat. hanc ille quaſi alteram Romam toto invaſerat bello: ſed fiduciam oppidanis reſiſtendi nuncius fecit, docens adventare Lucullum qui (horribile dictu!) per medias hoſtium naves utre ſuſpenſus, & pedibus iter adgubernans, videntibus procul quaſi marina piſtrix evaſerat. Mox clade converſa, quum ex mora obſidentem regem fames, & ex fame peſtilentia urgeret, recedentem Lucullus aſſequitur: adeoque cecidit, ut Granicus & Æſapus amnes, cruenti redderentur. Rex callidus Romanæque avaritiæ peritus, ſpargi à fugientibus ſarcinas & pecuniam juſſit, qua ſequentes moraretur. Nec felicior in mari, quam in terra fuga. quippe centum amplius navium claſſem, apparatumque belli gravem, in Pontico mari aggreſſa tem-

tempeſtas, tam fœda ſtrage laceravit, ut navalis belli inſtar efficeret: plane quaſi Lucullus quodam cum fluctibus procelliſque commercio, debellandum tradidiſſe regem ventis videretur. Attritæ jam omnes validiſſimi regni vires erant; ſed animus malis augebatur. Itaque converſus ad proximas gentes, totum pæne Orientem, ac Septemtrionem ruina ſua involvit. Iberi, Caſpii, Albani, & utræque ſollicitabantur Armeniæ: perque omnia & decus, & nomen, & titulos Pompeio ſua fortuna quærebat. Qui ubi novis motibus ardere Aſiam videt, alioſque ex aliis prodire reges; nihil cunctandum ratus, priuſquam inter ſe gentium robora coirent, ſtatim ponte navibus facto, omnium ante ſe primus tranſit Euphratem: regemque fugientem media nactus Armenia (quanta felicitas viri!) uno prælio confecit. Nocturna ea dimicatio fuit, & luna in partibus. quippe quaſi commilitans, quum à tergo ſe hoſtibus à facie Romanis præbuiſſet, Pontici per errorem longius cadentes umbras ſuas quaſi hoſtium corpora petebant. Et Mithridates quidem nocte illa debellatus eſt. nihil enim poſtea valuit; quanquam omnia expertus, more anguium, qui obtrito capite, poſtremum cauda minantur. Quippe quum effugiſſet hoſtium Colchos, Siciliæ quoque litora, & Campaniam noſtram ſubito adventu terrere voluit: mox ſubruto Pyræei portu, Colchis tenus jungere Boſphoron; inde per Thraciam, Macedoniam & Græciam tranſilire; ſic Italiam nec opinatus invadere, tantum cogitavit. nam per defectionem civium, Pharnaciſque filii ſcelere præventus, male tentatum veneno ſpiritum ferro expulit. Cnæus interim Magnus rebelles Aſiæ reliquias ſequens, per diverſa gentium terrarumque volitabat. Nam ſub Orientem ſequutus Armenios, captis ipſo capite gentis Artaxatis, ſupplicem juſſit regnare Tigranem. At in Septemtrionem Sythicum, iter tanquam in mari ſtellis ſequutus, Colchos cecidit. ignovit Iberiæ. pepercit Albanis. regem Colchorum Orodem, poſitis

ſub

ſub ipſo Caucaſo caſtris, juſſit in plana deſcendere: Arthocen, qui Iberis imperabat, & obſides liberos dare. Orodem etiam remuneratus eſt, ultro ab Albania ſua lectulum aureum, & alia dona mittentem. Nec non & in meridiem verſo agmine, Libanum Syriæ, Damaſcumque tranſgreſſus, per nemora illa odorata, per turis & balſami ſilvas, Romana circumtulit ſigna. Arabes, ſi quid imperaret, præſto fuere. Hieroſolymam defendere tentavere Judæi: verum hanc quoque intravit; & vidit illud grande impiæ gentis arcanum patens ſub aureo vitem cœlo. diſſidentibuſque de regno fratribus, arbiter factus, regnare juſſit Hircanum. Ariſtobulo, quia renovabat eam rem, catenas dedit. Sic Pompeio duce populus Romanus totam, qua latiſſima eſt, Aſiam pervagatus, quam extremam habebat imperii provinciam, mediam fecit. Exceptis quippe Parthis, qui fœdus maluerunt, & Indis, qui adhuc nos non noverant; omnis Aſia inter Rubrum mare, & Caſpium, & Oceanum, Pompeianis domita, vel oppreſſa ſignis, tenebatur.

CAP. VI. *Bellum Piraticum.*

INterim dum populus Romanus per diverſa terrarum diſtractus eſt, Cilices invaſerant maria: ſublatiſque commerciis, rupto fœdere generis humani, ſic maria bello, quaſi tempeſtate præcluſerant. Audaciam perditis furioſiſque latronibus dabat inquieta Mithridatis præliis Aſia: dum ſub alieni belli tumultu, exterique regis invidia, impune graſſantur, ac primum duce Iſidoro, contenti proximo mari, Cretam inter atque Cyrenas, Piræum & Achaiam, ſinumque Maleum, quod à ſpoliis *Aureum* ipſi vocavere, latrocinabantur. miſſuſque in eos Publius Servilius, quamvis leves & fugaces myoparonas gravi & Martia claſſe turbaret, non incruenta victoria ſuperat. Sed nec mari ſubmoviſſe contentus, validiſſimas urbes eorum, & diutina præda abundantes, Phaſelin, & Olympon evertit, Iſaurumque ipſam arcem Ciliciæ:

ciæ: unde conſcius ſibi magni laboris, *Iſaurici* cognomen adamavit. Non ideo tamen tot cladibus domiti, terra ſe continere potuerunt: ſed ut quædam animalia, quibus aquam terramque incolendi gemina natura eſt, ſub ipſo hoſtis receſſu impatientes ſoli, in aquas ſuas reſiluerunt; & aliquanto latius, quam prius. Sic ille quoque ante felix, dignus nunc victoria Pompeius viſus eſt; & Mithridaticæ provinciæ factus acceſſio. Ille diſperſam toto mari peſtem, ſemel & in perpetuum volens extinguere, divino quodam apparatu aggreſſus eſt. Quippe cum claſſibus ſuis & ſocialibus Rhodiorum abundaret, pluribus legatis atque præfectis utraque Ponti & Oceani ora complexus eſt. Gellius Tuſco mari impoſitus; Plotius Siculo. Gratilius Liguſticum ſinum, Pompeius Gallicum obſedit, Torquatus Baleaticum, Tiberius Nero Gaditanum fretum, qua primum maris noſtri limen aperitur: Lentulus Lybicum; Marcellinus Ægyptium; Pompeii juvenes Adriaticum; Varro Terentius Ægæum, & Ponticum, Pamphilium Metellus; Aſiaticum Cæpio; ipſas Propontidis fauces Porcius Cato ſic obditis navibus, quaſi portam obſervavit. Sic per omnis æquoris portus, ſinus, latebras, receſſus, promontoria, freta, pæninſulas, quicquid piratarum fuit, quadam indagine incluſum & oppreſſum eſt. Ipſe Pompeius in originem fontemque belli Ciliciam verſus eſt: nec hoſtes detrectavere certamen, non ex fiducia, ſed quia oppreſſi erant, auſi videbantur. ſed nihil tamen amplius, quam ut ad primum ictum concurrerent. Mox ubi circumfuſa undique roſtra viderunt, abjectis ſtatim telis, remiſque, plauſu undique pari, quod ſupplicantium ſignum fuit, vitam petiverunt. Non alias tam incruenta victoria uſi unquam ſumus: ſed nec fidelior in poſterum reperta gens ulla eſt. Idque proſpectum ſingulari conſilio ducis, qui maritimum genus à conſpectu longe removit maris, & mediterraneis agris quaſi obligavit. Eodemque tempore & uſum maris navibus recu-

recuperavit, & terræ homines ſuos reddidit. Quid prius in hac mirere victoria? velocitatem, quod quadrageſimo die parta eſt? an felicitatem, quod ne una quidem navis amiſſa eſt? an vero perpetuitatem, quod amplius piratæ non fuerunt?

CAP. VII. *Bellum Creticum.*

CReticum bellum, ſi vera volumus noſcere, nos fecimus; ſola vincendi nobilem inſulam cupiditate. faviſſe Mithridati videbatur. hoc placuit armis vindicare. Primus invaſit inſulam Marcus Antonius, cum ingenti quidem victoriæ ſpe atque fiducia, adeo, ut plures catenas in navibus, quam arma portaret. Dedit itaque pœnas vecordiæ. Nam pleraſque naves intercepere hoſtes: captivaque corpora religata velis ac funibus pependere: ac ſic velificantes triumphantium in modum Cretes portibus ſuis adremigaverunt. Metellus deinde totam inſulam igni ferroque populatus, intra caſtella & urbes redegit, & Cnoſſum, & Erythræam, &, ut Græci dicere ſolent, *urbium matrem* Cydoneam: adeoque ſæve in captivos conſulebatur, ut veneno ſe plerique conficerent, alii deditionem ſuam ad Pompeium abſentem mitterent. Et quum ille res in Aſia gerens, eo quoque præfectum miſiſſet Antonium; in aliena provincia inclytus fuit: eoque infeſtior Metellus in hoſtes jus victoris exercuit: victiſque Laſthene & Panare Cydoneæ ducibus, victor rediit. nec quicquam amplius tamen de tam famoſa victoria, quam cognomen *Creticum* reportavit.

CAP. VIII. *Bellum Balearicum.*

QUatenus Metelli Macedonici domus bellicis nominibus aſſueverat; altero ex liberis ejus Cretico facto, mora non fuit, quin alter quoque *Balearicus* vocaretur. Baleares per idem tempus inſulæ piratica rabie corruperant maria. Homines feros atque ſilveſtres mireris auſos à ſcopulis ſuis ſaltem maria proſpicere. Aſcendere etiam inconditas

ditas rates, & prænavigantes ſubinde inopinato impetu terruere. Sed quum venientem ab alto Romanam claſſem proſpexiſſent, prædam putantes, auſi etiam occurrere: & primo impetu, ingenti lapidum ſaxorumque nimbo claſſem operuerunt. Tribus quiſque fundis præliatur. certos eſſe quis miretur ictus, quum hæc ſola genti arma ſint. id unum ab infantia ſtudium. Cibum puer à matre non accipit, niſi quem ipſa monſtrante percuſſit. Sed non diu lapidatione terruere Romanos. poſtquam cominus ventum eſt, expertique roſtra, & pila venientia, pecudum in morem clamore ſublato, petierunt fuga litora: dilapſique in proximos tumulos, quærendi fuerunt ut vincerentur.

CAP. IX. *Expeditio in Cyprum.*

ADerat fatum inſularum: igitur & Cypros recepta ſine bello. Inſulam veteribus divitiis abundantem, & ob hoc Veneri ſacram, Ptolemæus regebat. Sed divitiarum tanta erat fama, nec falſo, ut victor gentium populus, & donare regna conſuetus, Publio Clodio Tribuno duce, ſocii vivique regis conſiſcationem mandaverit. Et ille quidem ad rei famam veneno fata præcepit. cæterum Porcius Cato Cyprias opes liburnis per Tiberinum oſtium invexit. quæ res latius ærarium populi Romani, quam ullus triumphus implevit.

CAP. X. *Bellum Gallicum.*

ASia Pompeii manibus ſubacta; reliqua quæ reſtabant in Europa, fortuna in Cæſarem tranſtulit. Reſtabant autem immaniſſimi gentium Galli, atque Germani: & quamvis toto orbe diviſa, tamen qui vinceret habuit Britannia. Primus Galliæ motus ab Helvetiis cœpit: qui Rhodanum inter & Rhenum ſiti, non ſufficientibus terris, venere ſedes petitum, incenſis mœnibus ſuis. hoc ſacramentum fuit, ne redirent. Sed petito tempore ad deliberandum, quum inter moras Cæſar, Rhodani ponte reſciſſo, abtuliſſet fugam; ſtatim belli-

coſiſſimam

coſiſſimam gentem ſic in ſedes ſuas, quaſi gregem in ſtabula paſtor, deduxit. Sequens longe cruentior pugna Belgarum; quippe pro libertate pugnantium. Hic cum multa Romanorum militum inſignia, tum illud egregium ipſius ducis, quod nutante in fugam exercitu, rapto fugientis è manu ſcuto, in primam volitans aciem, manu prœlium reſtituit. Inde cum Venetis etiam navale bellum: ſed major cum Oceano, quam cum ipſis navibus rixa. quippe illæ rudes, & informes, & ſtatim naufragæ quum roſtra ſenſiſſent. ſed hærebat in vadis pugna, quum æſtibus ſolitis cum ipſo certamine ſubductus Oceanus intercedere bello videretur. Illæ quoque acceſſere diverſitates pro gentium locorumque natura. Aquitani callidum genus, in ſpeluncas ſe recipiebant; juſſit includi: Morini dilabebantur in ſilvas; juſſit incendi. Nemo tantum feroces dixerit Gallos; fraudibus agunt: Indutiomarus Treviros, Ambiorix convocavit Eburones. utrique, abſente Cæſare conjuratione facta invenere legatos. ſed ille fortiter à Dolabella ſummotus eſt, relatumque regis caput. hic inſidiis in valle diſpoſitis, dolo perculit. itaque & caſtra direpta ſunt, & aurum ablatum. Cottam cum Titurio Sabino legato ibi amiſimus. Nec ulla de rege mox ultio: quippe perpetua trans Rhenum fuga latuit. Nec Rhenus ergo immunis. nec enim fas erat, ut liber eſſet receptator hoſtium atque defenſor. Sed prima contra Germanos illius pugna, juſtiſſimis quidem ex cauſſis. Hædui enim de incurſionibus eorum querebantur. Quæ Arioviſti ſuperbia? Quum legati dicerent, *Veni ad Cæſarem. Quis eſt autem Cæſar?* &, *Si vult, veniat*, inquit. &, *Quid ad illum, quid agat noſtra Germania? num ego me interpono Romanis?* Itaque tantus gentis novæ terror in caſtris, ut teſtamenta paſſim etiam in principiis ſcriberentur. Sed illa immania corpora, quo erant majora, eo magis gladiis ferroque patuerunt. Qui calor in prœliando militum fuerit, nullo magis exprimi poteſt, quam quod elatis

is ſuper caput ſcutis, quum ſe teſtudine barbarus tegeret, ſuper ipſa Romani ſcuta ſalierunt: & inde in jugulos gladiis deſcendebant. Iterum de Germano Tencteri querebantur. Hic vero jam Cæſar ultro Moſulam navali ponte tranſgreditur, ipſumque Rhenum: & Hercyniis hoſtem quærit in ſilvis: ſed in ſaltus & paludes genus omne diffugerat. tantum pavoris incuſſit intra ripam ſubito Romana vis. Nec ſemel Rhenus, ſed iterum quoque, & quidem ponte facto, penetratus eſt. Sed major aliquanto trepidatio: quippe quum Rhenum ſuum ſic ponte, quaſi jugo captum viderent, fuga rurſus in ſilvas ac paludes: &, quod acerbiſſimum Cæſari fuit, non fuere qui vincerentur. Omnibus terra marique captis, reſpexit Oceanum: & quaſi hic Romanis orbis non ſufficeret, alterum cogitavit. Claſſe igitur comparata, Britanniam tranſit, mira celeritate: quippe quum tertia vigilia Morino ſolviſſet à portu, minus quam medio die inſulam ingreſſus eſt. Plena erant tumultu hoſtico littora; & trepidantia ad conſpectum rei novæ carpenta volitabant. itaque trepidatio pro victoria fuit. arma, & obſides accepit à trepidis: & ulterius iiſſet, niſi improbam claſſem naufragio caſtigaſſet Oceanus. Reverſus igitur in Galliam, claſſe majore, auctiſque admodum copiis, in eundem rurſus Oceanum, eoſdemque rurſus Britannos, Calidonias ſequutus in ſilvas, unum quoque è regibus Cavelanis in vincula dedit. Contentus his (non enim provinciæ, ſed nomini ſtudebatur) cum majore quam prius præda revectus eſt; ipſo quoque Oceano tranquillo magis, & propitio, quaſi imparem ſe fateretur. Sed maxima omnium, eademque noviſſima conjuratio fuit Galliarum, quum omnes pariter Arvernos atque Biturigas, Carnutas ſimul Sequanoſque contraxit, ille corpore, armis, ſpirituque terribilis, nomine etiam quaſi terrore compoſito, Vercingentorix. ille feſtis diebus, & comitialibus, cum frequentiſſimos in lucis haberet, ferocibus dictis ad jus priſtinum libertatis

libertatis erexit. Aberat tunc Cæſar, Ravennæ delectum agens: & hieme creverant Alpes: ſic intercluſum putabant iter. Sed ille qualis erat ad nuncium rei feliciſſimæ temeritatis? Per invios ad id tempus montium tumulos, per intactas vias, & nives, expedita manu emerſus, occupat Galliam, & ex diſtantibus hibernis caſtra contraxit; & ante in media Gallia fuit quam ab ultima timeretur. Tum ipſa capita belli aggreſſus, urbes; Avaricum cum quadraginta millibus propugnantium ſuſtulit: Alexiam ducentorum quinquaginta millium juventute ſubnixam flammis adæquavit. Circa Gergoviam Arvernorum, tota belli moles fuit: quippe quum octoginta millia muro, & arce, & abruptis defenderent; maximam civitatem, vallo, ſudibus, & foſſa, inductoque foſſæ flumine, ad hoc decem & octo caſtellis, ingentique lorica circundatam, primum fame domuit: mox audentem eruptiones, in vallo, gladiis, ſudibuſque concidit: noviſſime in deditionem redegit. Ipſe ille rex, maximum victoriæ decus, ſupplex quum in caſtra veniſſet, tum & phaleras, & ſua arma ante Cæſaris genua projecit: *Habes*, inquit; *fortem virum, vir fortiſſime, vicisti.*

CAP. XI. *Bellum Parthicum.*

DUm Gallos per Cæſarem in Septemtrione debellat, interim ad Orientem grave vulnus à Parthis populus Romanus accepit. Nec de fortuna queri poſſumus. caret ſolatio clades. Adverſis & armis, & hominibus, cupiditas conſulis Craſſi, dum Parthico inhiat auro, undecim ſtrage legionum, & ipſius capite multata eſt. Et tribunus plebis Metellus, exeuntem ducem hoſtilibus diris devoverat: & quum Zeugma tranſiſſet exercitus, rapta ſubitis ſigna turbinibus hauſit Euphrates: & quum apud Nicephorum caſtra poſuiſſet, miſſi ab Orode rege legati denunciavere, *percuſſorum cum Pompeio fœderum, Sillaque, meminiſſet.* Regiis inhians ille theſauris, nihil, ne imaginario quidem jure; ſed

ſed *Seleuciæ ſe reſponſurum eſſe* reſpondit. Itaque illi fœderum ultores, nec inſidiis, nec virtuti hoſtium defuerunt. Jam primum, qui ſolus & ſubvehere commeatus, & munire poterat à tergo, relictus Euphrates. tum ſimulato transfugæ cuidam Mezeræ Syro creditur, dum in mediam camporum vaſtitatem eodem duce ductus exercitus, undique hoſti exponeretur. Itaque vix dum venerat Carras, quum undique præfecti regis, Sillaces & Surenas, oſtendere ſigna auro ſericiſque vexillis vibrantia. Tum ſine mora circumfuſi undique equitatus, in modum grandinis atque nimborum denſa pariter tela fuderunt. Sic miſerabili ſtrage deletus exercitus. Ipſe in colloquium ſollicitatus, ſigno dato, vivus in hoſtium manus incidiſſet, niſi tribunis reluctantibus, fugam ducis, barbari ferro occupaſſent. Sic quoque relatum caput ludibrio hoſti fuit. Filium ducis, pæne in conſpectu patris, eiſdem telis operuere. Reliquiæ infelicis exercitus, quo quemque rapuit fuga, in Armeniam, Ciliciam, Syriamque diſtractæ, vix nuncium cladis retulerunt. Caput ejus reciſum cum dextera manu, ad regem reportatum, ludibrio fuit, neque indigno. Aurum enim liquidum in rictum oris infuſum eſt; ut cujus animus arſerat auri cupiditate, ejus etiam mortuum & exangue corpus auro ureretur.

CAP. XII. *Anacephalæoſis.*

HÆc eſt illa tertia ætas populi Romani tranſmarina, qua Italia progredi auſus, orbe toto arma circumtulit. Cujus ætatis ſuperiores centum anni, ſancti, pii, & ut diximus, *aurei*, ſine flagitio, ſine ſcelere, dum ſincera adhuc & innoxia paſtoriæ illius ſectæ integritas, dumque Pœnorum hoſtium imminens metus diſciplinam veterem continebat. Poſtremi centum, quos à Carthaginis, Corinthi, Numantiæque excidiis, & Attali regis Aſiatica hæreditate deduximus in Cæſarem & Pompeium, ſequutumque hos, de quo dicemus, Auguſtum,

Auguſtum, ut claritate rerum bellicarum magnifici, ita domeſticis cladibus miſeri & erubeſcendi. Quippe ſicut Galliam, Thraciam, Ciliciam, Cappadociam, uberrimas validiſſimaſque provincias, Armenios etiam, & Britannos, ut non in uſum, ita ad imperii ſpeciem magna nomina acquiſiſti: pulchrum atque decorum: ita eodem tempore dimicaſſe domi cum civibus, ſociis, mancipiis, gladiatoribus, totoque inter ſe ſenatu, turpe atque miſerandum. Ac neſcio an ſatius fuerit populo Romano, Sicilia, & Africa contento fuiſſe, aut his etiam ipſis carere, dominanti in Italia ſua, quam eo magnitudinis creſcere, ut viribus ſuis conficeretur. Quæ enim res alia furores civiles peperit, quam nimia felicitas? Syria prima nos victa corrupit: mox Aſiatica Pergameni regis hæreditas. Illæ opes atque divitiæ afflixere ſæculi mores: merſamque vitiis ſuis, quaſi ſentina, rempublicam peſſumdedere. Unde enim populus Romanus à tribunis agros & cibaria flagitaret, niſi per famem, quam luxu fecerat? Hinc ergo Gracchana & prima & ſecunda, & illa tertia Apuleiana ſeditio. Unde regnaret judiciariis legibus divulſus à ſenatu eques, niſi ex avaritia, ut vectigalia reipublicæ, atque ipſa judicia in quæſtu haberentur? Hinc rurſus & promiſſa civitas Latio, & per hoc arma ſociorum. Quid autem bella ſervilia? unde nobis, niſi ex abundantia familiarum? Unde gladiatorii adverſus dominos ſuos exercitus, niſi ad conciliandum plebis favorem effuſa largitio, quum ſpectaculis indulget, ſupplicia quondam hoſtium artem facit? Jam ut ſpecioſiora vitia tangamus, nonne ambitus honorum ab iiſdem divitiis incitatus? Atqui inde Mariana, inde Syllana tempeſtas. Aut magnificus apparatus conviviorum, & ſumptuoſa largitio, nonne ab opulentia, paritura mox egeſtatem? Hæc Catilinam patriæ ſuæ impegit. Denique illa ipſa principatus & dominandi cupido, unde, niſi ex nimiis opibus venit? Atqui hæc Cæſarem atque Pompeium, furialibus in exitium reipublicæ

reipublicæ facibus armavit. Hos igitur populi Romani omnes domeſticos motus, ſeparatos ab externis juſtiſque bellis, ex ordine proſequemur.

CAP. XIII. *Seditioſitas tribuniciæ poteſtatis.*

SEditionum omnium cauſas Tribunicia poteſtas excitavit: quæ ſpecie quidem plebis tuendæ, cujus in auxilium comparata eſt, re autem dominationem ſibi acquirens, ſtudium populi ac favorem, agrariis, frumentariis, judiciariis legibus aucupabatur. Inerat omnibus ſpecies æquitatis. Quid enim tam juſtum, quam recipere plebem jus ſuum à patribus? ne populus gentium victor, orbiſque poſſeſſor, extorris aris ac focis ageret. Quid tam æquum, quam inopem populum vivere ex ærario ſuo? Quid ad jus libertatis æquandæ magis efficax, quam ut ſenatu regente provincias, ordinis equeſtris auctoritas ſaltem judiciorum regno niteretur? Sed hæc ipſa in perniciem redibant: & miſera reſpublica in exitium ſuum merces erat. Nam & à ſenatu in equitem tranſlata judiciorum poteſtas, vectigalia, id eſt, imperii patrimonium, ſupprimebat: & emptio frumenti, ipſos Reipublicæ nervos, exhauriebat ærarium. Reduci plebs in agros unde poterat ſine poſſidentium everſione? qui ipſi pars populi erant, & tamen relictas ſibi à majoribus ſedes, ætate, quaſi jure hæreditario poſſidebant.

CAP. XIV. *Seditio Tiberii Gracchi.*

PRimam certaminum facem Tiberius Gracchus accendit, genere, forma, eloquentia facile princeps. Sed hic, ſive Mancinianæ deditionis, quia ſponſor fœderis fuerat, contagium timens, & inde popularis: ſive æquo & bono ductus, quia depulſam agris ſuis plebem miſeratus eſt, quacunque mente, rem auſus ingentem, poſtquam rogationis dies aderat, ingenti ſtipatus agmine Roſtra conſcendit: nec deerat obvia manu tota inde nobilitas, & tribuni in partibus. Sed ubi intercedentem legibus

legibus ſuis Cnæum Octavium videt Gracchus, contra fas collegii, jus poteſtatis, injecta manu depulit Roſtris: adeoque præſenti metu mortis exterruit, ut abdicare ſe magiſtratu cogeretur. fit triumvir creatus dividendis agris. Quum ad perpetranda cœpta, die comitiorum prorogari ſibi vellet imperium, obvia nobilium manu, eorumque quos agris moverat, cædes à foro cœpit. Inde quum in Capitolium profugiſſet, plebemque ad defenſionem ſalutis ſuæ, manu caput tangens, hortaretur, præbuit ſpeciem regnum ſibi & diadema poſcentis: atque ita duce Scipione Naſica, concitato in arma populo, quaſi jure oppreſſus eſt.

CAP. XV. *Seditio Caii Gracchi.*

STatim & mortis, & legum fratris ſui vindex non minore impetu incaluit Caius Gracchus. qui cum pari tumultu atque terrore plebem in avitos agros arceſſeret; & recentem Attali hæreditatem in alimenta populo polliceretur; jamque nimius, & potens altero tribunatu, ſecunda plebe volitaret: obrogare auſo legibus ſuis Minucio tribuno, fretus comitum manu, fatale familiæ ſuæ Capitolium invaſit. Inde proximorum cæde pulſus, quum ſe in Aventinum recepiſſet; inde quoque obvia ſenatus manu, ab Opimio conſule oppreſſus eſt. Inſultatum quoque mortis reliquiis: & illud ſacroſanctum caput Tribuni plebis percuſſoribus auro penſatum eſt.

CAP. XVI. *Seditio Apuleiana.*

NIhilominus Appuleius Saturninus Gracchanas aſſerere leges non deſtitit. Tantum animorum viro Marius dabat. qui nobilitati ſemper inimicus, conſulatu ſuo præterea confiſus, occiſo palam comitiis Annio competitore Tribunatus, ſubrogare conatus eſt in ejus locum Caium Gracchum, hominem ſine tribu, ſine nomine: ſed ſubdito titulo, in familiam ipſe ſe adoptabat. Quum tot, tantiſque ludibriis exultaret impune, rogandis

dis Gracchorum legibus ita vehementer incubuit, ut Senatum quoque cogeret in verba jurare; quum abnuentibus *aqua & igni interdicturum ſe minaretur*. Unus tamen extitit, qui mallet exilium. Igitur poſt Metelli fugam omni nobilitate perculſa, quum jam tertium annum dominaretur, eo veſaniæ progreſſus eſt, ut conſularia quoque comitia nova cæde turbaret. Quippe ut ſatellitem furoris ſui Glauciam, conſulem faceret, Caium Memmium competitorem interfici juſſit: & in eo tumultu *regem* ex ſatellitibus ſuis ſe appellatum, lætus accepit. Tum vero jam conſpiratione Senatus, ipſo quoque jam Mario conſule, quia tueri non poterat, adverſo; directe in foro acies. expulſus inde, Capitolium invaſit. Sed quum abruptis fiſtulis obſideretur, Senatuique per legatos pœnitentiæ fidem faceret, ab arce degreſſus, cum ducibus factionis receptus in curiam, aggreſſus eſt. Ibi eum facta irruptione, populus fuſtibus ſaxiſque coopertum in ipſa quoque morte laceravit.

CAP. XVII. *Druſiana ſeditio.*

POſtremo Livius Druſus non tribunatus modo viribus, ſed ipſius etiam Senatus auctoritate, totiuſque Italiæ conſenſu, eaſdem leges aſſerrere conatus, dum aliud captat ex alio, tantum conflavit incendium, ut ne prima illius flamma poſſet ſuſtineri; & ſubita morte correptus, hæreditarium in poſteros ſuos bellum propagaret. Judiciaria lege Gracchi diviſerant populum Romanum, & bicipitem ex una fecerant civitatem: Equites Romani, tanta poteſtate ſubnixi, ut qui fata fortunáſque principum haberent in manu, interceptis vectigalibus, peculabantur ſuo jure rempublicam: Senatus exilio Metelli, damnatione Rutilii debilitatus, omne decus majeſtatis amiſerat. In hoc ſtatu rerum pares opibus, animis, dignitate, (unde & nata Livio Druſo æmulatio acceſſerat) equitem Servilius Cæpir, Senatum Livius Druſus aſſerere. Signa, & aquilæ, & vexilla aderant: cæterum ſic urbe

urbe in una, quaſi in binis caſtris diſſidebatur. Prior Cæpio in ſenatum impetu facto, reos ambitus Scaurum & Philippum, principes nobilitatis elegit. His motibus ut reſiſteret Druſus, plebem ad ſe Gracchanis legibus, eiſdem ſocios ad plebem ſpe civitatis erexit. Extat vox ipſius, *Nihil ſe ad largitionem ulli reliquiſſe, niſi ſi quis aut cænum dividere vellet, aut cælum.* Aderat promulgandi dies; quum ſubito tanta vis hominum undique apparuit, ut hoſtium adventu obſeſſa civitas videretur. Auſus tamen obrogare de legibus conſul Philippus: ſed apprehenſum faucibus viator non ante dimiſit, quam ſanguis in ora & oculos redundaret. Sic per vim latæ, juſſæque leges: ſed pretium rogationis ſtatim ſocii flagitavere, quum interim imparem Druſum, ægrumque rerum temere motarum, matura, ut in tali diſcrimine, mors abſtulit. nec ideo minus ſocii promiſſa Druſi à populo Romano repoſcere armis deſierunt.

CAP. XVIII. *Bellum Sociale.*

SOciale bellum vocetur licet; ut extenuemus invidiam: ſi verum tamen volumus, illud civile bellum fuit. quippe quum populus Romanus Etruſcos, Latinos, Sabinoſque miſcuerit, & unum ex omnibus ſanguinem ducat; corpus fecit ex membris, & ex omnibus unus eſt. Nec minore flagitio ſocii intra Italiam, quam intra urbem cives rebellabant. Itaque quum jus civitatis, quam viribus auxerant, ſocii juſtiſſime poſtularent, ad quam ſpem eos cupidine dominationis Druſus erexerat; poſtquam ille domeſtico ſcelere oppreſſus eſt, eadem fax, quæ illum cremavit, ſocios in arma & oppugnationem Urbis accendit. Quid hac clade triſtius? quid calamitoſius? quum omne Latium, atque Picenum, Etruria omnis, atque Campania, poſtremo Italia contra matrem ac parentem ſuam Urbem conſurgerent. quum omne robur fortiſſimorum fideliſſimorumque ſociorum ſub ſuis quoſque ſignis haberent, municipalia illa prodigia: Po-

pedius

pedius Marſos, & Latinos Afranius; Umbros totus ſenatus, & conſules; Samnium Lucaniamque Teleſinus: quum regum & gentium arbiter populus ipſum ſe regere non poſſet, ut victrix Aſiæ Europæque à Corfinio Roma peteretur. Primum fuit belli in Albano monte conſilium, ut feſto die Latinarum Julius Cæſar, & Martius Philippus conſules, inter ſacra & aras immolarentur. Poſtquam id nefas proditione diſcuſſum eſt, Aſculo furor omnis erupit, in ipſa quidem ludorum frequentia trucidatis, qui tum aderant ab Urbe, legatis. hoc fuit impii belli ſacramentum. Inde jam paſſim ab omni parte Italiæ, duce & auctore belli diſcurſante Popedio, diverſa per populos & urbes ſigna cecinere. Nec Annibalis, nec Pyrrhi fuit tanta vaſtatio. Ecce Ocriculum, ecce Grumentum, ecce Feſulæ, ecce Carſeoli; reſeratæ Nuceria, & Picentia; cædibus, ferro, & igne vaſtantur. Fuſæ Rutilii copiæ, fuſæ Cæpionis. Nam ipſe Julius Cæſar exercitu amiſſo, quum in Urbem cruentus referretur, miſerabili funere mediam etiam Urbem perviam fecit. Sed magna populi Romani fortuna, & ſemper in malis major, totis denuo viribus inſurrexit: aggreſſique ſinguli populos; Cato diſcutit Etruſcos; Gabinius Marſos; Carbo Lucanos; Sylla Samnites. Strabo vero Pompeius; omnia flammis ferroque populatus, non prius finem cædium fecit, quam Aſculi everſione, Manibus tot exercituum conſularium, direptarumque urbium diis, litaretur.

CAP. XIX. *Bellum Servile.*

UTcunque, etſi cum ſociis, (netas!) cum liberis tamen, & ingenuis dimicatum eſt. quis æquo animo ferat in principe gentium populo bella ſervorum? Primum Servile bellum inter initia Urbis Herdonio Sabino duce in ipſa Urbe tentatum eſt: quum occupata tribuniciis ſeditionibus civitate, Capitolium obſeſſum eſt, & à conſule captum. ſed hic tumultus magis fuit quam bellum. Mox

imperio per diverſa terrarum occupato, quis crederet Siciliam multo cruentius ſervili, quam Punico bello eſſe vaſtatam? Terra frugum ferax, & quodammodo ſuburbana provincia, latifundiis civium Romanorum tenebatur. Hic ad cultum agri, frequentia ergaſtula, catenatique cultores, materiam bello præbuere. Syrus quidam nomine Eunus (magnitudo cladium facit, ut meminerimus) fanatico furore ſimulato, dum Syriæ deæ comas jactat, ad libertatem & arma ſervos, quaſi numinum imperio concitavit; idque ut divinitus fieri probaret, in ore abdita nuce, quam ſulphure & igne ſtipaverat, leniter inſpirans, flammam inter verba fundebat. Hoc miraculum primum duo millia ex obviis; mox jure belli refractis ergaſtulis, ſexaginta amplius millium fecit exercitum: regiiſque, nequid malis deeſſet, decoratus inſignibus, caſtella, oppida, vicos, miſerabili direptione vaſtavit. Quin illud quoque (ultimum belli dedecus) capta ſunt caſtra Prætorum; nec nominare ipſos pudebit, caſtra Manilii, Lentuli, Piſonis, Hypſæi. Itaque qui per fugitivarios diſtrahi debuiſſent, prætorios duces, profugos prælio, ipſi ſequebantur. Tandem Perperna Imperatore ſupplicium de eis ſumptum eſt. Hic enim victos, & apud Ennam noviſſime obſeſſos, quum fame quaſi peſtilentia conſumpſiſſet, reliquias latronum compedibus & catenis religavit, crucibuſque punivit. fuitque de ſervis ovatione contentus, ne dignitatem triumphi ſervili inſcriptione violaret. Vixdum reſpiraverat inſula, quum ſtatim à ſervis, & à Syro reditur ad Cilicem. Athenio paſtor, interfecto domino, familiam ergaſtulo liberatam ſub ſignis ordinat. Ipſe veſte purpurea, argenteoque baculo, & regium in morem fronte redimita, non minorem, quam ille fanaticus prior, conflat exercitum: acriuſque multo, quaſi & illum vindicaret, vicos, caſtella, oppida diripiens, in dominos, in ſervos infeſtius, quaſi in transfugas, ſæviebat. Ab hoc quoque Prætorii exercitus cæſi; capta Servilii caſtra,

ſtra, capta Luculli. Sed Aquilius Perpernæ uſus exemplo, intercluſum hoſtem commeatibus ad extrema compulit: communitaſque copias armis, fame facile delevit: dedidiſſentque ſe, niſi ſupplicio-rum metu voluntariam mortem prætuliſſent. Ac ne de duce quidem ſupplicium exigi potuit, quamvis in manus venerit. quippe dum circa deprehendendum eum multitudo contendit, inter rixantium manus præda lacerata eſt.

CAP. XX. *Bellum Spartaceum.*

ENimvero ſervilium armorum dedecus feras. nam & ipſi per fortunam in omnia obnoxii, tamen quaſi ſecundum hominum genus ſunt; & in bona libertatis noſtræ adoptantur. Bellum Spartaco duce concitatum, quo nomine appellem, neſcio, quippe quum ſervi militaverint, gladiatores imperaverint: illi infimæ ſortis homines: hi peſſimam auxere ludibrio calamitatem. Spartacus, Crixus, Oenomaus, effracto Lentulo ludo, cum triginta haud amplius ejuſdem fortunæ viris eruperunt Capua; ſerviſque ad vexillum & ad auxilium vocatis, quum ſtatim decem amplius millia coiſſent hominum, non modo effugiſſe contenti, jam vindicare volebant. Prima velut harena viris mons Veſuvius placuit. Ibi quum obſiderentur à Clodio Glabro, per fauces cavi montis vitigineis delapſi vinculis, ad imas ejus deſcendere radices: & exitu invio, nihil tale opinantis ducis ſubito impetu caſtra rapuere. inde alia caſtra. Deinceps Coram, totamque pervagantur Campaniam. nec villarum atque vicorum vaſtatione contenti, Nolam atque Nuceriam, Thurios atque Metapontum terribili ſtrage populantur. Affluentibus in diem copiis, quum jam eſſet juſtus exercitus; è viminibus, pecudumque tegumentis inconditos ſibi clipeos: è ferro ergaſtulorum recocto, gladios ac tela fecerunt. Ac ne quod decus juſto deeſſet exercitui, domitis obviis gregibus paratur equitatus. captaque de prætoribus inſignia & faſces ad ducem

detulere. Nec abnuit ille de ſtipendiario Thrace miles, de milite deſertor, inde latro, deinde in honore virium gladiator, qui defunctorum quoque prælio ducum funera imperatoris celebravit exequiis, captivoſque circa rogum juſſit armis depugnare: quaſi plane expiaturus omne præteritum dedecus, ſi de gladiatore munerator fuiſſet. Inde jam conſulares quoque aggreſſus, in Apennino Lentuli exercitum percecidit: apud Mutinam (aii Caſſii caſtra delevit. Quibus elatus victoriis, de invadenda urbe Romana (quod ſatis eſt turpitudini noſtræ) deliberavit. Tandem etiam totis imperii viribus contra mirmillonem conſurgitur: pudoremque Romanum Licinius Craſſus aſſeruit. a quo pulſi fugatique (pudet dicere) hoſtes, in extrema Italiæ refugerunt. Ibi circa Bruttium angulum cluſi, quum fugam in Siciliam pararent, neque navigia ſuppeterent, rateſque ex cratibus, & dolia connexa virgultis in rapidiſſimo freto fruſtra experirentur; tandem eruptione facta, dignam viris obiere mortem: & quod ſub gladiatore duce oportuit, ſine miſſione pugnatum eſt. Spartacus ipſe in primo agmine fortiſſime dimicans, quaſi imperator occiſus eſt.

CAP. XXI. *Bellum civile Marianum.*

HOc deerat unum populi Romani malis, jam ut ipſe intra ſe parricidiale bellum domi ſtringeret; & in urbe media ac foro, quaſi harena, cives cum civibus ſuis, gladiatorio more concurrerent. Æquiore animo utcunque ferrem, ſi plebeii duces; aut ſi nobiles, mali ſaltem, ducatum ſceleri præbuiſſent: quum vero, pro facinus! qui viri! qui imperatores! decora & ornamenta ſæculi ſui Marius, & Sylla; peſſimo facinori ſuam etiam dignitatem præbuerunt. Tribus, ut ſic dixerim, ſideribus agitatum eſt: primo & levi, & modico, tumultu magis quam bello, intra ipſos armorum duces ſubſiſtente ſævitia: mox atrocius, & cruentius, per totius viſcera ſenatus graſſante victoria: ulti-

ultimum non civicam modo, ſed hoſtilem quoque rabiem ſupergreſſum eſt; quum armorum furor totius Italiæ viribus niteretur, eouſque odiis ſævientibus, donec deeſſent, qui occiderentur. Initium & cauſa belli, inexplebilis honorum Marii fames, dum decretam Syllæ provinciam Sulpicia lege ſollicitat. Sed impatiens injuriæ ſtatim Syllæ legiones circumegit: dilatoque Mithridate, Eſquilina, Collinaque porta geminum agmen Urbi infudit. Unde quum conſulto Sulpicius, & Albinovanus objeciſſent catervas, ſudeſque & ſaxa undique à mœnibus ac tela jacerentur; ipſe quoque jaculatus incendio viam fecit, arcemque Capitolii, quæ Pœnos quoque, Gallos etiam Senones evaſerat, quaſi captivam victor inſedit. Tum ex conſulto ſenatus adverſariis hoſtibus judicatis, in præſentem tribunum, alioſque diverſæ factionis, jure ſævitum eſt. Marium ſervilis fuga exemit; immo fortuna alteri bello reſervavit. Cornelio Cinna, Cnæo Octavio conſulibus, male obrutum reſurrexit incendium: & quidem ab ipſorum diſcordia, quum de revocandis, quos ſenatus hoſtes judicaverat, ad populum referretur. Cincta quidem gladiis concione, ſed vincentibus quibus pax & quies potior, profugus patria ſua Cinna confugit ad partes. Redit ab Africa Marius, clade major. ſiquidem carcer, catenæ, fuga, exilium, horrificaverant dignitatem. Itaque ad nomen tanti viri late concurritur: ſervitia (pro nefas!) & ergaſtula armantur: & facile invenit exercitum miſer imperator. Itaque vi patriam repoſcens, unde vi fuerat expulſus, poterat videri jure agere, niſi cauſam ſuam ſævitia corrumperet. Sed quum diis hominibuſque infeſtus rediret, ſtatim primo impetu cliens & alumna Urbis Oſtia, nefanda ſtrage diripitur. mox in urbem quadruplici agmine intratur. diviſere copias Cinna, Marius, Carbo, Sertorius. Hic poſtquam manus omnis Octavii depulſa Janiculo eſt; ſtatim ad principum cædem ſigno dato, aliquanto ſævius, quam aut in Punica, aut in Cimbrica.

brica urbe, ſævitur. Octavii conſulis caput pro Roſtris exponitur; Antonii conſularis in Marii ipſius menſis: Cæſar, & Fimbria in penatibus domorum ſuarum trucidantur; Craſſi pater & filius in mutuo alter alterius aſpectu: Bæbium atque Numitorium per medium forum unci traxere carnificum: Catulus ſe ignis hauſtu ludibrio hoſtium exemit: Merula flamen Dialis in Capitolio Jovis ipſius oculos venarum cruore reſperſit: Ancharius ipſo vidente Mario confoſſus eſt, quia fatalem illam ſcilicet manum non porrexerat ſalutanti. Hæc tot ſenatus funera intra calendas & idus Januarii menſis, ſeptima illa Marii purpura dedit. Quid futurum fuit, ſi annum conſularis impleſſet? Scipione & Norbano Quinto conſulibus, tertius ille turbo civilis inſaniæ toto furore detonuit; quippe quum hinc octo legiones, inde quingentæ cohortes ſtarent in armis, & inde ab Aſia cum victore exercitu Sylla properaret. Et ſane quum tam ferus in Syllanos Marius fuiſſet; quanta ſævitia opus erat, ut Sylla de Mario vindicaretur? Primum apud Capuam ſub amne Vulturno ſigna concurrunt: & ſtatim Norbani fuſus exercitus. ſtatim omnes Scipionis copiæ, oſtentata ſpe pacis, oppreſſæ. Tum Marius juvenis, & Carbo conſules, quaſi deſperata victoria, ne inulti perirent, in anteceſſum ſanguine ſenatus ſibi parentabant. obſeſſaque curia, ſic de ſenatu quaſi de carcere, qui jugularentur, educti. Quid funerum in foro, in circo, in patentibus templis? Nam Quinctus Mucius Scævola pontifex Veſtales amplexus aras, tantum non eodem igne ſepelitur. Lamponius atque Teleſinus Samnitum duces, atrocius Pyrrho & Annibale Campaniam Etruriamque populantur: & ſub ſpecie partium ſe vindicant. Apud Sacriportum, Collinamque portam debellatæ omnes hoſtium copiæ. Ibi Marius, hic Teleſinus oppreſſi. Nec idem tamen cædium, qui belli finis fuit. Stricti enim & in pace gladii: animadverſumque in eos, qui ſe ſponte dediderant. Minus eſt, quod apud

Sa-

Sacriportum, & apud Collinam portam ſeptuaginta amplius millia Sylla concidit. bellum erat. Quatuor millia deditorum inermium civium in villa publica interfici juſſit. Iſti tot in pace, non plures ſunt, quis autem illos poteſt computare, quos in Urbe paſſim, quiſquis voluit, occidit? donec admonente Furſidio, *Vivere aliquot debere, ut eſſent quibus imperarent*; propoſita eſt ingens illa tabula; & ex ipſo Equeſtris ordinis flore ac ſenatus, duo millia electi, qui mori juberentur. novi generis edictum. Piget poſt hæc referre, ludibrio habita fata Carbonis, fata Sorani Prætoris, atque Venuleii: Bæbium ſine ferro, ritu ferarum, inter manus laniatum: Marium ducis ipſius fratrem apud Catuli ſepulchrum oculis, manibus, cruribuſque defoſſis, ſervatum aliquandiu, ut per ſingula membra moreretur. Poſitis ſingulorum hominum fere pœnis, municipia Italiæ ſplendidiſſima, ſub haſta venierunt, Spoletium, Interamnium, Prænesſte, Florentia. Nam Salmonem, vetus oppidum ſocium atque amicum (facinus indignum!) nondum expugnatum, ut obſides jure belli, & modo morte damnati, duci jubentur: ſic damnatam civitatem juſſit Sylla deleri.

CAP. XXII. *Bellum Sertorianum.*

BEllum Sertorianum quid aliud, quam Syllanæ proſcriptionis hæreditas fuit? hoſtile potius, an civile dixerim, neſcio: quippe quod Luſitani Celtiberique Romano geſſerint duce. Exul & profugus feralis illius tabulæ, vir ſummæ quidem, ſed calamitoſæ virtutis, malis ſuis maria terraſque permiſcuit: & jam Africæ, jam Baleáribus inſulis fortunam expertus, miſſuſque in Oceanum, Fortunatas inſulas penetravit: tandem Hiſpaniam armavit. Viro cum viris facile convenit. Nec alias magis apparuit Hiſpani militis vigor, quam Romano duce. Quantum ille non contentus Hiſpania, ad Mithridatem quoque Ponticoſque reſpexit, regemque claſſe juvit. Et quid futurum fuit? ſatis tanto hoſti uno imperatore reſiſtere res Ro-

mana non potuit. additus Metello Cnæus Pompeius. hi copias viri diu, & ancipiti ſemper acie attrivere: nec tamen prius bello, quam ſuorum ſcelere & inſidiis, extinctus eſt. Copias ejus prope tota Hiſpania perſequuti, diu & ancipiti ſemper acie domaverunt. Prima per legatos certamina habita, quum hinc Domitius, & Thorius; inde Herculeii proluderent: mox his apud Segoviam, illis apud Anam flumen oppreſſis; ipſi duces cominus invicem experti, apud Lauronem, atque Sucronem æquavere clades. Tum illis ad populationem agrorum, his ad urbium excidia converſis, miſera inter Romanos duces Hiſpania diſcordiæ pœnas dabat: donec oppreſſo domeſtica fraude Sertorio, victo deditoque Perperna, ipſæ quoque in Romanam fidem venere urbes, Oſca, Terme, Tutia, Valentia, Auxima, & infame nihil non experta Calaguris. Sic recepta in pacem Hiſpania. Victores duces externum id magis quam civile bellum videri voluerunt, ut triumpharent.

CAP. XXIII. *Bellum civile ſub Lepido.*

MArco Lepido, Quincto Catulo conſulibus, civile bellum pæne citius oppreſſum eſt quam inciperet: ſed quantum? lateque fax illius motus ab ipſo Syllæ rogo exarſit! Cupidus, namque rerum novarum per inſolentiam Lepidus, acta tanti viri reſcindere parabat; nec immerito, ſi tamen poſſet ſine magna clade Reipublicæ. Nam quum jure belli Sylla dictator proſcripſiſſet inimicos: qui ſupererant, revocante Lepido, quid aliud, quam ad bellum vocabantur? quumque damnatorum civium bona, addicente Sylla, quamvis male capta, jure tamen, repititio eorum proculdubio labefactabat compoſitam civitatem. Expediebat ergo quaſi ægræ ſauciæque Reipublicæ requieſcere quomodocunque; ne vulnera curatione ipſa reſcinderentur. Ergo quum turbidis concionibus, velut claſſico civitatem terruiſſet, profectus in Etruriam, arma inde & exercitum Urbi admoverat. Sed jam Mil-

Milvium pontem, collemque Janiculum Lutatius Catulus, Cnæuſque Pompeius, Syllanæ dominationis duces atque ſigniferi, alio exercitu inſederant. A quibus primo ſtatim impetu retro pulſus, hoſtiſque à ſenatu judicatus, incruenta fuga Etruriam, inde Sardiniam receſſit: ibique morbo & pœnitentia interiit. Victores, quod non temere alias in civilibus bellis, pace contenti fuerunt.

LIBER. IV.

CAP. I. *Bellum Catilinarium.*

CAtilinam luxuria primum, tum hinc conflata egeſtas rei familiaris, ſimul occaſio, quod in extremis finibus mundi arma Romana peregrinabantur; in nefaria conſilia opprimendæ patriæ ſuæ compulere; Senatum conſodere, conſules trucidare, diſtringere incendiis Urbem, diripere ærarium; totam denique rempublicam funditus tollere, & quicquid nec Annibal videretur optaſſe. Quæ omnia quibus (ô nefas!) ſociis aggreſſus eſt? ipſe patricius; ſed hoc minus eſt: Curii, Porcii, Syllæ, Gethegi, Autronii, Varguntei atque Longini. quæ familiæ? quæ ſenatus inſignia? Lentulus quoque cum maxime prætor. hos omnes immaniſſimi facinoris ſatellites habuit. Additum eſt pignus conjurationis, ſanguis humanus: quem circumlatum pateris bibere: ſummum nefas, niſi amplius eſſet propter quod biberunt. Actum erat de pulcherrimo imperio, niſi illa conjuratio in Ciceronem & Antonium conſules incidiſſet: quorum alter induſtria rem patefecit, alter manu oppreſſit. Tanti ſceleris indicium per Fulviam emerſit, viliſſimum ſcortum, ſed parricidii innocens. Tum Conſul habito ſenatu, in præſentem reum Cicero peroravit: ſed non amplius profectum, quam ut hoſtis evaderet, ſeque, palam profeſſo, *incendium ſuum reſtincturum ruina* minaretur. Et ille quidem ad præpara-

tum à Manlio in Etruria exercitum proficiſcitur, ſigna illaturus Urbi. Lentulus deſtinatum familiæ ſuæ Sibyllinis verſibus regnum ſibi vaticinans, ad præſtitutum à Catilina diem, urbe tota viros, faces, tela diſponit. Nec civili conſpiratione contentus, legatis Allobrogum, qui tum forte aderant, in arma ſollicitatis, iiſſet ultra Alpes furor, niſi altera proditione Vulturcii, prætoris literæ tenerentur. Statim Ciceronis imperio injecta eſt barbaris manus. Palam prætor in ſenatu convincitur. De ſupplicio agentibus, Cæſar parcendum dignitati; Cato animadvertendum pro ſcelere cenſebat. Quam ſententiam ſequutis omnibus, in carcere parricidæ ſtrangulantur. Quamvis parte conjurationis oppreſſa, tamen ab incepto Catilina non deſtitit: ſed infeſtis ab Etruria ſignis patriam petens, obvio Antonii exercitu opprimitur. Quam atrociter dimicatum ſit, exitus docuit. nemo hoſtium bello ſuperfuit. quem quis in pugnando ceperat locum, eum amiſſa anima corpore tegebat. Catilina longe à ſuis inter hoſtium cadavera repertus eſt; pulcherrima morte, ſi pro patria ſic concidiſſet.

CAP. II. *Bellum Cæſaris & Pompeii.*

JAm pæne toto orbe pacato, majus erat imperium Romanum, quam ut ullis externis viribus extingui poſſet. Itaque invidens fortuna principi gentium populo, ipſum illum in exitium ſuum armavit. ac Mariana quidem Cinnanaque rabies intra Urbem præluſerat, quaſi experiretur. Syllana tempeſtas latius, intra Italiam tamen, detonuerat. Cæſaris furor atque Pompeii, Urbem, Italiam, gentes, nationes, totum denique qua patebat imperium, quodam quaſi deluvio & inflammatione corripuit: adeo ut non recte tantum *civile* dicatur; ac ne *ſociale* quidem; ſed nec *externum*: ſed potius *commune quoddam ex omnibus, & plus quam bellum.* Quippe ſi duces ejus inſpicias; totus ſenatus in partibus. ſi exercitus; hinc undecim legiones, inde decem & octo, flos omnis & robur Italici

lici ſanguinis. ſi auxilia ſociorum; hinc Gallici Germanique delectus: inde Deiotarus, Ariobarzanes, Tarchondimotus, Cothus, omne Thraciæ, Cappadociæque, Ciliciæ, Macedoniæ, Græciæ Ætoliæ, totiuſque robur Orientis. ſi moram belli; quatuor anni, & pro clade rerum breve tempus. ſi locum & ſpacium ubi commiſſum eſt; intra Italiam: inde ſe in Galliam Hiſpaniamque deflexit: reverſumq; ab occaſu, totis viribus in Epiro Theſſaliaque conſedit: hinc in Ægyptum ſubito tranſiliit: inde reſpexit Aſiam; inde Africæ incubuit: poſtremo in Hiſpaniam regyravit, & ibi aliquando defecit. Sed non & odia partium finita cum bello. Non enim prius quievere, quam in Urbe ipſa, medio ſenatu, eorum qui victi erant odia victoris ſeſe cæde ſatiarent. Cauſa tantæ calamitatis eadem quæ omnium, nimia felicitas. Siquidem Quincto Metello, Lucio Afranio conſulibus, quum Romana majeſtas toto orbe polleret, recenteſque victorias, Ponticos & Armenios triumphos in Pompeianis theatris Roma cantaret; nimia Pompeii potentia apud ocioſos, ut ſolet, cives movit invidiam. Metellus ob imminutum Cretæ triumphum; Cato adverſus potentes ſemper obliquus, detrectare Pompeium, actiſque ejus obſtrepere. Hinc dolor tranſverſum egit: & ad præſidia dignitati paranda impulit. Forte tunc Craſſus genere, divitiis, dignitate florebat: vellet tamen auctiores opes: Caius Cæſar eloquentia, & ſpiritu, ecce jam conſulatu allevabatur: Pompeius tamen ſuper utrumque eminebat. Sic igitur Cæſare dignitatem comparare, Craſſo augere, Pompeio retinere cupientibus, omnibuſque pariter potentiæ cupidis, de invadenda Republica facile convenit. Ergo quum mutuis viribus in ſuum quiſque decus niteretur, Galliam Cæſar invadit, Craſſus Aſiam, Pompeius Hiſpaniam: tres maximos exercitus: & jam ſic orbis imperium ſocietate trium principum occupatur. Decem annos traxit iſta dominatio. Exinde, quoniam mutuo metu tenebantur, Craſſi morte

morte apud Parthos, & morte Juliæ Cæſaris filiæ, quæ nupta Pompeio, generi ſocerique concordiam matrimonii fœdere tenebat, ſtatim æmulatio erupit. Jam Pompeio ſuſpectæ Cæſaris opes, & Cæſari Pompeiana dignitas gravis. Nec hic ferebat parem, nec ille ſuperiorem. Nefas! ſic de principatu laborabant, tanquam duos tanta imperii fortuna non caperet. Ergo Lentulo Marcelloque conſulibus, rupta prima conjurationis fide, de ſucceſſione Cæſaris ſenatus, id eſt Pompeius, agitabat: nec ille abnuebat, ſi ratio ſui proximis comitiis haberetur. Conſulatus abſenti, quem decem tribuni plebis, favente Pompeio, nuper decreverant, tum diſſimulante eodem negabatur. *Veniret, & peteret majorum more.* ille contra flagitare decreta: ac *niſi in fide permanerent, non ſe remittere exercitum.* Ergo ut in hoſtem decernitur. His Cæſar agitatus, ſtatuit præmia armorum armis defendere. Prima civilis belli harena, Italia fuit; cujus arces levibus præſidiis Pompeius inſederat: ſed omnia ſubito Cæſaris impetu oppreſſa ſunt. Prima Arimino ſigna cecinerunt. tum pulſus Etruria Libo, Umbria Thermus, Domitius Corfinio. Et peractum erat bellum ſine ſanguine, ſi Pompeium Brundiſii opprimere potuiſſet: & ceperat. ſed ille per obſeſſi clauſtra portus, nocturna fuga evaſit. Turpe dictu! modo princeps patrum, pacis bellique moderator, per triumphatum à ſe mare, lacera & pæne inermi nave fugiebat. Nec Pompeius ab Italia, quam ſenatus ab Urbe, fugatur prior, quam pæne vacuam impetu Cæſar ingreſſus, conſulem ſe ipſe facit. Ærarium quoque ſanctum, quia tardius aperiebant Tribuni, juſſit effringi: cenſumque & patrimonium populi Romani ante rapuit, quam imperium. Pulſo fugatoque Pompeio, maluit prius ordinare provincias, quam ipſum ſequi. Siciliam & Sardiniam, annonæ pignora, per legatos habet. Nihil hoſtile erat in Gallia: pacem ipſe fecerat. ſed ad Hiſpanienſes Pompeii exercitus tranſeunti per eam duci portas claudere auſa

Maſſilia

Maſſilia eſt. Miſera, dum cupit pacem, belli metu in bellum incidit: ſed quia tutis muris erat, vinci eam ſibi juſſit abſenti. Græcula civitas, non pro mollitie nominis, & vallum rumpere, & incendere machinas auſa, & congredi navibus: ſed Brutus, cui mandatum erat bellum, victos terra marique perdomuit. Mox dedentibus ſeſe ablata omnia præter, quam potiorem omnibus habebant, libertatem. Anceps, variumque, & cruentum in Hiſpania bellum cum legatis Cnæi Pompeii Petreio & Afranio: quos Ilerdæ caſtra habentes, apud Sicorim amnem obſidere, & ab oppido intercludere aggreditur. Interim obundatione verni fluminis, commeatibus prohibetur. ſic fame caſtra tentata ſunt: obſeſſorque ipſe quaſi obſidebatur. ſed ubi pax fluminis rediit; populationibus & pugnæ campos aperuit: iterum ferox inſtat: & cedentes ad Celtiberiam conſequutus, aggere & vallo, ac per hæc ſiti ad deditionem compulit. Sic citerior Hiſpania recepta eſt; nec ulterior moram fecit. quid enim una poſt quinque legiones? Itaque ultro cedente Varrone, Gades, fretum, Oceanus, omnia felicitatem Cæſaris ſequebantur. Aliquid tamen adverſus abſentem ducem auſa. fortuna eſt circa Illyricum & Africam; quaſi de induſtria proſpera ejus adverſis radiarentur. Quippe quum fauces Adriatici maris juſſi occupare Dolabella & Antonius, ille Illyrico, hic Curictico littore caſtra poſuiſſent; jam maria late tenente Pompeio, repente legatus ejus Octavius & Libo ingentibus copiis claſſicorum circumvenit utrumque. Deditionem fames extorſit Antonio. Miſſæ quoque à Baſilo in auxilium ejus rates, quales inopia navium fecerat, nova Pompeianorum arte Cilicum, actis ſub mare funibus, captæ quaſi per indaginem. Duas tamen æſtus explicuit. Una, quæ Opiterginos ferebat, in vadis hæſit, memorandumque poſteris exitum dedit. Quippe vix mille juvenum manus, circumfuſi undique exercitus per totum diem tela ſuſtinuit. & quum exitum virtus non haberet, tamen

ne

ne in deditionem veniret, hortante tribuno Vulteio mutuis ictibus in se concurrit. In Africa quoque par & virtus & calamitas Curionis fuit: qui ad recipiendam provinciam missus, pulso fugatoque Varo jam superbus, subitum Jubæ regis adventum, equitatumque Maurorum sustinere non potuit. Patebat victo fuga, sed pudor suasit, ut amissum sua temeritate exercitum, morte sequeretur. Sed jam debitum par fortuna flagitante, sedem bello Pompeius Epirou elegerat. nec Cæsar moratur. quippe ordinatis à tergo omnibus, quamvis hiems media prohiberet tempestate, ad bellum navigavit. positisque ad Oricum castris, quum pars exercitus, ob inopiam navium cum Antonio relicta, Brundisii moram faceret; adeo impatiens erat, ut ad arcessendos eos, ardente ventis mari, nocte concubia, speculatorio navigio, solus ire tentaverit. Extat ad trepidum tanto discrimine gubernatorem vox ipsius: *Quid times? Cæsarem vehis.* Contractis in unum undique copiis, positisque cominus castris, diversa erant ducum consilia. Cæsar pro natura ferox, & conficiendæ rei cupidus, ostentare aciem, provocare, lacessere: nunc obsidione castrorum, quæ sedecim millium vallo obduxerat; (sed quid his obesset obsidio, qui patente mari omnibus copiis abundarent?) nunc expugnatione Dyrrhachii irrita; (quippe quam vel situs inexpugnabilem faceret.) ad hoc assiduis in eruptionem hostium prœliis; (quo tempore egregia virtus Scævæ centurionis emicuit, cujus in scuto centum atque viginti tela sedere.) jam vero direptione urbium sociarum, quum Oricum, & Gomphos, & alia castella Thessaliæ vastaret. Pompeius adversus hæc nectere moras, tergiversari simul ut hostem intercluſum undique inopia commeatuum tereret, utque ardentissimi ducis consenesceret impetus. Nec diutius profuit duci salutare consilium. milites ocium, socii moram, principes ambitum ducis increpabant Sic præcipitantibus fatis, prælio sumpta est Thessalia: & Philippicis

picis campis, Urbis, imperii, generis humani fata commiſſa ſunt. Nunquam ullo loco tantum virium populus Romanus, tantum dignitatis fortuna vidit. Trecenta amplius millia hinc vel illic, præter auxilia regum, & Senatus. Nunquam imminentis ruinæ manifeſtiora prodigia, fuga victimarum; examina in ſignis; interdiu tenebræ; dux ipſe & nocturna imagine; theatri ſui audiens plauſum, in modum planctus circumſonare; & mane cum pullo (neſas!) apud principia conſpectus. Nunquam acrior neque alacrior exercitus Cæſaris fuit. inde claſſica prius, inde tela. Annotatum quoque committentis aciem Craſtini pilum: qui mox adacto in os gladio, ſic inter cadavera repertus, libidinem ac rabiem qua pugnaverat, ipſa novitate vulneris præferebat. Sed nec minus admirabilior illius exitus belli. Quippe quum Pompeius adeo equitum copia abundaret, ut facile circumventurus ſibi Cæſarem videretur; circumventus ipſe eſt. Nam quum diu æquo Marte contenderent, juſſuque Pompeii fuſus à cornu erupiſſet equitatus; repente hinc ſigno dato, Germanorum cohortes tantum in effuſos equites fecere impetum, ut illi eſſe pedites, hi venire in equis viderentur. Hanc ſtragem fugientis equitatus, levis armaturæ ruina comitata eſt. Tunc terrore latius dato, turbantibus invicem copiis, reliqua ſtrages quaſi una manu facta eſt. nec ulla res magis exitio fuit, quam ipſa exercitus magnitudo. Multus in eo prælio Cæſar fuit, mediuſque inter Imperatorem & militem. Voces quoque obequitantis exceptæ, altera eruenta, ſed docta, & ad victoriam efficax; *Miles, faciem feri:* altera ad jactationem compoſita; *Parce civibus:* quum ipſe ſequeretur. Felicem utcunque in malis Pompeium, ſi eadem ipſum, quæ exercitum ejus fortuna traxiſſet! Superſtes dignitatis ſuæ vixit, ut cum majore dedecore per Theſſalica Tempe equo fugeret, ut una navicula Lesbon applicaretur: pulſus Hedris in deſerto Ciliciæ ſcopulo, fugam in Parthos, Africam, vel Ægyptum agi-

taret:

taret: ut denique in Peluſio littore, imperio viliſſimi regis, conſiliis ſpadonum, &, ne quid malis deſit, Septimii deſertoris ſui gladio trucidatus, ſub oculis uxoris ſuæ liberorumque moreretur. Quis non peractum eſſe cum Pompeio crederet bellum? atquin acrius multo atque vehementius Theſſalici incendii cineres recaluere. Et in Ægypto quidem adverſus Cæſarem ſine partibus bellum. Quippe quum Ptolemæus rex Alexandriæ, ſummum civilis belli ſcelus peregiſſet, fœduſque amicitiæ cum Cæſare, medio Pompeii capite ſanxiſſet; ultionem tanti viri Manibus quærente fortuna, cauſa non defuit. Cleopatra regis ſoror affuſa Cæſaris genibus, partem regni repoſcebat. Aderat puellæ forma, & quæ duplicaretur ex illo, quod talis paſſa videbatur injuriam: odium ipſius regis, qui Pompeii cædem, partium fato, non Cæſari dederat; haud dubie idem in ipſum auſurus, ſi expediſſet. Quam ubi Cæſar reſtitui juſſit in regnum, ſtatim ab eiſdem percuſſoribus Pompeii obſeſſus in regia, quamvis exigua manu, ingentis exercitus molem mira virtute ſuſtinuit. Ac primum ædificiorum proximorum, atque navalium incendio, inteſtorum hoſtium tela ſubmovit: mox in pæninſulam Pharon ſubitus evaſit: inde depulſus in maria, mira felicitate ad proximam claſſem enatavit relicto quidem in fluctibus paludamento, ſeu fato; ſeu conſilio, ut illud ingruentibus hoſtium telis ſaxiſque peteretur. Tandem receptus à claſſicis ſuis undique ſimul hoſtes adortus, debellata perfida gente, juſta generi Manibus dedit. quippe & Theodotus magiſter, auctorque totius belli, & ne virilia quidem portenta Pothinus atque Ganimedes, diverſa per mare & terras fuga & morte conſumpti. Regis ipſius corpus obrutum limo repertum eſt in aureæ loricæ honore. In Aſia quoque novus rerum motus à Ponto: plane quaſi de induſtria captante fortuna hunc Mithridatico regno exitum, ut à Pompeio pater, à Cæſare filius vinceretur. Rex Pharnaces magis diſcordiæ noſtræ fiducia,

fiducia, quam virtutis ſuæ, infeſto in Cappadociam agmine ruebat: ſed hunc Cæſar aggreſſus, uno, &, ut ſic dixerim, non toto prœlio, obtrivit; more fulminis, quod uno eodemque momento venit, percuſſit, abſceſſit. Nec vana de ſe prædicatio eſt Cæſaris; *ante victum hoſtem eſſe, quam viſum.* Sic cum exteris. at in Africa cum civibus multo atrocius, quam in Pharſalia. Huc reliquias partium naufragarum quidam furoris æſtus expulerat: nec reliquias diceres, ſed integrum bellum. Sparſæ magis, quam oppreſſæ vires erant. Auxerat ſacramentum ipſa clades Imperatoris: nec degenerabat ducum ſucceſſio. quippe ſatis ample ſonabant in Pompeiani nominis locum Cato & Scipio. Acceſſit copiis Mauritaniæ rex Juba, videlicet ut latius vinceret Cæſar. Nihil ergo inter Pharſaliam, & Thapſon, niſi quod amplior, eoque acrior Cæſarianorum impetus fuit, indignantium poſt Pompeium creviſſe bellum. Denique, quod alias nunquam ante imperium ducis, ſua ſponte ſigna cecinerunt. Strages à Juba cœpit. ejus elephanti bellorum rudes, & nuper à ſilva, conſternati ſubito clangore. ſtatim & exercitus in fugam, & duces fortius quam ut fugerent, non inconſpicua tamen morte omnium. Jam Scipio nave fugiebat: ſed aſſequutis eum hoſtibus, gladium per viſcera exegit: & *ubi eſſet* quodam requirente, reſpondit hoc ipſum; *Bene ſe habet imperator.* Juba quum ſeſe recepiſſet in regiam, magnifice epulatus, poſtero die cum Petreio fugæ comite, ſuper menſas & pocula interficiendum ſe ei præbuit. ille & regi ſuffecit, & ſibi: quum interim ſemeſi in medio cibi, & parentalia fercula regio ſimul Romanoque ſanguine madebant. Cato non interfuit bello: poſitiſque apud Bagradam caſtris, Uticam, velut altera Africæ clauſtra, ſervabat. ſed accepta partium clade, nihil cunctatus, ut ſapiente dignum erat, mortem etiam lætus accivit. Nam poſtquam filium comiteſque ab amplexu dimiſit, in nocte lecto ad lucernam Platonis libro, qui immortalitatem.

tem animæ docet, paullulum quievit. tum circa primam vigiliam ſtricto gladio revelatum manu pectus ſemel iterumque percuſſit. Auſi poſt hoc virum medici violare fomentis. ille paſſus dum abſcederent, reſcidit plagas: ſequutaque vis ſanguinis moribundas manus in ipſo vulnere reliquit. Quaſi non eſſet uſquam dimicatum, ſic arma rurſus & partes. quantoque Africa ſupra Theſſaliam, tanto Africam ſuperabat Hiſpania. Plurimum quantum favoris partibus dabat fraternitas ducum, & pro uno duos ſtare Pompeios. Itaque nuſquam atrocius, nec tam ancipiti Marte concurſum eſt. Primum in ipſo oſtio Oceani Varus Didiuſque legati conflixere: ſed acrius fuit cum ipſo mari, quam inter ſe navibus bellum. ſiquidem velut furorem civium caſtigaret Oceanus, utramque claſſem naufragio cecidit. Quinam ille horror, quum eodem tempore fluctus, procellæ, viri, naves, armamenta confligerent? adde ſitus ipſius formidinem; vergentia in unum, hinc Hiſpaniæ, inde Mauritaniæ littora; mare & inteſtinum, & externum; imminenteſque Herculis ſpeculas; quum omnia undique ſimul prælio, & tempeſtate ſævirent. Mox circa obſidiones urbium utrimque diſcurſum eſt: quæ miſeræ inter hos atque illos duces ſocietatis Romanæ pœnas dabant. Omnium poſtrema certaminum Munda. hic non pro cætera felicitate, ſed anceps, & diu triſte prælium: ut plane videretur neſcio quid deliberare fortuna. Sane & ipſe ante aciem mœſtior non ex more Cæſar; ſive reſpectu fragilitatis humanæ; ſive nimiam proſperorum ſuſpectam habens continuationem; vel eadem timens, poſtquam idem eſſe cœperat quod Pompeius. Sed in ipſo prælio, quod nemo unquam meminerat, quum diu pari Marte acies nihil aliud quam occiderent, in medio ardore pugnantium ſubito ingens inter utroſque ſilentium, quaſi conveniſſet. hic omnium ſenſus erat. Noviſſime illud inuſitatum Cæſaris oculis nefas, poſt quatuordecim annos probata veteranorum manus

nus gradum retro dedit, quod etsi nondum fugerat, apparebat tamen pudore magis quam virtute resistere. Itaque ablegato equo, similis furenti, primam in aciem procurrit. Ibi prensare fugientes, confirmare, per totum denique agmen oculis, manibus, clamore volitare. Dicitur in illa perturbatione & de extremis agitasse secum, & ita manifesto vultu fuisse, quasi occupare manu mortem vellet; nisi cohortes hostium quinque per transversam aciem actæ, quas Labienus periclitantibus castris subsidio miserat, fugæ speciem præbuissent hoc aut & ipse credidit, aut dux callidus arripuit in occasionem: & quasi in fugientem invectus, simul & suorum erexit animos, & hostes perculit. nam hi dum se putant vincere, fortius sequi; Pompeiani dum fugere credunt suos, fugere cœperunt. Quanta fuerit hostium cædes, ira, rabiesque victoribus, sic æstimari potest. hoc à prælio profugi quum se Mundam recepissent, & Cæsar obsideri statim victos imperasset, ex congestis cadaveribus agger affectus est, quæ pilis jaculisque confixa inter se tenebantur. fœdum etiam inter barbaros! Sed videlicet victoriam desperantibus Pompeii liberis, Cnæum prælio profugum, crure saucio deserta & avia petentem, Cenonius apud Lauronem oppidum consequutus, pugnantem (adeo nondum desperabat) interfecit. Sextum fortuna in Celtiberiam interim abscondit; aliisque post Cæsarem bellis reservavit. Cæsar in patriam victor invehitur. Primum de Gallia triumphum transmiserat Rhenus, & Rhodanus, & ex auro captivus Oceanus. Altera laurus Ægyptia. tunc in ferculis Nilus, Arsinoe, & ad simulacrum ignium ardens Pharus. Tertius de Pharnace currus, & Ponto. Quartus Jubam & Mauros, & bis subactam ostendebat Hispaniam. Pharsalia, & Thapsos, & Munda nusquam, & quanto majora erant, de quibus non triumphabat! Hic aliquando finis armis fuit. reliqua pax incruenta: pensatumque clementia bellum. Nemo cæsus imperio præter Afranium.

fatis

ſatis ignoverat ſemel & Fauſtum Syllam. didicerat genero[illegible]nere. filiamque Pompeii cum patruelibus ex Sylla. hic poſteris cavebatur. Itaque non ingratis civibus, omnes unum in principem congeſti honores: circa templa imagines, in theatro diſtincta radiis corona; ſuggeſtus in curia; faſtigium in domo; menſis in cœlo, ad hoc pater ipſe patriæ perpetuuſque dictator: noviſſime, dubium, an ipſo volente oblata pro Roſtris ab Antonio conſule regni inſignia. Quæ omnia velut inſulæ in deſtinatam morti victimam congerebantur. Quippe clementiam principis vicit invidia. graviſque erat liberis ipſa beneficiorum potentia. Nec diutius dilatio donata eſt: ſed Brutus & Caſſius, aliique patricii conſenſerunt in cædem principis. quanta vis fati! manaverat late conjuratio. libellus etiam Cæſari datus eodem die. nec perlitare centum victimis potuerat. venit in curiam tamen, expeditionem Parthicam meditans. ibi in curuli ſedentem eum ſenatus invaſit: tribuſque & viginti vulneribus ad terram datus eſt. Sic ille, qui terrarum orbem civili ſanguine impleverat, tandem ipſe ſanguine ſuo curiam implevit.

CAP. III. *Cæſar Auguſtus.*

POpulus Romanus, Cæſare & Pompeio trucidatis, rediſſe in ſtatum priſtinæ libertatis videbatur: & redierat, niſi aut Pompeius liberos, aut Cæſar hæredem reliquiſſet: vel, quod utroque perniciosius fuit; ſi non collega quondam, mox æmulus Cæſarianæ potentiæ, fax & turbo ſequentis ſæculi, ſuperfuiſſet Antonius. Quippe dum Sextus paterna repetit; trepidatum toto mari: dum Octavius mortem patris ulciſcitur, iterum fuit movenda Theſſalia; dum Antoninus varius ingenio, aut ſucceſſorem Cæſaris indignatur Octavium, aut amore Cleopatræ deſciſcit in regem. nam aliter ſalvus eſſe non potuit, niſi confugiſſet ad ſervitutem. Gratulandum tamen in tanta perturbatione eſt, quod potiſſimum ad Octavium Cæſarem Auguſtum

guſtum ſumma rerum rediit: qui ſapientia ſua atque ſolertia, perculſum undique & perturbatum ordinavit imperii corpus: quod ita haud dubie nunquam coire & conſentire potuiſſet, niſi unius præſidis nutu, quaſi anima & mente regeretur. Marco Antonio, Publio Dolabella conſulibus, imperium Romanum jam ad Cæſares transferente fortuna, varius & multiplex civitatis motus fuit. quodque in annua cœli converſione fieri ſolet, ut mota ſidera tonent, ac ſuos flexus tempeſtate ſignificent; ſic cum Romanæ dominationis, id eſt humani generis converſione, penitus intremuit, omnique genere diſcriminum, civilibus, terreſtribus, ac navalibus beliis, omne imperii corpus agitatum eſt.

CAP. IV. *Bellum Mutinenſe.*

PRima civilium motuum cauſa teſtamentum Cæſaris fuit, cujus ſecundus hæres Antonius prælatum ſibi Octavium furens, inexpiabile contra adoptionem acerrimi juvenis ſuſceperat bellum. quippe quum intra decem & octo annos tenerum, obnoxium, & opportunum injuriæ juvenem videret, ipſe plenæ ex commilitio Cæſaris dignitatis; lacerare furtis hæreditatem, ipſum inſectari probris, cunctis artibus cooptationem Juliæ gentis inhibere non deſineret; denique ad opprimendum juvenem, palam arma moliri; & jam parato exercitu in Ciſalpina Gallia reſiſtentem motibus ſuis Decimum Brutum obſidebat: Octavius Cæſar, ætate & injuria favorabilis, & nominis majeſtate, quod ſibi induerat, revocatis ad arma veteranis, privatus (quis crederet?) conſulem aggreditur. obſidio Mutinæ liberat Brutum: Antonium exuit caſtris. Tum quidem etiam manu pulcher apparuit. nam cruentus & ſaucius aquilam, à moriente ſignifero traditam, ſuis humeris in caſtra referebat.

CAP.

CAP. V. *Bellum Perusinum.*

ALterum bellum concitavit agrorum divisio, quos Cæsar veteranis in castris, pretium militiæ, persolvebat. Semper alias Antonii pessimum ingenium Fulvia gladio cincta virilis militiæ, uxor agitabat. Ergo depulsos agris colonos incitando, iterum in arma ierat. Hic vero jam non privatis, sed totius senatus suffragiis judicatum hostem Cæsar aggressus, intra Perusiæ muros redegit, compulitque ad extrema deditionis, turpi & nihil non experta fame.

CAP. VI. *Triumviratus.*

QUum solus etiam gravis paci, gravis Reipublicæ esset Antonius, quasi ignis incendio Lepidus accessit. Quid contra duos exercitus necesse fuit venire in cruentissimi fœderis societatem? Diversa omnium nota incendia. Lepidum divitiarum cupido, quarum spes ex turbatione Reipublicæ: Antonium ultiones de his, qui se hostem judicassent: Cæsarem inultus pater, & Manibus ejus graves Cassius & Brutus agitabant. In hoc velut fœdus pax inter tres duces componitur. Apud Confluentes inter Perusiam & Bononiam jungunt manus, & exercitus consalutant. Nullo bono more Triumviratus invadjtur. oppressaque armis Republica, redit Syllana proscriptio: cujus atrocitas nihil in se minus habet, quam numerum centum quadraginta senatorum. Exitus fœdi, truces, miserabilis, toto terrarum orbe fugientium. pro quibus quis pro dignitate rei ingemiscat, quum Antonius Lucium Cæsarem avunculum suum, Lepidus Lucium Paulum suum fratrem proscripserit? Romæ capita cæsorum proponere in Rostris jam usitatum erat: verum sic quoque civitas lacrymas tenere non potuit, quum recisum Ciceronis caput in illis suis Rostris videretur, nec aliter ad videndum eum, quam solebat ad audiendum, concurreretur. Hæc scelera in Antonii Lepidique tabulis.

Cæsar

Cæſar percuſſoribus patris contentus fuit. Hæc quoque niſi multa fuiſſet, etiam juſta cædes haberetur.

CAP. VII. *Bellum Caſſii & Bruti.*

BRutus & Caſſius ſic Cæſarem, quaſi Tarquinium regem, depuliſſe regno videbantur: ſed libertatem, quam maxime reſtitutam voluerunt, illo ipſo parricidio perdidere. Igitur cæde perfecta, quum veteranos Cæſaris, nec immerito, timerent, ſtatim è curia in Capitolium confugerunt. Nec illis ad ultionem deerat animus; ſed ducem non habebant. Igitur quum appareret, quæ ſtrages Reipublicæ immineret, diſplicuit ultio cum conſulis abolitione decreta. Ne tamen publici doloris oculos ferrent, in provincias ab illo ipſo, quem occiderant, Cæſare datas, Syriam & Macedoniam, conceſſerunt. Sic vindicta Cæſaris dilata potius quam oppreſſa eſt. Igitur ordinata magis ut poterat, quam ut debebat, in Triumviros republica, relicto ad Urbis præſidium Lepido, Cæſar cum Antonio in Caſſium Brutumque ſuccingitur. Illi comparatis ingentibus copiis, eandem illam, quæ fatalis Cnæo Pompeio fuit, harenam inſederant. Sed nec tum imminentia cladis deſtinatæ ſigna latuere. Nam & aſſuetæ cadaverum pabulo volucres, caſtra quaſi jam ſua circumvolabant: & in aciem prodeuntibus obvius Æthiops nimis aperte ferale ſignum fuit. Ipſique Bruto per noctem, quum illato lumine ex more aliqua ſecum agitaret, atra quædam imago ſe obtulit: & *quæ eſſet* interrogata; *Tuus*, inquit, *malus genius*. Hoc dixit, & ſub oculis mirantis evanuit. Pari in meliora præſagio in Cæſaris caſtris omnia aves, victimæque promiſerant: ſed nihil illo præſentius, quod Cæſaris medicus ſomnio admonitus eſt, *ut Cæſar caſtris excederet, quibus capi imminebat*: ut factum eſt. Acie namque commiſſa, quum pari ardore aliquandiu dimicatum foret: & quamvis duces non eſſent præſentes, quorum alterum corporis ægritudo, illum

illum metus & ignavia ſubduxiſſent; ſtaret tamen pro partibus invicta fortuna & ultoris, & qui vindicabatur: primum adeo anceps fuit & par utrinque diſcrimen, ut exitus prœlii docuit. Capta ſunt hinc Cæſaris caſtra, inde Caſſii. Sed quanto efficacior eſt fortuna quam virtus! & quam verum eſt, quod moriens efflavit, non *in re, ſed in verbo tantum eſſe virtutem!* Victoriam illi prœlio error dedit. Caſſius inclinato cornu ſuorum, quum captis Cæſaris caſtris, rapido impetu recipientis ſe equites videret, fugere arbitratus evadit in tumulum. inde pulvere & ſtrepitu, etiam nocte vicina, eximentibus geſtæ rei ſenſum, quum ſpeculator quoque in id miſſus, tardius renunciaret; tranſactum de partibus ratus, uni de proximis auferendum præbuit caput. Brutus quum in Caſſio etiam ſuum animum perdidiſſet, ne quid ex conſtituti fide reſignaret (ita enim par ſupereſſe bello convenerat) ipſe quoque uni comitum ſuorum confodiendum præbuit latus. Quis ſapientiſſimos viros non miretur ad ultimum non ſuis manibus uſos? niſi ſi hoc quoque ex perſuaſione defuit, ne violarent manus, ſed in abolitione ſanctiſſimarum piiſſimarumque animarum, judicio ſuo, ſcelere alieno, uterentur.

CAP. VIII. *Bellum cum Sexto Pompeio.*

SUblatis percuſſoribus Cæſaris, ſupererat Pompeii domus. Alter juvenum in Hiſpania occiderat, alter fuga evaſerat: contractiſque infelicis belli reliquiis, quum inſuper ergaſtula armaſſet, Siciliam, Sardiniamque habebat. Jam & claſſe medium mare inſederat, ô quam diverſus à patre! Ille Cilicas extinxerat: hic ſecum piratas navales agitabat. Tanta mole belli penitus in Siculo freto juvenis oppreſſus eſt: magnique famam ducis ad inferos ſecum tuliſſet, ſi nihil tentaſſet ulterius: niſi quod magnæ indolis ſignum eſt, ſperare ſemper. Perditis enim rebus profugit; Aſiamque velis petit, venturus ibi in manus hoſtium & catenas, &

quod

quod miſerrimum eſt fortibus viris, ad hoſtium arbitrium ſub percuſſore moriturus. Non alia poſt Xerxem miſerabilior fuga. quippe modo trecentarum quinquaginta navium dominus, cum ſex ſeptemve fugiebat, extincto Prætoriæ navis lumine, anulis in mare abjectis, pavens atque reſpectans, & tamen non timens ne periret.

CAP. IX. *Bellum Parthicum duce Ventidio.*

QUamvis in Caſſio & Bruto partes ſuſtuliſſet; in Pompeio totum partium nomen aboleſſet: nondum tamen ad pacis ſtabilitatem profecerat Cæſar, quum ſcopulus, & nodus, & mora publicæ ſecuritatis ſupereſſet Antonius. Nec ille defuit vitiis, quin periret, immo omnia expertus ambitu & luxuria, primum hoſtes, deinde cives, tandem etiam terrore ſui ſæculum liberavit. Parthi clade Craſſiana altius animos erexerant; civileſque populi Romani diſcordias læti acceperant: itaque ut prima adfulſit occaſio, non dubitaverunt & erumpere, ultro quidem invitante Labieno. qui miſſus à Caſſio Brutoque (quis furor ſcelerum!) ſollicitaverat hoſtes in auxilium. & illi Pacoro duce, regio juvene, diſſipant Antoniana præſidia. Saxa legatus, ne veniret in poteſtatem, à gladio ſui impetravit. Denique ablata Syria, emanabat latius malum, hoſtibus ſub auxilii ſpecie ſibi vincentibus; niſi Ventidius, & hic legatus Antonii, incredibili felicitate & Labieni copias, ipſumque Pacorum, & omnem Parthicum equitatum, toto inter Orontem & Euphratem ſinu late cecidiſſet. Viginti amplius millium fuit. nec ſine conſilio ducis. qui ſimulato metu adeo paſſus eſt hoſtem caſtris ſuccedere, donec abſumpto jactus ſpatio, adimeret uſum ſagittarum. Rex fortiſſime dimicans cecidit. Mox circumlato ejus per urbes quæ deſciverant capite, Syria ſine bello recepta. Sic Craſſianam cladem Pacori cæde penſavimus.

CAP. X. *Bellum Parthicum cum Antonio.*

EXpertis invicem Parthis atque Romanis, quum Craſſus atque Pacorus utrinque virium mutuarum documenta feciſſent; pari rurſus reverentia integrata amicitia: & quidem ab ipſo fœdus Antonio cum rege percuſſum. Sed immenſa vanitas hominis, dum titulorum cupidine, Araxem & Euphratem ſub imaginibus ſuis legi concupiſcit; neque cauſa, nec conſilio, ac ne imaginaria quidem belli indictione quaſi hoc quoque ex arte ducis eſſet, obrepere; relicta repente Syria in Parthos impetum facit. Gens præter armorum fiduciam callida, ſimulat trepidationem, & in campos fugam: hic ſtatim quaſi victor ſequebatur: quum ſubito nec magna hoſtium manus, ex improviſo, & jam in feſſos via, ſub veſpere, velut nimbus erupit, & miſſis undique ſaggitis duas legiones operuerunt. Nihil acciderat in comparationem cladis, quæ in poſterum diem imminebat, niſi interveniſſet deum miſeratio. Unus ex clade Craſſiana Parthico habitu caſtris adequitat, & ſalute Latine data, quum fidem ipſo feciſſet, quid immineret edocuit; *jam affuturum cum omnibus copiis regem: irent retro, peterentque montes: ſic quoque hoſtem fortaſſe non defore.* atque ita ſequuta eſt minor vis hoſtium quam imminebat. Adfuit tamen; deletæque reliquæ copiæ forent, niſi urgentibus telis in modum grandinis, quadam ſorte, quaſi docti, procubuiſſent in genua milites, & elatis ſuper capita ſcutis, cæſorum ſpeciem præbuiſſent. Tum Parthus arcus inhibuit, deinde Romani quum ſe rurſus extuliſſent, adeo res miraculo fuit, ut unus ex barbaris miſerit vocem; *ite & bene valete, Romani. merito vos victores fama gentium loquitur, qui Partherum tela fugiſtis.* Non minor ex aqua poſtea, quam ab hoſtibus clades. infeſta primum ſiti regio. tum quibuſdam Salmacidis fluvius infeſtior. noviſſimeque jam ab invaldis & avide hauriebatur: quum noxiæ etiam dulcis fieret.

Mox

Mox & ardores per Armeniam; & nives per Cappadociam; & utriuſque cœli ſubita mutatio pro peſtilentia fuit. Sic vix tertia parte de ſedecim legionibus reliqua; quum argentum ejus paſſim dolabris concideretur; & ſubinde inter moras mortem à gladiatore ſuo efflagitaſſet egregius imperator; tandem perfugit in Syriam. ibi incredibili quadam mentis vecordia ferocior aliquanto factus eſt: quaſi viciſſet qui evaſerat.

CAP. XI. *Bellum cum Antonio & Cleopatra.*

FUror Antonii quatenus per ambitum non interiret, luxu & libidine extinctus eſt. Quippe poſt Parthos, quum exoſus arma in otio ageret, captus amore Cleopatræ, quaſi bene geſtis rebus, in regio ſe ſinu reficiebat. Hæc mulier Ægyptia, ab ebrio imperatore, pretium libidinum Romanum imperium petit. Et promiſit Antonius: quaſi facilior eſſet Partho Romanus. Igitur dominationem parare, nec tacite: ſed patriæ, nominis, togæ, faſcium oblitus, totus in monſtrum illud ut mente, ita animo quoque, & cultu deſciverat. Aureum in manu baculum; ad latus acinaces; purpurea veſtis ingentibus obſtricta gemmis; diadema aderat, ut regina rex ipſe frueretur. Ad primam novorum motuum famam Cæſar à Brundiſio trajecerat, ut venienti bello occurreret: poſitiſque in Epiro caſtris, Leucadem inſulam, montemque Leucaten, & Ambracii ſinus cornua, infeſta claſſe ſuccinxerat. Nobis quadringentæ amplius naves: ducentæ non minus hoſtium: ſed numerum magnitudo penſabat. Quippe à ſenis in novenos remorum ordinibus, ad hoc turribus, atque tabulatis allevatæ, caſtellorum & urbium ſpecie, non ſine gemitu maris, & labore ventorum ferebantur. quæ quidem ipſa moles exitio fuit. Cæſaris naves à triremibus in ſenos non amplius ordines creverant. Itaque habiles in omnia quæ uſus poſcebat, ad impetus & recurſus flexuſque capiendos, illas graves, & ad omnia præpeditas, ſingulas

plures adortæ, miſſilibus ſimul, tum roſtris, ad hoc ignibus jactis, ad arbitrium diſſipavere. Nec ulla re magis hoſtilium copiarum apparuit magnitudo, quam poſt victoriam. Quippe immenſa claſſis, naufragio belli facto, toto mari ferebatur. Arabumque, & Sabæorum, & mille aliarum gentium Aſiæ ſpolia, purpuram aurumque in ripam aſſidue mota ventis maria revomebant. Prima dux fugæ regina, cum aurea puppe, veloque purpureo, ſe in altum dedit. Mox ſequutus Antonius: ſed inſtare veſtigiis Cæſar. Itaque nec præparata in Oceanum fuga; nec munita præſidiis utraque Ægypti cornua, Parætonium atque Peluſium, profuere. prope manu tenebantur. Prior ferrum occupavit Antonius. Regina ad pedes Cæſaris provoluta tentavit oculos ducis. fruſtra. Nam pulchritudo intra pudicitiam principis fuit. Nec illa de vita quæ oſferebatur, ſed de parte regni laborabat. Quod ubi deſperavit à principe, ſervarique ſe triumpho vidit, incautiorem nacta cuſtodiam, in Mauſoleum ſe (ſepulchra regum ſic vocant) recipit. ibi maximos, ut ſolebat, induta cultus, in differto odoribus ſolio, juxta ſuum ſe collocavit Antonium: admotiſque ad venas ſerpentibus, ſic morte quaſi ſomno ſoluta.

CAP. XII. *Bella adverſus gentes exteras.*

HIc finis armorum civilium. reliqua adverſus exteras gentes: quæ diſtricto circa mala ſua imperio, diverſis orbis oris emicabant. Nova quippe pax: nec dum aſſuetæ frenis ſervitutis tumidæ gentium inflatæque cervices, ab impoſito nuper jugo reſiliebant. Ad Septemtrionem converſa ferme plaga ferocius agebat; Norici, Illyrii, Pannonii, Dalmatæ, Myſi, Thraces & Daci, Sarmatæ atque Germani. Noricis animos dabant Alpes atque nives, quo bellum non poſſet aſcendere: ſed omnes illius cardinis populos, Brennos, Senones atque Vindelicos, per privignum ſuum Claudium Druſum perpacavit. Quæ fuerit callidarum gen-

gentium feritas, facile vel mulieres oſtendere; quæ deficientibus telis, infantes ipſos afflictos humo in ora militum adverſa miſerunt. Illyrii quoque ſub Alpibus agunt, imaſque valles earum, ad quædam quaſi clauſtra, cuſtodiunt, abruptis torrentibus impliciti. in hos expeditionem ipſe ſumpſit; fierique pontes imperavit. Hic ſe & aquis & hoſte turbantibus, cunctanti ad aſcenſum militi ſcutum de manu rapuit: & in via primus, tunc agmine ſequuto, quum Illyricus multitudine pontem ſuccidiſſet, ſaucius manibus ac cruribus, ſpecioſior ſanguine, & ipſo periculo auguſtior, terga hoſtium percecidit. Pannonii duobus ſaltibus, ac tribus fluviis, Dravo, Savo, Hiſtroque vallabantur. populati proximos, intra ripas ſe recipiebant. in hos domandos Vibium miſit. cæſi ſunt in utriſque fluminibus. Arma victorum non ex more belli cremata; ſed capta ſunt, & in profluentes data: ut cæteris, qui reſiſtebant, victoria ſic nunciaretur. Dalmatæ plerumque ſub ſilvas agunt: inde in latrocinia promptiſſimi. Hos jam quidem Marcius incenſa urbe Delmino quaſi detruncaverat. poſtea Aſinius Pollio gregibus, armis, agris multaverat; (hic ſecundus orator) ſed Auguſtus perdomandos Vibio mandat: qui efferum genus fodere terras coëgit, aurumque venis repurgare: quod alioquin gens omnium cupidiſſima, ſtudioſa diligentia acquirit; ut illud in uſus ſuos ſervare videatur. Myſi quam feri, quam truces fuerint, quam ipſorum etiam barbari barbarorum, horribile dictu eſt. Unus ducum, ante aciem poſtulato ſilentio, *Qui vos*, inquit, *eſtis?* Reſponſum invicem: *Romani, gentium domini*. Et illi, *Ita*, inquiunt, *ſi nos viceritis*. Accepit omen Marcus Craſſus. Illi ſtatim ante aciem immolato equo concepere votum, *ut cæſorum extis ducum & litarent, & veſcerentur*. Deos audiſſe crediderim, nec tubam ſuſtinere potuerunt. Non minimum terroris incuſſit barbaris Domitius centurio, ſatis barbaræ, efficacis tamen apud pares homines ſtoliditatis, qui foculum gerens

rens ſuper caſſidem, ſuſcitatam motu corporis flammam, velut ardenti capite fundebat. Ante hos, Thracum maxime populus deſciverat. Ille barbarus & ſignis militaribus, & diſciplina, armis etiam Romanis aſſueverat: ſed à Piſone perdomiti, in ipſa captivitate rabiem oſtendere. quippe quum catenas morſibus tentarent, feritatem ſuam ipſi puniebant. Daci montibus inhærent, Cotiſonis regis imperio, quotiens concretus gelu Danubius junxerat ripas, decurrere ſolebant, & vicina populari. Viſum eſt Cæſari Auguſto gentem aditu difficillimam ſubmovere. Miſſo igitur Lentulo, ultra ulteriorem repulit ripam: citra, præſidia conſtituit. Sic tunc Dacia non victa, ſed ſummota, atque dilata eſt. Sarmatæ patentibus campis inequitant. & hos per eundem Lentulum prohibere Danubio ſatis fuit. Nihil præter nives, raraſque ſilvas habent. Tanta barbaries eſt, ut pacem non intelligant. Germaniam quoque utinam vincere tanti non putaſſet: magis turpiter amiſſa eſt, quam glorioſe acquiſita: ſed quatenus ſciebat patrem ſuum Cæſarem, bis trajecto ponte Rheno, quæſiſſe bellum; in illius honorem concupiit facere provinciam. & factum erat, ſi barbari tam vitia noſtra, quam imperia ferre potuiſſent. Miſſus in eam provinciam Druſus, primos domuit Uſipetes: inde Tenctheros percucurrit, & Cattos. Nam Marcomanorum ſpoliis inſignibus quendam editum tumulum in trophæi modum excoluit. Inde validiſſimas nationes, Cheruſcos Suevoſque & Sicambros pariter aggreſſus eſt: qui viginti centurionibus incrematis, hoc velut ſacramento ſumpſerant bellum, adeo certa victoriæ ſpe, ut prædam in anteceſſum pactione diviſerint. Cheruſci equos; Suevi aurum & argentum; Sicambri captivos elegerant; ſed omnia retrorſum. Victor namque Druſus equos, pecora, torques eorum, ipſoſque, præda diviſit, & vendidit. præterea in tutelam provinciarum, præſidia atque cuſtodias ubique diſpoſuit; per Moſam flumen; per Albim; per Viſurgim.

gim. Nam per Rheni quidem ripam, quinquaginta amplius caſtella direxit. Bonnam & Geſoniam cum pontibus junxit, claſſibuſque firmavit. Inviſum atque inacceſſum in id tempus Hercynium ſaltum patefecit. Ea denique in Germania pax erat, ut mutati homines, alia terra, cœlum ipſum mitius molliuſque ſolito videretur. Denique non per adulationem, ſed ex meritis, defuncto ibi fortiſſimo juvene, ipſi, quod nunquam alias, ſenatus cognomen ex provincia dedit. Sed difficilius eſt provincias obtinere, quam facere. viribus parantur, jure retinentur. Igitur breve id gaudium. Quippe Germani victi magis, quam domiti erant: moreſque noſtros magis, quam arma ſub imperatore Druſo ſuſpiciebant: poſtquam vero ille defunctus, Vari Quinctilii libidinem ac ſuperbiam, haud ſecus quam ſævitiam odiſſe cœperunt. Auſus ille agere conventum: & in caſtris jus dicebat, quaſi violentiam barbarorum & lictoris virgis, & præconis voce poſſet inhibere: at illi, qui jam pridem rubigine oblitos enſes, inerteſque mœrerent equos, ut primum togas, & ſæviora armis jura viderunt, duce Arminio arma corripiunt. quum interim tanta erat Varo pacis fiducia, ut ne prædicta quidem, & prodita per Segeſtem, unum principum, conjuratione commoveretur. Itaque improvidum, & nihil tale metuentem improviſo adorti, quum ille (ô ſecuritas) ad tribunal citaret; undique invadunt, caſtra rapiunt, tres legiones opprimuntur. Varus perditas res eodem, quo Cannenſem diem Paullus; & fato eſt & animo ſequutus. Nihil illa cæde per paludes, perque ſilvas cruentius: nihil inſultatione barbarorum intolerantius, præcipue tamen in cauſarum patronos. aliis oculos, aliis manus amputabant: unius os ſutum, reciſa prius lingua, quam in manu tenens barbarus, *tandem*, inquit, *vipera, ſibilare deſiſte.* Ipſius quoque conſulis corpus, quod militum pietas humi abdiderat, effoſſum. Signa & aquilas duas adhuc barbari poſſident, tertiam ſignifer prius quam in manus ho-

ſtium veniret, evulſi; merſamque intra baltei ſui latebras gerens, in cruenta palude ſic latuit. Hac clade factum, ut imperium, quod in littore Oceani non ſteterat, in ripa Rheni fluminis ſtaret. Hæc ad Septemtrionem. Sub Meridiano tumultuatum magis, quam bellatum eſt. Muſulanios atque Gætulos accolas Syrtium, Coſſo duce compeſcuit: unde illi *Gætulici* nomen. Latius victoria patet. Marmaridas atque Garamantas Curinio ſubigendos dedit. Potuit & ille redire *Marmaricus*, ſed modeſtior in æſtimanda victoria fuit. Ad Orientem plus negotii cùm Armeniis. huc alterum ex Cæſaribus nepotibus ſuis miſit. Ambo fato breves; ſed alter inglorius. Maſſiliæ quippe Lucius Morbo ſolvitur: in Syria Caius ex vulnere, quum Armeniam ad Parthos ſe ſubtrahentem recipit. Armenios, victo rege Tigrane, in hoc unum ſervitutis genus Pompeius aſſueverat, ut rectores à nobis acciperent. Intermiſſum ergo jus, per hunc recuperatum, non incruento, nec inulto tamen certamine. Quippe Domnes, quem rex Artaxatis præfecerat, ſimulata proditione, adortus virum intentum libello, quem, ut theſaurorum rationes continentem, ipſe porrexerat, ſtrictus ac recreatus ex vulnere in tempus. Cæterum barbarus undique infeſto exercitu oppreſſus, gladio, & pyra, in quam ſe percuſſus immiſit, ſuperſtiti etiamnum Cæſari ſatisfecit. Sub Occaſu pacata fere omnis Hiſpania niſi quam Pyrenæi deſinentis ſcopulis inhærentem citerior alluebat Oceanus. Hic duæ validiſſimæ gentes, Cantabri & Aſtures, immunes imperii agitabant. Cantabrorum & pejor, & altior, & magis pertinax in rebellando animus fuit; qui non contenti libertatem ſuam defendere, proximis etiam imperitare tentabant, Vaccæoſque, & Curgonios, & Aurigonas crebris incurſionibus fatigabant. In hos igitur, quia vehementius agere nunciabantur, non mandata expeditio, ſed ſumpta eſt. Ipſe venit Sageſamam: caſtra poſuit. inde partito exercitu totam in diem amplexus Cantabriam, ef-

feram

feram gentem, ritu ferarum quaſi indagine debellabat. Nec ab Oceano quies, quum infeſta claſſe ipſa quoque terga hoſtium cæderentur. Primum adverſus Cantabros ſub mœnibus Belgicæ prœliatus eſt. Hinc fuga in eminentiſſimum Vinnium montem, quem maria prius Oceani, quam arma Romana aſcenſura eſſe crediderant. Tertio Arracillum oppidum magna vi repugnat. Captum tamen poſtremo fuit. Medulli montis obſidio (quem perpetua quindecim millium foſſa comprehenſum cinxit undique ſimul adeunte Romano) poſtquam extrema barbari vident; certatim igne, ferro inter epulas, venenoque, quod ibi vulgo ex arboribus taxeis exprimitur, præcepere mortem: ſeque pars major à captivitate, quæ videbatur, vindicavere. Hæc per Antiſtium, Furnium, Agrippam legatos, hibernans in Tarraconis maritimis Cæſar accepit. Ipſe præſens hos deduxit montibus: hos obſidibus aſtrinxit: hos ſub corona jure belli venumdedit. Digna res lauro, digna curru ſenatui viſa eſt: ſed jam Cæſar tantus erat, ut poſſet triumphos contemnere. Aſtures per idem tempus ingenti agmine à montibus ſuis deſcenderant. Nec temere ſumptus, ut barbaris, impetus: ſed poſitis caſtris apud Aſturam flumen, trifariam diviſo agmine, tria ſimul Romanorum caſtra aggredi parabant. Fuiſſet & anceps, & cruentum, & utinam mutua clade certamen, tunc tam fortibus, tam ſubito, tam cum conſilio venientibus; niſi Trigæcini prodidiſſent. à quibus præmonitus Cariſius, cum exercitu adveniens oppreſſit conſilia. ſic quoque tamen non incruento certamine. Reliquias ſuſi exercitus validiſſima civitas Lancia excepit. ubi adeo certatum eſt, ut quum in captam urbem faces poſcerentur, ægre dux impetraverit veniam, *ut victoriæ Romanæ ſtans potius eſſet, quam incenſa monumentum.* Hic finis Auguſto bellicorum certaminum fuit; idem rebellandi finis Hiſpaniæ. Certa mox fides, & æterna pax; cum ipſorum ingenio, in pacis partes promptiore; tum conſilio Cæſaris,

qui

qui fiduciam montium timens, in quos se recipiebant, castra sua, sed quæ in plano erant, habitare & incolere jussit. Ingentis esse consilii illud observari cœpit. Natura regionis circa se omnis auriferа, miniique & chrysocollæ, & aliorum colorum ferax. Itaque exerceri solum jussit. Sic Astures & latentes in profundo opes suas atque divitias, dum aliis quærunt, nosse cœperunt. Omnibus ad Occasum & Meridiem pacatis gentibus, ad Septemtrionem quoque, duntaxat intra Rhenum atque Danubium; item ad Orientem intra Taurum & Euphratem; ini quoque reliqui, qui immunes imperii erant, sentiebant tamen magnitudinem, & victorem gentium populum Romanum reverebantur. Nam & Scythæ misere legatos, & Sarmatæ, amicitiam petentes. Seres etiam, habitantesque sub ipso sole Indi, cum gemmis, & margaritis, elephantes quoque inter munera trahentes, nihil magis, quam longinquitatem viæ imputabant, quam quadriennio impleverant; & tamen ipse hominum color ab alio venire cœlo fatebatur. Parthi quoque quasi victoriæ pœniteret, rapta clade Crassiana ultro signa retulere. Sic ubique cuncta atque continua totius generis humani aut pax fuit, aut pactio. Aususque tandem Cæsar Augustus septingentesimo ab Urbe condita anno, Janum Geminum cludere, bis ante se clusum; sub Numa rege; & victa primum Carthagine. Hinc conversus ad pacem, pronum in omnia mala, & in luxuriam fluens sæculum, gravibus severisque legibus multis coercuit. Ob hæc tot facta ingentia *Dictator perpetuus*, & *Pater patriæ* dictus. Tractatum etiam in senatu, an quia condidisset imperium, *Romulus* vocaretur: sed sanctius & reverentius visum est nomen *Augusti*; ut scilicet jam tum dum colit terras, ipso nomine & titulo consecraretur.

NOTÆ

NOTÆ ET OBSERVATA POLITICA ad LUCIUM FLORUM

Ad Prologum.

FLORUS in hoc Prologo populum Romanum homini comparat. Ut enim homo cæteris omnibus præfertur animantibus, utpote rationis & cogitationis particeps, ita Romanum imperium cæterarum gentium imperia ac Reſpub. antecelluit dignitate. Huc ſpectant, quæ apud autores hujus imperii laudes paſſim occurrunt, ut apud Livium, Plinium, Solinum, Trogum, Romam *caput orbis* appellantes. Auguſtinus lib. 5. de civitate Dei, proprias eſſe refert populi Romani artes regnandi atque imperandi, ſecutus Virgilium, ubi ait,

Excudent alii ſpirantia mollius æra,
Credo equidem, vivos ducent de marmore vultus,
Orabunt cauſas melius, cœlique meatus
Diſcribent radio, & ſurgentia ſidera dicent;
Tu regere imperio populos Romane memento,
Hæ tibi erunt artes.

Hinc & illud Martialis:

Terrarum Dea gentiumque Roma,
Cui par eſt nihil & nihil ſecundum,

Et Ovidius 2. Faſtorum.

Gentibus eſt aliis tellus data limite certo,
Romanæ ſpacium eſt urbis & orbis idem.

Septingentos per annos] Hic obſervandum, quod Plato ſcripſit, intra ſeptingentos annos ſtatam eſſe & magnis rebuſpublicis definitam converſionem.

Nam & laboribus] Huc ſpectat illud Virgilii. 1. Æneidos:

Tantæ

Tantæ molis erat Romanam condere gentem.

Virtus & Fortuna] Ammianus Marcellinus: *Virtus & Fortuna, ut augeretur ſublimibus incrementis Roma, convenerunt plerumque diſſidentes.*

Si pariter atque in ſemet] An fuerit *inſimul*, vel potius quod ex Vineti MSS. adducit Gruterus, *inſemel? inſimul* uſus idem lib. 2. cap. 20. *Relictæ regiis hæreditatibus opes & tota inſimul regna veniebant.*

Vide etiam inclinantem huc Cl. Salmaſium.

Si quis ergo populum Romanum quaſi hominem. Lactantius Firmianus l. 7. c. 15. quod ex Seneca citat, noſtri Flori eſt. Fefellit Lactantium prænomen Annæi, quod Floro codices nonnulli attribuunt, nonnulli etiam id adnoſcunt, omiſſo Flori nomine, eſſque proprium Senecarum. Verba Lactantii ſunt: *Non inſcite Seneca Romanæ urbis tempora diſtribuit in ætates. Primam enim dixit infantiam ſub rege Romulo fuiſſe, à quo & gentia & quaſi educata ſit Roma: deinde pueritiam ſub cæteris regibus à quibus & aucta ſit & diſciplinis pluribus inſtitutiſque formata: at vero Tarquinio regnante, cum jam quaſi adulta eſſe cœpiſſet, initium fuiſſet adoleſcentiæ, quæ finc belli Punici terminata ſit; ac tum denique confirmatis viribus cœpiſſe juveneſcere: ſublata autem Carthagine, quæ tam diu æmula imperii Romani fuit, manus ſuas in totum orbem terra marique, porrexiſſe; donec regibus cunctis & nationibus ſubjugatis, bellorum materia deficeret, tumque viribus ſuis male uſam, donec iiſdem ſeipſam conſecit. Quæ fuit prima ejus ſenectus. Nam bellis lacerata civilibus, atque inteſtinis malis preſſa, rurſus ad regimen ſingularis imperii recidit, quaſi ad alteram infantiam revoluta.*

Quibus circum ipſam matrem ſuam cum finitimis luctatus eſt] In Schedis Nazarianis quas citat vir clariſſimus atque eximius Claudius Salmaſius haberi intelligo: *circum ipſam ann ipſa cum finitimis.* Quibus ex verbis, truncatis & balbutientibus, faciendum

ciendum idem putabat, *circum ipſas cunas, vel, incunabula cum finitimis luctatus eſt.* Mihi fere fuiſſe primitus videtur *circum ipſam mammam ſuam cum finitimis luctatus eſt.* Nam Roma & Romulus à Ruma dicti, ob rumam, id eſt, mammam, qua in Tiberis ripa expoſitos infantes lupa lactavit, præbens rumam, id eſt, mammam, autore Feſto. Quibus adde, quod exinde, Roma ubere exerto ac nudo pingi ſolita. Undus Sidonius Appollinaris Paneg. ad Majoranum V.

Sederat exerto bellatrix pectore Roma.

Et clarius Corippus lib. 1.

Addidit antiquam tendentem brachia Romam,
Exerto & nudo geſtantem pectore mammam.

Alluſere quoque Symmachus & Caſſiodorus, quorum ille lib. 2. Epiſ. hic Epiſ. 1. lib. 2. Et denique Arelas, quam Auſonius *Gallulam Romam* appellat, dicta antiquitus memoratur Avieno, voce Græcanica, *Theline*, id eſt, mamillaria. Ait,

Arelatus illic civitas attollitur,
Theline vocata ſub priore ſeculo,
Graio incolente.

Innuit igitur Florus infantiam populi Romani mammæ adhuc ſuæ preſſus propiuſque adhærentem, nec ab ea digredi longiuſcule auſam, cum finitimis tantum, hinc inde laceſſentibus, luctatam.

Quaſi reddita juventute revireſcit] De Trajani hoc ævo dici ex verbis autoris luce clarius eſt. Geminum habet Curtius lib. 10. *Non ergo revireſcit ſalum, ſed etiam floret imperium*: intelligens ſcilicet adultum jam ejuſdem Trajani imperium, ſub quo & claruiſſe eundem illum elegantiſſimum autorem oſtendimus alias, ſuoque aliquando loco oſtendemus luculentius.

Obſervandum,

1. Quam Plato ſcripſit ſtatam & definitam eſſe magnarum rerum publicarum periodum ac converſionem circa ſeptimum ſeculum, eam quoque in imperio Romano locum habuiſſe. Nam poſtquam

quam annos ſeptingentos primo ſub regibus, atque inde ſub conſulibus fuiſſet populus Romanus, rediit tandem, Auguſto imperante, reipublicæ ſtatus ad principatum ſeu unius imperium: Atque inde, deducto ab Auguſto ad alterum ſeptingenteſimum annum calculo, comperiemus penitus peſſundatum fuiſſe imperium, atque occupaſſe illud Pontificem Romanum, qui tunc temporis præcipue ſe exeruit, poſt ſcilicet ævum Gregorii Magni, id eſt, anno circiter ſeptingenteſimo Chriſti, qui ſub Auguſto natus eſt.

2. Obſervandum, quod alii, cum per bruta animantia, ut ſunt leones, urſi, arietes, imperiorum ſeu monarchiarum robur ac vigorem denotaverint, quemadmodum à Daniele factum, noſtrum autorem per hominis ætatem, veluti per gradus quoſdam, idem adumbraſſe: ut nimirum quantum homo animantibus cæteris; tantum etiam hoc imperium cæteris antecelluiſſe dignitate, potentia ac moderatione monſtraret.

Ad CAP. I. *Argumentum.*

ROmuli & Remi ortus, educatio & Fortuna exponitur. Roma conditur in Palatio, eamque legibus firmat Romulus.

Primus ille] Concinnius ſit meo animo, *illi*. illi, ſcilicet populo Romano, qui, ut dictum, per gradus eos ætatem crevit atque adolevit. Ei primus & urbem & imperium condidit & fundavit Romulus.

Lupa vagitum] Romulum & Remum à vera lupa nutritos ſcribunt Plinius lib. 8. cap. 17. Juſtinus lib. 43. ſub finem: Plutarchus cap. 65. Farall. & Naſo 3. Faſtorum.

Lacte quis infantes neſcit creviſſe ferino,
Et picum expoſitis ſæpe tuliſſe cibos?

Fabuloſum putant Livius 1. ab urbe condito, itemque Lactantius lib. 1. cap. 20. *Romuli nutrix lupa honoribus eſt affecta divinis. Et ferrem ſi id animal ipſum fuiſſet, cujus figuram gerit. Autor eſt Livius Laurentiæ eſſe ſimulacrum. Fuit enim*

Fauſtuli

Fauſtuli uxor, & propter vulgati corporis vilitatem lupa inter paſtores, id eſt, meretrix nuncupata eſt. Vnde etiam lupanar. Et addit idem Romanos Athenienſium hic exemplum ſecutos. Nam apud Athenienſes cum Leæna quædam fœmina tyrannum trucidaſſet, quia nefas erat meretrici ſimulacrum conſecrare, conſecrarunt animal leænam.

Prima victima] Lucanus:

Fraterno primi maduerunt ſanguine muri.

Et Horatius 7. Epod.

Acerba fata Romanos agunt,
Sceluſque fraternæ necis:
Vt immerentis fluxit in terram Remi
Sacer nepotibus cruor.

Variis quaſi elementis] Ex Ovidii iſto:

Parva fuit, ſi prima velis elementa referre,
Roma.

Et ſtator Jupiter] Seneca lib. 4. cap. 7. de Beneficiis: *Stator non, ut hiſtorici tradiderunt, ex eo, quod poſt votum ſuſceptum acies Romanorum fugientium ſtetit, ſed quod ſtant beneficio ejus omnia, ſtator ſtabilitorque eſt.*

Obſervandum,

1. Romulum inter cætera, exiſtimaviſſe haud ſufficere populo militarem diſciplinam, niſi togata etiam prudentia domi imbueretur. Quapropter legibus & politia ſtatum reipublicæ firmavit.

2. Aſylorum uſum, ſive abuſum potius, à Romanis mutuaſſe Chriſtianos, qui facinoroſis promiſcue immunitatem concedunt in templa & ad aras confugientibus: Romulus autem Cadmum Thebanum æmulatus eſt. Quæ enim Judæi habuerunt aſyla, quorum in literis ſacris mentio, perfugio tantum fuerunt iis qui delicta non voluntaria commiſerant.

Ad CAP. II.

OMnia quæ ad divinum cultum ſpectabant, Numa in octo partes diſtribuit:

Primi

Primi erant *Curiones*, qui pro curialibus rem divinam faciebant,

Secundi *flamines* quos à geſtatione pileorum, quæ flamea dicebantur, ita nominabant. Vide Halicarnaſſeum. Alii à filo derivant, quaſi filamines.

Tertii erant *Tribum celerum*, qui deſignari ſolebant, ut regum ad bellum euntium ſatellites & cuſtodes.

Quarto ordine erant *augures*, qui non avium tantum, ſed ſigna omnia divinitus miſſa interpretabantur.

Quintus ordo habebat *virgines Veſtales*, quæ ſacri ignis cuſtodes erant.

Sexto loco habebantur *Salii*, qui ſaltatione & choreis laudabant deos amorum præſides.

Septima in claſſe *feciales* locabantur. Horum officium erat, 1. ut cura gereretur ne pop. Rom. ulli fœderatæ civitati bellum injuſtum inferret. 2. ut cognoſcerent ſi qui fœderatorum ſe à Romanis injuriam paſſos dicerent, an id jure dicerent. 3. ut imperatorum delicta contra jusjuranda ac fœdera commiſſa expiarent.

Ultimo & octavo numero habebantur *pontifices*. Hi à ſponte ligneo ſeu ſublicio reficiendo dicti. de ceremoniis ac religione cognoſcebant, leges ferebant de ſacris, quæ non erant ſcripta aut moribus populi Romani recepta. Sacerdotes examinabant. Ipſi nulli judicio, nullæque mulctæ erant obnoxii, neque ſenatui neque populo dictorum factorumque rationes reddebant.

Ille pontifices, augures, Salios, cæteroſque per ſacerdotia deſcripſit] Ita vulgo etiam Camers edidit. At Vineti editio, *cæteraque ſacerdotia* evulgavit, ſecutuſque eſt accuratiſſimus Gruterus. Codex vero Nazarianus, quem laudat Salmaſius, referebat, *cæteraque per ſacertia*. Unde ille reſcribendum putavit, *cæteraque fere ſacerdotia*; Niſi verius ſit, cujus fuiſſe commonitum à Scriverio noſtro ampliſſimum Rutgerſium intelligo: qui & idem in Varias ſuas retulit, legendum ſcilicet,

licet, *cæteraque P. R. ſacerdotia*, quod eſſet, *cæteraque populi Romani ſacerdotia.* Quod ſoleant nimirum ejuſmodi aliæque formulare vòces ſingulariis literis à veteribus ſcribi, de quibus integrum commentarium feciſſe eruditum Grammaticum Val. Probum ſatis conſtat, atque ita cum hic eſſet exaratum, idque non perciperet librarius, ex P. R. *per* illud efformaſſe eſt veriſimile.

Ancile erat ſcutum breve, ita appellatum quod ex utroque latere eſſet reciſum. Hujus cuſtodiæ præpoſiti erant Salii.

Palladium erat ſimulachrum Palladis. Apollinis oraculo credebatur, Troja tamdiu manſura Troja, quamdiu in ea Palladium inviolatum ſervaretur. Poſt captam Trojam putatur id Æneas in Italiam ſecum avexiſſe & in Alba collocaſſe. Hinc ex Lavinio Romam tranſlatum eſt teſte Varrone. Extat nummus cum Veſtæ templo, in quo palladium Romæ ſervabatur. In eodem nummo Æneas fingitur Anchiſen patrem humeris portans, & manu dextra tenens hoc Palladium, ſiniſtra filium Julum.

Curibus Sabinis agentem] Cures, vicus Sabinorum nunc eſt, quondam urbs illuſtris, teſte Strabone, caput gentis Halacarnaſſeo. A *Cures* Quirites dicti putantur, ab haſtis ſcilicet, quas Sabini *cures* vocabant, ut Varro teſtatur.

Politica Obſervatio.

Notandum illud demum imperium ad florem ac vigorem ſuum feliciter pervenire, quod juſtitia & religione adornatum gubernetur.

Ad CAP. III. *Argumentum.*

POmpilio Numæ ſuccedit Tullus Hoſtilius vir acer & militaris. Duellum permittit inter Horatios & Curiatios tergeminos; illos Romanos, hos Albanos. Quorum Horatius à parte Romanorum victor: inde perfidia Albanorum bello recrudeſcente, vincitur ac deletur Alba: populus Romam transfertur.

Græcem

Gravem & diu principem populum] Ideo appellat, *principem populum*, quia Alba condita fuit ab Aſcanio Julo Æneæ filio, ante Romam annis CCCC diruta ſub hoc Tullo Hoſtilio Anno urbis conditæ octuageſimo ſeptimo. Stetit ergo res Albana annis CCCCLXXXVII.

Miſſo in compendium bello] id eſt, permiſſo inter Horatios & Curiatios duello ſive ſingulari certamine: cujuſmodi duella ob patriæ ſalutem, permittente duce, ſuſcepta eſſe licita cenſet Ferd. Vaſquius & alii nonnulli juris-conſultorum. Ejuſmodi etiam fuit Davidis cum Goliatho certamen.

Intra gloriam fuit] Male Vinetus, *infra gloriam fuit*. *Intra gloriam fuit*, idem eſt, ac ſi dixiſſet, gloriæ non litavit. Quomodo & uſus eſt eadem formula lib. 4. cap. 11. *Regina* (Cleopatra) *ad pedes, Cæſaris provoluta tentavit oculos ducis, fruſtra, nam pulchritudo intra pudicitiam principis fuit.*

Populum Romanum tranſtuliſſet] Ita vulgo excuſi fere omnes. Nos edi curavimus, *populum Romam tranſtuliſſet* manifeſto id poſtulante ſententia. Nec aliter ediderat Fr. Raphelengius anno CIↃIↃXCVI.

Obſervandum,

1. Rempublicam non tantum religione & juſtitia, ſed armis quoque & militari diſciplina munitam atque ornatam eſſe debere.

2. Eos qui contra fidem datam fœdus & pacta violant (quod hic de Albanis memoratur) perfidiæ ſuæ pœnas, ut plurimum, regni ac ſtatus interitu atque amiſſione luere. Hâc enim occaſione funditus everſa Alba, & populus Romam tranſlatus eſt.

3. Notandum in certaminibus ſingularibus plerumque à provocato ſuperari provocatorem. Curiatii enim, qui Fuffetio offerente, duellum cum Horatiis inierant, ab Horatiis ſuperati ſunt. Sic & David Goliathum. Manlius Torquatus Gallum provocantes vicerunt.

Ad

Ad CAP. IV. *Argumentum.*

ANcus Marcius ſucceſſor Tullii Hoſtilii à pop. Romano quartus rex declaratus, tria præcipue ſuo imperio eſt executus, curæque habuit. 1. ut urbs muro cingeretur. 2. ut Janiculum, quod erat trans Tiberim, per pontem ſublicium urbi jungeretur. 3. ut Oſtia oppidulum ad exitum Tiberis ſitum colonia urbis fieret. Addunt Livius & alii ſeptem ab eo bella geſta, primum cum Latinis alterum cum Fidenatibus, tertium & ſeptimum cum Sabinis, quartum & quintum cum *Vejentibus*, ſextum cum Volſcis. Regnavit annos XXIV.

Ancus dictus ab anco, id eſt, incurvo brachio: Feſtus, Ancus appellatur, qui aduncum habet brachium, ut exporrigi non poſſit.

Marcius, ab aqua forte Marcia, ejus cura in urbem ducta Plinius lib. 31. cap. 3. *Clariſſima aquarum omnium in toto orbe, frigoris ſalubritatiſque palma, præconio urbis, Marcia eſt, inter reliqua Deum munera urbi tributa. Vocabatur hæc quondam Aufeja, fons autem ipſe Piconia. Oritur in ultimis montibus Pelignorum. Tranſit Marſos & Puſinum lacum, Romam non dubie petens. Mox ſpecu merſa in Tiburtinæ ſe aperit. IX M. paſſ. fornicibus ſtructis perducta. Primus eam in urbem ducere auſpicatus eſt Ancus Marcius unus è regibus.* Hujus nec Livius nec Dionyſius meminere. Et forte non à Marcia ipſe, ſed ab ipſo ut ductore Marcia dicta.

Pari ingenio] Vult dicere ſimili nec minore ſtudio, quam Numa, incubuiſſe ad exercendam juſtitiam, religionem, omneſque pacis artes; quamvis & belli gloria nulli priorem ceſſerit.

Ponte Commiſit] Sublicio; qui ita dictus à ſublicis, quæ tigna ſunt in latitudinem extenſa. Meminit quoque ſublicarum in exſtructione pontis Rhenani Cæſar.

Hic igitur mœnia muro amplexus] *intermœnia* legit Salmaſius. Quid autem muro cinctum oſtendit Livius: *Janiculum quoque adjectum non inopia loci*

loci, ſed ne quando ea arx hoſtium eſſet, id non muro ſolum, ſed etiam ob commoditatem itinerum ponte ſublicio, tum primum in Tibere facto, conjungi urbi placuit. Et Dionyſius Halicarnaſſeus, *Janiculum*, inquit, *montem alium trans Tiberim ſitum, muro cinxit.*

Ponte commiſit] Ob commoditatem itinerum, ut dictum jam ex Livio.

Obſervandum,

1. Imperium Romanum religione & juſtitia ſemel conſtitutum à ſucceſſoribus exinde eodem in ſtatu non modo reſervatum, ſed ſumma cura auctum quoque atque exornatum.

2. Imperia & regna ut omnibus ſuis numeris efflóreſcant, ſumma ope curandum, ut pacis non modo bellique artibus vigeant, ſed etiam itinerum & locorum portuumque commoditatibus, tum & commeatui accipiendo evehendoque ac denique commerciis frequentandis idonea loca conſtituantur. Quod Ancus Marcius Janiculum urbi jungendo per pontem ſublicium, aliaque conſtituendo, ſuo exemplo ratum fecit.

Ad CAP. V. *Argumentum.*

TArquinius è Græcia oriundus regno per ſimulationem potitus novos conſtituit ſenatores, auguratus diſciplinam inducit. Tuſcos Hetruriæ populus ſubigit. Regnumque multis ornamentis ad dignitatem ſenatoriam ſpectantibus exornat. Regnat annos XXXVIII. oppreſſus per inſidias à filiis regis Anci.

Senatus majeſtatem numero ampliavit] Id eſt, ex omni plebeiorum numero, quorum virtus bello ac pace ſpectabilis fuerat centum elegit, eoſque in ordinem patriciorum ac ſenatorum retulit. Et tunc primum populus Romanus trecentos ſenatores habuit, qui ducenti tantum ad eam uſque diem fuerant.

Centuriis tribus auxit] Auſonius.

Martia

Martia Roma triplex equitatu, plebe, ſenatu.

Faſces] XII. Faſces cum ſecuribus præferri conſulibus ſoliti.

Trabea] Trabearum tria erant genera. unum è ſola purpura, Diis conſecratum: alterum è purpura inalbata, quo Reges utebantur: tertium augurale è purpura & cocco. Veſtis præcipue triumphalis fuit.

Tunica palmata] Hæc veſtis erat, quam triumphantes toga picta ſuperimpoſita, tanquam inſigne victoriæ geſtarunt.

Togæ pictæ] Erant Romani omnes togati.

Romanos rerum dominos gentemque togatam.

Paludamentum] Erat veſtimentum militare. Unde imperator cum exit ad bellum ſignaque cecinerunt, paludatus dicitur proficiſci.

Prætexta] Erat toga ita dicta à prætexendo: quia ea utebantur pueri uſque ad annum XVII. qui annus tirocinii dicebatur.

Curules] Erant vel equi quadrigales, vel magiſtratus ita appellati, quod curuli curru in curiam vehementur eburneam ſellam habente.

Phaleræ] Erant ornamenta equorum.

Obſervandum,

1. Reges, quibus aut liberi non ſunt, aut quibus infantes adhuc liberi, eos debere ſuſpectos habere aulicos, præſertim potentiores; Solere enim hos in ſe plerumque regni diadema transferre. Quod hujus Tarquinii exemplo aliorumque oſtendi poteſt. Et hoc eſt quod paucis verbis innuit autor, cum ait, *regum ultro petens accipit.*

2. Obſervandum, plurimum ad regni ſtatum ac ſtabilimentum facere, ſi ad gradus altiores plebs promoveatur, honoribus atque aliis reipublicæ ornamentis afficiatur.

Ad CAP. VI. *Argumentum.*

TArquinio Priſco ſine liberis maſculis diſcedenti ſuccedit Servius Tullius, natus ex ſerva

va bello capta, nomine Ocricia. Tanaquil Tarquinii uxor imperaturum eum ac illustrem fore prævidet: unde & auxilio ejusdem substituitur Tarquinio. Regnum adeptus pop. Romanum non ut ante viritim, sed pro cujusque fortunarum facultate in classes distribuit. Periit insidiis & violentia filiæ & generi sui Tarquinii Superbi, qui in eum percussorem misere.

Servius] Ita dictus à matre serva, quæ, ut dixi, Ocrisia appellata, captaque fuerat in bello Corniculano.

Annitente regina] Tanaquile, cujus filiam duxerat. Erat itaque gener Tarquinii Prisci.

Visa circa caput Flamma] Flammam ejusmodi aliquando naturaliter & Physicis causis excitari notant philosophi, in animalibus præsertim calidi temperamenti. Alias prodigiosam existimant. Cujusmodi etiam fuit, quæ circa caput Julii Ascanii conspecta, de qua 2. Æneid. Virgilius.

Ecce levis summo de vertice visus Iuli
Fundere lumen apex, tactuque innoxia molli
Lambere flamma comas, & circum tempora pasci.

Egregiam indolem] Hanc demonstravit variis in bellis, quæ cum Hetruscis, Latinis, & Sabinis gesta sunt. Quibus in bellis primam semper laudem & coronas meruit. In rebus etiam civilibus prudentissimus fuit, & ad animi sensa exprimenda nullo inferior. Vir qui ad quamlibet fortunam se accommodare & ad mores etiam quosvis se conformare paratus erat.

Relatus in censum] Hic primus Romæ actus est census; inventaque tum hominum M. LXXXIV.

Observandum,

1. Censuum agendorum institutionem in republica summopere esse necessarium, primo ut de populi opibus & potentia constet. 2. ut oneribus reipublicæ à pauperioribus ac tenuioris fortunæ hominibus in ditiores translatis, illis ferendis esse par populus possit.

2. Ob-

2. Obſervandum, Cum Tanaquilis præſertim inſtinctu conſilioque ad capeſſendum regnum acceſſerit Servius, non ſemper aſpernanda fœminarum conſilia.

3. Principis egregiam indolem aliaſque inſignes animi dotes, ut ſunt eloquentia, prudentia, comitas, quæ omnia in Servio commendant hiſtorici & præſertim Livius, ad conciliandum favorem ac promotionem plurimum conferre.

Ad CAP. VII. *Argumentum.*

SErvio Tullio à filia Tullia & Tarquinio Superbo, genero ejus, interfecto ſuccedit is ipſe Tarquinius. Qui & poſt parricidium jam dictum ſenatores aliquot Romanos interfici curat. Hinc omnibus gravis à domeſticis cædibus ad bella externa ſe convertit, ſuperatque Ardeates, Ocriculanos, Gobinos, Sueſſones Latii populos. Gabiis fraude filii in poteſtatem redactis principes urbis per filium occidi fecit. Mox templum Jovi in Capitolio erigit ex ſpoliis captarum civitatum. Cum poſtremo ſtupraſſet Lucretiam filius ejus Sextus, regnum patri abrogatur, poſt annum imperii XXV.

Superbo] Cognomen ei Superbo datum innuere videtur Livius, quia ſocerum Tullium ſepeliri noluit, Romulum quoque inſepultum dictitans.

Ipſe in ſenatum] Nimirum eos præcipue ſenatores tolli curavit; quos ſciebat Ser. Tullii rebus faviſſe.

Papaverum capita] Ovidius 2. Faſtorum lilia fuiſſe innuit: *Virga lilia ſumma metit.*

Juventas] Livius itemque Ovidius 2. Faſtorum, ſolius Termini meminit, cum inquit,

Terminus (ut memorant veteres) inventus in æde
Reſtitit: & magno cum Jove templa tenet.

Solus, quod ſciam, Auguſtinus lib. 4. cap. 23. Martem quoque loco non ceſſiſſe addit. Dicitur autem *juventas*, *juventa* & *juventus*: quamvis juventas, ut plurimum, pro numine ipſo accipiatur, ut hic & apud Horatium.

Parum

Parum comis ſine te juventas Mercuriuſque. Græcis *Hebe* dicitur.

Humanum repertum eſt caput] Huic capiti nomen *Tolo* fuit, atque inde, ut vult Arnobius, *Capitolium* dictum, in arce Tarpeia.

Imperium tum regibus abrogatum] Hic dies dictus Regifugium. Vide Ovidium 2. Faſtorum. Eumque diem Romani exinde bis quotannis celebrabant, ſeptimo nimirum Cal. Martias & XI. Cal. Julias. Inter prodigia tum annotatum refert Plinius lib. 8. cap. 41. ſerpentem latraſſe.

Obſervandum,

1. Imperia dolo parta niſi modeſte & abſque crudelitate atque inſolentia habeantur, vix eſſe diuturna. Sic Tarquinius ſcelere partam poteſtatem per ſuum & filii ſcelus perdidit.

2. Ubicunque luxus & libidines dominantur, ibi imperio & ſtatui publico everſionem aut ſaltem converſionem imminere.

Ad CAP. VIII.

Anacephalæoſis Latine dici poteſt repetitio ſeu inſtauratio; vel ut vulgo loquimur, recapitulatio.

Numa religioſus] Non tamen veram hanc & à Deo religionem Numæ fuiſſe docet multis Auguſtinus lib. 2. cap. 24. de civitate Dei. Ubi inter alia demonſtrat ejuſdem Numæ de religione libros ne ſacrorum cauſæ, quales in iis continebantur, innoteſcerent, à Senatu exuri juſſos.

Obſervandum,

Non unum eſſe, quod regna & ſtatum reipublicæ ſtabiliat. Unde primo commendatur ROMULI magnanimitas: Secundo NUMÆ pietas ſeu religio: Tertio TULLII HOSTILII bellandi peritia: Quarto ANCI MARCII ædificandi induſtria & ſtudium: Quinto TARQUINII PRISCI in populo exornando cura: Sexto SERVII prudentia & comitas. Septimo & ultimo in TAR-

TARQUINIO SUPERBO notantur tyrannis & faſtus: quibus reipublicæ ſtatus in alium eſt tranſmutatus, dum ex monarchico fit ariſtocraticus.

Ad CAP. IX. *Argumentum.*

MOnarchia regum dignitatis in ariſtocraticum tranſlata duobus conſulibus committitur. Quorum alter Junius Brutus; alter Tarquinius Collatinus dictus. Collatinus Lucretiæ maritus, quia ex genere Tarquiniorum erat, abrogatis faſcibus, dimittitur, ejuſque in locum aſſumitur Valerius Poplicola. Brutus filios, de recipiendo rege Tarquinio conſilia agitantes, virgis cæſos ſecuri percutit. Hinc liber populus arma adverſus finitimos corripit.

Bruto Collatinoque ducibus] Collatinus dictus à Collatia oppido Latii in via Tiburtina. Unde Ovidius in Faſtis,

Cui clarum dederat Collatia nomen.

Mutato & judice & nomine] Vetuſti codices *jure* non *judice* aut *indice* legunt, Et recte, modo *jus* pro munere & imperio ſeu poſtate accipiatur. Nam proprie non jus ſed munus mutatum eſt, ex regio enim conſulare factum. Jura autem omnia manſiſſe Livius his verbis indicat l. 2. de hac ipſa re loquens: *Omnia jura, omnia inſignia primi conſulatus tenuere.* Jus autem pro munere ac poteſtate ſeu imperio dici oſtendit Tacitus Annal. 1. *Tribunicio jure contentus.* Ubi *tribunicium jus* eidem mox dicitur *tribunicia poteſtas.*

Conſuleſque appellati] Duplicem notationem hujus vocis adducunt autores. Cicero ejus etymi, quod Florus ponit, autor eſt, quod nimirum conſules dicti à conſulendo reipublicæ. Varro mavult ab eo ita appellatos, quod conſulere ſenatum & populum deberent.

Mediuſque inter Latium & Tuſcos] Roma, ut docet Servius in lib. 1. Æneid. in principio unam tantum Tiberis ripam complectebatur. Unde Juvenal. Sat. 8.

Imperii finem Tiberinum virgo natavit.

Et Propertius Eleg. 4. lib. 4.

Et Tiberis noſtris advena bubus erat.

Latium urbi ab ortu, ab occaſu Hetruria erat, à meridie Vejentes, Sabini à Septentrione, hoſtes Romanorum omnes.

Obſervandum,

1. Omnem reipublicæ mutationem eſſe periculoſam, niſi juſtiſſimis de cauſis ſuſcepta, non tantum populum, ſed & magiſtratum aut ejus ſaltem potiorem partem autorem habeat. Quæ in hac reipublicæ Romanæ converſione ſingula concurrere.

2. Præcipue ad firmandam mutatæ jam reipublicæ conditionem pertinere, ſi populo conſtet, non rei privatæ ſed publici boni cauſam & utilitatem ſpectari. Quod inter cætera Collatini abdicatione & domus propriæ demolitione Valerius Poplicola, nec non liberorum ſuorum ſupplicio ac nece Brutus teſtatus fuit.

Ad CAP. X. *Argumentum.*

TArquinios Porſenna Hetruriæ rex nititur in priſtinum ſtatum, ſed fruſtra, reponere obſtante Romanorum civium Horatii, Mutii, & Cleliæ virginis ſpectata virtute ac fortitudine. Quorum exemplis territus Porſenna Romanum populum eſſe liberum jubet. Ac tandem occiſo Tarquinii filio Arunte ceſſavit regiorum pertinacia.

Pulſis ex urbe regibus] Id eſt, regio dominatu. Codex Palatinus pro *regibus*, *regiis* habet, ut intelligantur, quos inde ſtatim Tarquinios, vocat.

Ponte reſciſſo] Sublicio ſcilicet. Romanis exinde religio fuit ex alia materia quam ex ligno pontem conſtruere.

Aruntem regis filium] Hunc filium adulterum fuiſſe Lucretiæ innuere vult autor. Quamvis autores fere alii omnes, excepto Servio, Sextum Tarquinium appellent, & Dionyſius dicat, natu maximum filiorum fuiſſe: Livius, Ovidius in Faſtis

Faſtis minimum. Obſervat præterea Dionyſius Halicarnaſſeus omnes in magiſtratu violenta morte occubuiſſe, qui collegam Collatinum conſulatu abdicaverant.

Obſervandum,

Nulla arma valere adverſus eos, qui cauſæ ſuæ æquitate confiſi virtutum atque animi magnitudinem injuriæ opponunt. Sic Horatius Cocles armatus Tiberim tranat: Mutius Scævola manum aberrantem in cæde Porſennæ exurit: Clælia virgo Tiberis fluentum equo tranſmittit. Eaque virtutis ac fortitudinis exempla ut cauſæ bonitas excitat, ita quoque ab eadem commendationem accipiunt.

Ad CAP. XI. *Argumentum.*

MAnilius Tuſculanus gener Tarquinii Superbi Latinorum dux, populo Romano bellum indicit. Quem Romani ad lacum Regillum in agro Tuſculano cædunt ac profligant. Inde ab Hetruſcis aliiſque vicinis laceſſiti Romani fines ſui territorii ulterius protendunt: Eaque ſingula enarrans Florus rei Romanæ anguſtias cum Orbis exinde acquiſiti terminis ampliſſimis confert, ac paucis bellorum progreſſus complectitur.

Apud Regilli lacum] Regillus eſt lacus in agro Tuſculano ad Algidi nemoris ingreſſum. Hodie *Lago de S. Praſſo* appellatur.

Donec Poſthumius] Qui ob hanc victoriam poſtea *Regillenſis* eſt appellatus.

Omne Latium] Hodie *campagna di Roma*, quaſi *territorium Romæ* dicas: Incolæ *Latini* dicuntur, olim *Priſci* nominati, teſte Halicarnaſſeo, & Feſto. Nam priuſquam Roma conderetur, fuerunt. Dicti etiam *Caſci*, ut putat Scaliger ad Varronem: poſtea Æneadæ & Romani, ut Suidas notat. Dividitur *Latium* in *antiquum* & *novum*. *Antiquum* à Tiberi ad Circeios, *novum* hinc ad Lirin flumen.

Sora] Sora Volſcorum in Latio oppidulum & colonia fuit, ad Liris fluenti caput ſita.

Algidum] Mediterranea ejuſdem Latii urbecula.

Mons Algidus duodecimo ab urbe Lapide ſitus eſt.

Satricum] Urbs Latinorum Stephano *Satria*. Unde Satriam Dionyſio. Livius etiam *Satricum* vocat.

Corniculum] Alias *Corniclum*, Latii municipium.

De Verulis] Verulæ oppidum eſt Hernicorum in Latio item, haud procul Roma. Male in libris nonnullis eſt, *Veis*. Livio eſt Verulanum. Coloniæ Verulæ meminit Frontinus. Nunc *Verulo* teſte Leandro.

Bovillis] Bovillæ hodieque notæ. Et exſtant tenuis iſtius municipii reliquiæ, circiter medium ab urbe lapidem in Via Appia.

Fæſulæ] Hinc ager Fœſulanus in Tuſcia. Unde & Florentiam poſtmodo enatam multi volunt. Videnda epiſtola Politiani ad P. Medicem.

Carræ] *Carræ* ſunt in Meſopotamia, Craſſi clade nobiles.

Aricinum nemus] Ita dictum ab Aricia urbecula Volſcorum in Latio. Diſtabat ab urbe ad duodecimum lapidem, in Via item Appia.

Fregellæ] Sitæ ſunt prope Lirim amnem in Latio.

Geſſoriacum] Eſt in Gallia Belgica portus Morinorum olim, nunc *Cales* putatur.

Antium] Volſcorum in Latio metropolis, maritima urbs.

Ille dictator ab aratro] Dictator à dictando, quod ejus dicto omnes audientes eſſe debebant. Creabatur olim viva voce, non per ſuffragia. Alias etiam magiſter populi dicebatur, ob ſummam, qua pollebat, poteſtatem. Habebat jus animadvertendi in cujuſcunque civis Romani caput, nec ab eo provocandi erat jus. Et tunc præcipue, cum aliqua vis major repente eſſet oborta, aut clades ingens, creari ſolebat. Hic exinde cæteros magiſtratus eligebat.

Ab aratro] Plinius lib. 18. c. 5. *Fortiſſimi viri & milites ſtrenuiſſimi ex agricolis naſcuntur, minimeque male cogitantes*. Et ante Plinium Cato, de Agricultura. Et poſt hos omnes Vegetius lib. 1, c. 3.

Ob-

Obſervandum,

1. Romanorum virtutem, cauſæ æquitate fultam, ad ſummum efflоruiſſe, ac poſtquam ſe ſuaque adverſus hoſtem defendiſſent, ipſum etiam hoſtem cæteroſque, qui pro Tarquiniis laborabant viciſſe ac penitus ſub jugum miſiſſe.

2. Exemplo Quintii, qui ab aratro ad dictaturam vocabatur, maximos ſæpenumero viros ac duces in obſcuro atque occulto latere, & denique, optimum ac ſtrenuiſſimum militem non ex urbibus, ſed agris olim fuiſſe lectum.

Ad CAP. XII. *Argumentum.*

INſtantibus aſſidue conterminis urbi Romanæ populis, trecenti & ſex Fabii, ſuo periculo adverſus Vejentanos arma ſumentes, ad flumen Cremeram cæſi omnes. Qua re excitati acrius Romani Faliſcos, Fidenates & Vejentes, eorumque urbem Vejos, decennali obſidione preſſam; tandem per cuniculos expugnant. Faliſcos Camilli juſtitia permovit ut ſe dederent, cum ille puerorum magiſtrum, urbis proditorem, una cum pueris in urbem remitteret.

Cremera] Livio & Ovidio Hetruriæ fluvius. Halicarnaſſeo eſt caſtellum in tumulo ſitum, ſic dictum à flumine Cremere, cui inſidet. Fluviolus autem ipſe in Tiberim ſe exonerat, quinto circiter ab urbe lapide.

Genus una Fabiorum] Ovidius 2. Faſtorum,

Una dies Fabios ad bellum miſerat omnes,
Ad bellum miſſos perdidit una dies.

Scelerato ſignator nomine] Ovidius ibidem,

Carmentis portæ dextra eſt via proxima ſano,
Ire per hanc noli quiſquis es; Omen habet.
Illa fama refert Fabios exiſſe trecentos,
Porta vacat culpa, ſed tamen omen habet.

Faliſci.] Faliſci Hetruriæ populi ſunt, territorii Romani. Dicti ita ab Haleſo, teſte Ovidio,

Venerat Atridæ fatis agitatus Haleſus,
A quo ſe dictam terra Faliſca putat.

Hodie qui *Montefiaſcon* Italis dicitur, Faliſcorum fuiſſe oppidum putant. Dicti etiam Falerii.

Fidenæ] Fidenæ Livio Latinorum ſeu Albanorum colonia & urbs, ſita ad Tiberis & Anienis confluentes. Territorii Romani eſt in via Flaminia, Populi Fidenates dicti.

Vejentes] Italiæ populi, ſocii Fidenatibus. Colonia eorum *Vejus* dicitur in libro Coloniarum, diſtans M. paſſ. ab urbe Romana. Hinc *Veji* & *Vejentani* autoribus.

Ludimagiſtrum] Camillo conſule Faliſcos circumſedente, magiſter ludi urbis proditionem animo agitans, plurimos & nobiliſſimos inde pueros, velut prodeambulandi gratia eductos, in caſtra Romanorum perduxit: Quibus interceptis non erat dubium quin Faliſci, depoſita belligerandi pertinacia, tradituri ſe imperio Romanorum eſſent. Qua propter, ſenatus cenſuit, ut pueri vinctum magiſtrum virgis cædentes in urbem Faliſcorum parentibus remitterentur. Qua juſtitia, animi eorum ſunt capti, quorum mœnia expugnari non poterant. Namque ita Faliſci beneficio magis quam armis victi, portas Romanis aperuerunt. Videndus quoque Valerius Max. lib. 6. cap. 5.

Vinctum ſibi ultro remiſiſſet] *Sibi*, id eſt, Faliſcis. Vide ſimiliter locutos Plautum & Ciceronem apud Scaligerum de cauſis linguæ Latinæ cap. 129. l. 6. Quod ideo moneo ne quis Camertem ſequatur emendantem, *urbi remiſiſſet*, vel *ſubito remiſiſſet*.

Everſionis omen fuit] Victi ſunt à dictatore Q. Servilio, captique anno Urb. conditæ cccxviii. Et ipſe ob hanc victoriam novo agnomine honoratus eſt, Nam Q. exinde *Servilius Fidenas* eſt appellatus.

Sed cuniculo] Decennali obſidione preſſa Vejentum civitas tandem à Camillo dictatore non vi nec ſcalis aliiſque oneribus, ſed cuniculis capitur anno urbis conditæ cccl vii.

Larte Tolumnio] Ab illa peregrina voce *Larte* accepiſſe Anglos ſuum *Laart* ſive *Lord*, quo illi magnates ſummæque dignitatis viros nominant

ex-

exiſtimavit olim Nannius Alcmarianus Miſcellaneorum lib. 5. Danica lingua *lort* in malam partem accipitur, nihilque, quod eo notatur, eſſe ſpurcius fœtulentiuſque poteſt. Galli hodieque hoc idem generatim accipientes, quidquid minus pulchrum minuſque amœnum eſt, eodem exprimunt, *il eſt lort*, dicendo.

Obſervandum,

1. In cæde tot Fabiorum aliiſque illatis cladibus populum Romanum animo ſemper invicto perſtitiſſe; adeo ut hac conſtantia aſſidui & potentiſſimi circumquaque eorum hoſtes peſſundati ſubque jugum miſſi ſint.

2. Notanda Romanorum in belligerando non tantum æquanimitas, ſed etiam juſtitia ſingularis, qui ne proditorem quidem Faliſcorum inultum aut ſibi reſervandum, ſed ad ſuos eum remittendum exiſtimarunt.

3. Obſervandum ex magnitudine ac priſcis Vejentium opibus decennique eorundem obſidione nihil in rebus humanis eſſe perpetuum, ſed fluxa & inſtabilia etiam eſſe ea quæ vel firmiſſima atque inexpugnabilia habentur. Itaque inter cætera concluſit autor his verbis: *Hoc tunc Vejentes fuere, nunc fuiſſe quis meminit? quæ reliquiæ? quodve veſtigium? laborat annalium fides, ut Vejos fuiſſe credamus.*

Ad CAP. XIII. *Argumentum.*

SEnones Galli ab ultimis Oceani littoribus Italiam ingreſſi Cluſium obſident. A quo ubi diſcedunt, ad Alliam flumen occurrentem Romanorum manum profligant, atque urbem tandem ipſam invadunt, capitoliumque obſidione cingunt. Mox Roma à M. Camilio liberatur & poſt triceſimum demum annum ad flumen Anienis ita cæduntur, ut poſtmodum in agro Pontino à Dolabella varie afflicti, tandem ad lacum Vadimonis in univerſum conciſi ſint omnes.

Galli Senones] Horum ducem Brennum, inter cæteros, nominat Livius lib. 5.

Cluſium] Tuſciæ mediterraneum oppidum olim Livio etiam alibi *Camaro* vocatum.

Allia] Umbriæ fluvius in Sabinis, ex Cruſtumenis montibus in Tiberim defluens. *Caminate* vocat Leander. Blondus *Curteſio* hodie vocari ait. Diſtabat ab urbe XI Lapide.

Hunc diem faſtis Roma mandavit] Ita habet editio Camertis; Et quam adornavit Lugduni Batavorum officina Plantiniana ſub annum 1596. in forma minori. At quæ prodiit nuperrime ex Commeliniano bibliopolio cum notis clariſſimorum virorum Jani Gruteri & Claudii Salmaſii *faſtis damnavit* præfert, lectione, quæ & ſenſu & formulari loquendi modo eſt elegantiſſima. Locum illuſtrabunt verba Plutarchi, quæ habentur in Quæſtionibus ejus Romanis, Prov. 24. ubi inquit, *Cur diebus poſtridie Calendarum, Nonarum atque Iduum exire urbe aut peregrinari non licet? An id ſit ea de cauſa quam plerique putent, & Livius tradit? Poſtridie Idus Quintiles, quas nunc Julias vocant, tribuni militum legiones ad Alliam flumen educentes, à Gallis pugna ſunt victi, urbemque amiſerunt. Is dies cum nefaſtus eſſet judicatus, ſuperſtitio (ut ſolet) morem hunc ampliavit, eidemque religioni obnoxios fecit etiam dies poſtridie Calendarum & Nonarum.*

Camillus] Hic eſt ille Camillus cui dies dicta eſt ob prædam Vejentanam iniquè diviſam, quique ab ingratis civibus quindecim millibus gravis æris ſimulque exilio Ardeatico damnatus eſt. Poſt vero hanc victoriam triumphans urbem ingreſſus eſt, atque appellatus ſecundus Romulus, teſte Eutropio.

Clangore anſeris] Referunt autores anſeribus ineſſe ſingularem vigilantiam, qua & canes ſuperant. Unde Plinius lib. 10. cap. 22. *Eſt & anſeri vigil cura capitolio teſtata defenſo, per id tempus canum*

num ſilentio proditis rebus. Quamobrem cibaria anſerum cenſores imprimis locant.

Nulla Senonum veſtigia ſuperſint] A Senonibus tamen Sennam fluvium dictum autores volunt. Silius in 1. *Et Clanis & Rubio & Senonem de nomine Senna.* Item *Senonum* in Italia urbs, quæ Straboni *Senegallia*, ut & Plinio & Diacono. Silius *Senam* quoque *Gallicam*, alludens ad nomen Senonum, ſic expreſſit,

Qua Sena relictum.
Gallorum à populis traxit per ſecula nomen.

Diſtinguendi interim à *Semnonibus*, qui, ut Tacitus in Germania ſua ait, *vetuſtiſſimos ſe nobiliſſimoſque Suevorum memorant.* Eorum fines, ut recte notavit Velleius Paterculus, Albis præterfluit, niſi quod perperam apud eum pro *Semnonum*, expreſſum eſt *Senonum:* Ita enim legendum lib. 2. *A Rheno uſque ad flumen Albim, qui Semmonum Hermondorumque fines præterfluit.* Perperam inquam expreſſum ibi *Senonum.*

Sedentes in curulibus ſellis] *Sedentes in curulibus ſuis*, quod habere editiones vetuſtiores intelligo. vulgato prætulerim, præſertim ſi firmetur autoritate alicujus manuſcripti.

Inſequente Gallo, ſacra alite adjutus] Lege, *inſidente galeæ, ſacra alite adjutus*, quo modo ex editione vetuſtiſſima eruit elegantiſſimus Gruterus firmaturque codice MSS. quem inſpexit Salmaſius.

Vadimonis lacus] Eſt juxta Ameriam Umbriæ urbem, diſtans Roma circiter 46. paſſ. millibus. Plinius junior, Epiſtolarum lib. 8. Epiſt. ad Gallum, memorat in ea inſulas natare ac fluere. Fabricio eſt lacus qui hodie *di viterbo* appellatur.

Obſervandum,

1. Populum Romanum ipſamque urbem à minimis initiis ad ſummum imperium, quale unquam toto orbe fuit aut erit, non levibus ſed maximis bellorum diſcriminibus ac periculis, quæ ſua omnia virtute mirabiliter ſuperavit, evectam paulatim perveniſſe.

2. Ad reverentiam & metum hoſti incutiendum plurimum facere magiſtratus majeſtatem & innocentiam ampliſſimo ſuo cultu decorati atque inſigniti.

Ad CAP. XIV. *Argumentum.*

OCcaſio belli cum Latinis innuitur fuiſſe Latinorum ferox poſtulatum, quo jus civitatis & alterum è ſua gente fieri conſulem expeterent. Deinde oſtenditur, à Manlio Torquato filius, licet victor, ſed abſque mandato & extra ordinem, ad prælium progreſſus, ſecuri percuſſus. Et denique P. Decium pro ſalute populi & legionem Diis manibus vivum ſe obtuliſſe.

Manlius Torquatus] Torquatus dictus ob torquem aureum Gallo inter ſpolia detractum, quod capite ſuperiore indicatum. Ob hoc vero factum, quo filium contra interdictum & extra ordinem pugnantem occidi juſſit, *imperia* omnia aſpera & immitia, *Manliana* ſunt appellata, ipſe *Imperioſi* nomen conſecutus eſt. Vide Aul. Gellium cap. 13. lib. 9.

Alter quaſi monitu Deorum] Hæc hiſtoria ita paucis habet: Decius cos. cum hoc Latino bello Romanam aciem pene proſtratam videret, caput ſuum pro ſalute reipub. devovit, id eſt, equo concitato in medium hoſtium agmen irrupit, patriæ ſalutem, ſibi mortem glorioſam petens: factaque ingenti ſtrage plurimis telis obrutus ſupercorruit.

Obſervandum,

1. Iniqua poſtulata bellis plerumque occaſionem præbere, tum & reipublicæ ac ſtatus ſæpenumero interitum aut ſaltem commutationem minitari.

2. Notanda Romanorum veterum ſeveritas ac rigor, qui minoris propemodum victorias quam interdicta ſua fecere.

3. Romanos patriæ charitati vitam omniaque poſthabuiſſe.

CAP.

Ad CAP. XV. *Argumentum.*

PRimo occaſio belli Sabini cum Romanis oſtenditur fuiſſe, quod illi ſe contra jus Latinis junxerint. Secundo quomodo id ſit geſtum, duce & conſule Dentato, brevibus declaratur.

Sabinorum gens à Nomento, Latinorum mediterranea urbe, quæ duodecimum circiter lapidem Roma diſtat, uſque ad fluvium Tiberis pertingit, accolitque lacus Velinos.

Velini lacus ſunt, qui hodie *lago de Terni*, vel *lago de pie de luco* appellantur, in Umbria Latii regione, prope Narnem fluvium, qui in Tiberim haud procul Roma influit. Eſtque fluvius hic Nar ſulphure abundans maleque redolens. Unde Virgilius 7. Æneid.

Sulphurea Nar albus aqua, fonteſque Velini.

Obſervandum,

FOedera adverſus jus & pacta priora inita infelices, ut plurimum, ſucceſſus ſortiri. Sic Sabini immemores pacti ſub Tatio facti à Romanis quaſi deficientes ſeque cum Latinis, Romanorum hoſtibus, jungentes, victi & à Romanis ſubjugati ſunt.

Habes Lector, obſervationum noſtrarum veluti guſtum quendam, ſeu exemplum potius, ad quod exigi deinceps formarique poſſint quæcunque porro libris inſequentibus aut aliis etiam ſimilibuſque in autoribus occurrent. Libro interim tertio apud eundem hunc Florum locus eſt non quidem politici commatis, ſed qui varie hucuſque ob varietatem lectionis cum ſit expoſitus, hic, quemadmodum legendum intelligendumque exiſtimamus, veluti coronidis vice, adſcribendum aut repetendum verius puto. Nam cum exhibuerint huc uſque editiones paſſim omnes capite 19. *Syriæ deæ cæremonias jactat*, Vineti autem MSS. ſervent non *cæremonias*, ſed *comas*. indicavimus alibi reſcribendum videri, *Syriæ deæ comos*. *Comus* enim eſt ſaltationis genus, quod tibia & fiſtula in comiſationibus, cujuſmodi erant Syriæ iſtius deæ,

deæ, paſſim agitabatur. Meminit & Apuleius *Veris comi*, ut eum locum ex MSS. reſtituendum aliquando commonuimus. Et Nero c. 56. Suetonio Tranquillo *religionum uſquequaque contemptor dicitur, præter unius Syriæ deæ.* Dictus autem Græce à vicis *comus*, in quibus, luſus iſti ac ludicra frequentabantur. Latini inde *comiſare* deduxerunt, maleque à multis ea vox conſunditur cum ei vicina *commeſſari*. Et docuit olim in Orthographicis ſuis Velius Longus à *como* deducta *Comiſari*, *Comiſator* & *Comiſatios*, perque M & S ſimplex ea omnia ſcribenda. Nec aliter fere acceperim iſta Martialis: *At nunc conviva eſt comiſatorque libellus.* Et illud, *Qui nec leno potes nec comiſator haberi, Quid tibi vis urbem, qui, Fabiane, petis.* Ut ita non abs re *comos* reſcribendum videri exiſtimaverimus. Retineri interim *comas* poſſe certum eſt ex illo Varronis Eumenidibus: *Tibi tympana non inani ſonitu Dea tonuimus, ſonitum æris intonamus tibi nos ſemeviri teretem comam volantem Galli tibi jacimus.* Ut ita in verbis Flori, Deæ Syriæ ſit caſus dativus. Et eſt fanaticorum hic mos, ut capillum fundant. Tibullus l. 2. Eleg. 5. *Jactavit fuſa ſed caput ante coma.* lib. 3. cap. 5. de bello Mithridatico: *In ſeptentrionem Scyticum, iter tanquam in mari ſtellis ſecutus, Colchos cæcidit, ignovit Iberiæ, pepercit Albanis.* Hæc Iberia etiam Caſpios vicinos habuit. ſupra eodem hoc Capite: *Iberi, Caſpii, Albani & utræque ſollicitabantur Armeniæ.* Hos Iberos intellexit etiam Juſtinus l. 38. c. 3. Ubi Mithridates, præter cæteros, qui nominantur Gallo-græci, Sarmatæ & Baſtarnæ, etiam ad Iberos auxilia petitum legatos miſiſſe memoratur, Sed in eruditionibus paſſim Juſtini non *Iberos*, ſed *Cimbros* legitur. Ita enim editur, *legatos ad Cimbros, alios ad Gallo-græcos & Sarmatas Baſtarnaſque auxilia petitum mittit.* At Gallo-græci cæteriq; cum Aſiæ gentes ſint, quomodo illis decore jungentur Cimbri, qui Europæ ad Boream pene extremus Germaniæ eſt populus? Iberi itaque Aſiæ borealis Scythica hic gens capienda

pienda, devicta à Pompeio, cum ille adverſus Mithridatem res gereret; ut eſt à Floro ſuperius relatum. Sed ſcioli, qui Iberos tantum Hiſpaniæ noverant, pro *Iberos*, ſubſtituerunt *Cimbros*, at perperam, ut jam dictum, legendumque *legatos ad Iberos, alios ad Gallo-græcos & Sarmatas Baſtarnaſque auxilia petitum mittit.*

Eodem quoque libro tertio cap. 21. ubi editur: *Ne multi perirent, ſanguine ſenatus ſibi parentarunt.* Ex codice optimæ fidei, quem Lipſius inſpexit, interſerendum, *in anteceſſum ſanguine S. S. pa.*

Habetur deinde & libro 4. cap. 2. de Craſſo, Cæſare ac Pompeio illuſtris locus, qui in hunc modum legitur: *Forte tunc Craſſus genere, divitiis, dignitate florebat, vellet tamen majores opes: Caius Cæſar eloquentia & jam conſulatu evehebatur, Pompeius tamen ſuper utrumque eminebat.* Quem ideo adduxerim, ut obiter contendi cum Velleo poſſit, qui idem dicere volens à librariis male acceptus ita ait: *Convertit Cn. Pompeii perſona totum in ſe terrarum orbem, & per omnia majore vi habebatur.* Quæ eſſe trunca ac male cohærentia quivis videat. At cum ante ſimiliter de Craſſo Cæſareque locutus ſit, quis ambigendum putet ſcripſiſſe Velleium *& per omnia major eis viris habebatur. Eis viris*, nimirum *Cæſare Craſſoque* de quibus dixerat.

JOH.

JOH. ISACI

PONTANI

ORATIO ISAGOGICA,

Sive

INTRODUCTIO AD FLORUM

Romanamque Hiſtoriam.

Habita in auditorio publico Gymnaſii Gelrovelavici Hardervicia. d. xix. Novembris. CIↃ IↃCXVI.

ORATIO
ISAGOGICA
AD
L. *Annæum Florum.*

LUCII *Annæi Flori* rerum Romanarum hiſtoriam libroſque auſpicaturus, auditores ornatiſſimi, exiſtimavi haud abs re factutum me, ſi pauca quædam *de hiſtoria cum aliis diſciplinis affinitate, deque autore & operis argumento* impræſentiarum proponerem. Et vero quod ad autorem attinet, ut ultimo referatur, conſentaneum habeo. De primo itaque, & poſtremo primum; Et quidem illud vel ideo in anteceſſum diſcutiendum, ne quis forte aut officii aut muneris mei haud ſatis nunc meminiſſe me arbitretur, quod philoſophiam profeſſus etiam hiſtoricos ad pulpita noſtra arceſſam. Sciri enim intereſt aliarum diſciplinarum ambitu & præſertim philoſophiæ, utpote humana divinaque contemplantis, nequaquam excludi hiſtoricen. Quamvis inter utramque diſcriminis præcipue illud ſit, quod aliter philoſophus, aliter res tractent hiſtorici. Ille non tantum, quod facit hiſtoricus, enarrare, ſed etiam inquirere & diſputare ſibi propoſitum habet. Unde Græcis olim, ut notavit Laërtius, ζητητικοὶ, id eſt, *inquiſitores* dicebantur philoſophi: & Apoſtolo de gentium ſapientibus agenti συζητητὴς eſt *ſcrutator curioſus.* Hiſtoricus itaque ſi ad verum & fidem de re propoſita retulerit officio ſuo ſatisfeciſſe exiſtimabitur. Et ea quidem ipſa, quæ eum in modum memorat, cum materiam non tantum & veluti penum præbeant univerſæ ſcientiarum panopliæ,

ſed

ſed & facem præferant vitæ & actibus mortalium, non tamen omnes eadem, ſed, ut captus & genius eſt lectoris, diverſi diverſa ſequuntur. Ciceronis enim de republica libros, aut Saluſtium ſeu Florum noſtrum, aut alium quempiam ex Græca Romanaque hiſtoria in manus ſi ſumat hinc Philologus aliquis, hinc Grammaticus, hinc Philoſophiæ deditus, alius alio curam ſuam mittet. Philoſophus ſi quid ad rerum principia & univerſi naturam ſpectabit; ſi quid ethicon aut politicon occurret; ſi quid etiam ad chorographiam faciens, ut ſitus terrarum, fluminum fluxus & ortus, accurate ſubleget & annotabit. Mathematicus Chronologiæ præcipuè & rerum cœleſtium rationem notans, hæc propius ediſſeret, ſuumque in uſum transfundet: Quod vel in Floro non indiligenter præſtitiſſe quondam clariſſimum mathematicum Joannem Stadium ejus in eum curæ indicant. Ad eandem hanc lectionem ubi ſe Philologus accinget, hoc præter cætera excerpet, duos Romanos reges eſſe, quorum alter patrem non habet, alter matrem. Nam de Servii matre dubitatur, Anci pater nullus, Numæ nepos dicitur. Præterea Romulum notabit periiſſe Sole deliquium patiente. Eoſdem libros Grammaticus explicet, inter alia, abſtruſum aliquod loquendi genus, aut aliquam vocem veterem etiam Ciceronem uſurpaſſe, aliaque talia in commentarium referet. Hinc tranſibit ad ea, quæ vel in pronunciatione, vel ſi antiquarius fuerit, in moribus & Gentium ritibus ſeculi conſuetudo immutavit. Ita ſcilicet, Auditores, unus ſæpe idemque inter hiſtoricos autor res diverſiſſimas ſimul proponit & docet; ſacra inquam & profana; & cœleſtia & terreſtria, hoc eſt, modo ſapientiæ, modo prudentiæ & ſcientiæ ſementem quandam plena manu non ignaris ſuppeditat: Unde ſane non tantum hiſtoriæ & philoſophiæ arctam eſſe cognationem, ſed & eum, qui cum fructu in hiſtoriarum lectione verſaturus ſit, non una Philoſophiæ parte

parte aut ſimplice vice ea inſtructum accedere debere in confeſſo ſit. Sacrarum quoque literarum ſeu Theologiæ ſtudioſus, quomodo officium & commiſſam ſibi provinciam rite tutabitur ſine hiſtoriarum cognitione? Quomodo ille temporum vices, quibus crevit & adolevit eccleſia, quomodo controverſiarum, quæ in eadem diverſis exortæ ſunt ſeculis, originem, cauſas atque indolem intelliget? quinam rectæ & ſanæ ſententiæ teſtes, quæ hoſtium & adverſantium agmina fuerint, niſi face hiſtoriarum prævia? Certe prudentia, qui eſt mentis oculus, anima politicæ, nuſquam aliunde haurietur prius. Nec nevagerim uſum & experientiam vitæ noſtræ & actuum magiſtram vulgo haberi. At illa quam paucis, imo quam difficulter & vix cuiquam in ſolidum contingat, eſſe teſtis queat vitæ etiam longiſſimæ brevitas, raritas eventuum & occaſionum, rerum quoque quas experiri in ætate quamvis Nelloreа mortali conceditur, paucitas. Quibus ſi ærumnæ & pericula & ſæpe propoſiti finis fruſtratio accedant, nonne ſenectus & tandem mors hominem natum obruent, antequam illa multo uſu parta & confirmata prudentia uti dabitur? Themiſtoclem, qui annos centum & ſeptem vitæ numeravit, morti jam vicinum expoſtulaſſe cum natura accepimus; quod tunc egrediendum è vita eſſet cum jam uſu diuturno ſapere & recte res gerere didiciſſet. Non ergo tam uſus quam hiſtoria & eventuum frequens ex eadem obſervatio hanc in animis prudentium ſcientiam generabit. Nec aliud de juris doctrina & ſtudio judicium eſto: illam dico legum & juris-prudentiæ diſciplinam, quæ haud uni lucro dedita, ſed cujus mater eſt politica & artes cæteræ ejuſdem ſorores, quas inter omnes præcellit hiſtoria. Ex hac juris candidatus rectam prudentiam & res cum laude exequendi momenta & artificium diſcet: Ex hac aſtutam militiam, quæ hodie multis prudentia cenſetur, eſſe ſubleſtorum & levium tantum in-

ingeniorum intelligit; illa autem ſolida & nunquam intermoritura apud poſteros gloria perſiſtere, quæ odio vitiorum, virtute & vera prudentia ſubnixa ſunt: eas quoque voces & verſus, quos in ore habuiſſe ſemper Julium Cæſarem eloquentiæ parens Cicero teſtatur,

Si violandum eſt jus, regnandi cauſa
Violandum eſt, cæteris rebus pietatem colas:

Eos inquam in exitium legum & libertatis natos ac uſurpatos, fidæ rerum memoriæ indicabunt; & non niſi in dedecus Chriſtiani nominis etiam iſto ſeculo ad praxim ac uſum à nonnullis revocari, dignos potius qui ad Styga, unde profecti, remeent: Hiſtoria ergo eſt quæ hæc omnia non cuidem ignoranda, ſed vitanda cavendaque demonſtrat, magiſtra juris & moris probi. Quocirca, auditores qui puppim & proram rerum agendarum eam dixerit, nihil præter rem dixerit. Scire aliquis cauſas deſiderat, quibus parva reſpublica fieri magna queat: quibus viciſſim eadem labefactetur, decreſcat, intereat? hiſtoria eſt, quæ iſta multo *certius & melius Chryſippo & Crantore dicet.* Vult ſcire quomodo cum civibus, cum indigenis, cum exteris, cum principibus & regibus ſit agendum? qua arte civiles motus aut præcaveri aut ſedari queant? hiſtoria eſt, quæ vivis hæc exemplis demonſtrat. Vult ſcire quomodo ſuſcipienda, quomodo gerenda, quomodo denique finienda bella? hiſtoria eſt, qnæ ejuſmodi hæc præcepta ſuppeditabit, quibus nec Annibal aliquis aut Cæſar auſcultare recuſent. Iphicrates olim, ut refert Plutarchus, cum multos de re bellica ſermones habuiſſet, interrogatus ecquis eſſet, qui tantos ſibi ſpiritus ſumeret? utrum eques an ſagittarius, an veles, an legionarius? Nihil horum, inquit, ſed qui his omnibus novi imperare. Hiſtoria itaque eſt, quæ præſentia moderabitur, & de futuris, ut innocentiſſima ita nequaquam vana nos divinatione inſtruet. Nec quidquam hic habendum certius, quam quod aiebat M. Tullius, *nuſpiam facilius aut bellicam rem, aut*

omnis

omnis reipublicæ disciplinam cognoſci quam ex annalium monumentis. Quod quaſi edidiciſſe ducum ſummus Lucullus, aut quod verius habeo, à Lucullo comperiſſe & ejus exemplo imitandum omnibus, propoſuiſſe Cicero videtur. Lucullus enim ad Mithridaticum bellum à ſenatu miſſus, non modo opinionem vicit omnium, quæ de virtute ejus erat, ſed etiam gloriam ſuperiorum. Quæritis quanam id arte aut induſtria obtinuerit? hac inquit Cicero, qua totum iter & navigationem verſus Aſiam conſumpſit, partim in percunctando à peritis, partim rebus geſtis legendis; adeo ut in Aſiam factis imperator venerit, cum eſſet Roma profectus rei militaris rudis. Et adjicet deinde, tantum imperatorem in omni genere belli Lucullum fuiſſe præliis, oppugnationibus, navalibus expeditionibus, totiuſque belli inſtrumentis & apparatu, ut Rex Mithridates poſt Alexandrum maximus, hunc à ſe majorem ducem cognitum, quam quemquam eorum, quos legiſſet, fateretur. Hic enim ille eſt omnibus ſeculis admirandus imperator, ut alia ejus adverſus Mithridatem & Tigranem totius Orientis duos reges potentiſſimos, facta fortia prætermittam, qui cum exigua vix undecim millium militum manu, innumerabiles hoſtium phalanges adortus, peditum cæcidit ad centum millia, equitum ad quinquaginta: Regem regum Tigranem & quidquid gladiis jam retuſis occidi non potuit, in fugam ſe conjicere compulit. Hic auditores, ut iterum hoc repetam, Lucullus eſt qui nequaquam ſatis duxit hæc talia ſumma cum gloria maximoque patriæ emolumento perpetraſſe, niſi & Archiam poëtam ſibi familiarem ac domeſticum reddidiſſet: Archiam, qui & C. Mario, quamvis ad humaniora hæc ſtudia duriori, jucundus & charus fuit. Nam & Cimbricas ejus res, atteſtante Cicerone, adoleſcens, attigit. Mithridaticum vero ipſius Luculli bellum magnum atque difficile & in multa varietate terra marique verſatum totum ab eo expreſſum eſt, qui libri non modo L. Lu-

Lucullum, fortiſſimum & clariſſimum virum, verum univerſum populi Romani nomen longe lateque diffuſum illuſtrarunt. Cenſuit ſcilicet vir ſummus Lucullus, & qui hoc fortaſſe nomine per ludum à Pompeio M. *Xerxes togatus* eſt appellatus, nihil eſſe hiſtoria & rerum memoria præſtantius: ut nimirum cui adeſſet facultas & occaſio faciendi ſcribenda, non deeſſent quoque, qui eadem ad poſteritatem feliciter tranſmitterent, & ſcriberent facienda. Quod & ante eum Scipionis quoque illius Africani judicium fuit, qui ſecum domi militiæque Polybium habuit, nec non & Poetam Ennium: Quorum etiam hic in ſepulcro Scipionem è marmore collocatus memoratur. Et, ut cæteros mittam, Magnus ille Alexander, licet multos rerum ſuarum ſcriptores habuerit, tamen cum in Sigæo ad Achillis tumulum adſtitiſſet, *ô fortunate*, inquit, *adoleſcens, qui tuæ virtutis præconem Homerum inveneris!* Et vere, Nam Ilias niſi exſtitiſſet, eadem illa tellus, quæ Achillis corpus contexit, nomen etiam & facta ejus ſilentio involviſſet. Unde etiam eſt quod cecinit Venuſinus,

Vixere fortes ante Agamemnona
Multi: ſed omnes illacrymabiles
Urgentur ignotique longa
Nocte: carent quia vate ſacro.

Atque hæc quidem, Auditores, ſi in univerſum hiſtoriam ſpectemus, locum habeant: ſeorſim vero & in ſe ſpectata, non una nec unius erit generis hiſtoria. Alia enim *divina* eſt, *naturalis* alia, alia *humana*. *Divina* immortalis Dei aliorumque cœleſtium vim & poteſtatem exponit: Qualis apud Græcos hiſtoria fuit Euhemeri, qui res geſtas Jovis & aliorum, qui Dii putabantur, conſcripſit; apud Judæos & noſtros eſt Moſis & Evangeliſtarum enarratio; cui accedunt Apoſtolorum Acta in commentarium à D. Luca relata: Cæterorumque eccleſiaſticorum ſcriptorum commentarii. Hujus ſtatuitur finis religio. *Naturalis* deinde,

res

res in natura latentes aut exiſtentes earumque principia, cauſas, effecta & affectiones declarat: cujuſmodi eſt Ariſtotelis de Animalibus; Caii Plinii de rerum & univerſi natura, Theophraſti de ſtirpibus. Cujus finis eſt ſcientia. Tertia & ultima eſt *humana*, quæ actiones mortalium publicas privataſque complectitur: quæ & præcipue Hiſtoriæ appellationem merebitur: cujuſmodi iterum vel erit *Communis* vel *propria*. *Communis* omnium aut plurium populorum res geſtas continet, qualis eſt hiſtoria Polybii, Diodori Siculi, Trogi Pompeii. *Propria* exponit facta vel unius populi, vel hominum ſingulorum: prioris ordinis eſt Thucydides, qui Græcorum; Livius, qui Romanorum; Cæſar qui Gallorum res explicavit: Singulorum hominum facta & vitam exſecutus eſt apud Romanos Suetonius, Vopiſcus, Capitolinus, qui imperatorum acta ediderunt: Diogenes Laertius inter Græcos philoſophorum res & ſectas diſcuſſit. Eginharbus apud Francos Carolum Magnum graphice deſcriptum poſteris reliquit: Hujus finis habetur prudentia. Ex quibus omnibus ſatis intelligi putem ita nos hiſtoriam accipere, ut ſit *rerum publice geſtarum ex fide narratio: Geſtarum* ſcilicet, ut nimirum figmenta omnia & fabellæ ex ingenio adinventæ excludantur. Quocirca neque Luciani verarum, ut ipſe ludens, inſcripſit, narrationum libros, neque Æthiopica Heliodori, neque Heraclidæ Abarim, aut Ariſtonis Lyconem, neque Aſinum Apulei & id genus ſimilia ſcripta hiſtoriam eſſe admittimus. Quin nec Xenophontis quidem libros Cyropaideias pro hiſtoria accipiunt nonnulli; cum ob cauſas alias, tum quia in iis non tam ſtudio fuit ſapientiſſimo alioquin & accuratiſſimo ſcriptori, ut res Cyri domi militiæque geſtas exponeret, quam ut poſteritati imaginem veri regis adumbratam proponeret. Neque interea adeo ſumus delicatuli, etiam ſi rerum publice geſtarum narrationem hiſtoriam fateamur, ut eos, de quibus modo dictum,

qui

qui res & vitas ſingulorum perſequuntur, extra hunc cenſum, quod nonnulli voluerunt, reponendos exiſtimemus. Nam Suetonius, Vopiſcus, cæteraque illa minorum gentium manus, licet non perpetuo publica, ſed privata ſubinde intermiſceant, publicarum tamen perſonarum res tractant, & ad eum omnes ſcopum collimant, ut ea quæ in imperio & publice geſta ſunt, poſteris exhibeant. Noſter quem explicandum ſumpſimus, Lucius Florus ab hoc omnino nota immunis, univerſam propemodum rem Romanam tenui ab exordio cœptam ad faſtigium ſuum deducit. Populum enim Romanum ut hominem ob oculos proponens, ejus *infantiam*, *adoleſcentiam*, *juventam*, ac tandem *ſenectam* quatuor veluti ætatum gradibus concluſit. Græci imperiorum ejuſmodi periodos in tria, ut plurimum, tempora patiebantur, ἀρχὴν, ἀκμὴν & παρακμὴν ſeu φθορὰν appellantes. Prima ætas, ut ſolent primordia, obſcurior & minus certa, ſeptem regibus obſolvitur. Et ut operis totius veluti guſtus detur, præëuntem me, auditores, mente ſequimini, dum non quidem ſingula, ſed è multis illuſtria, & ut ille ait, *ſumma ſequor faſtigia rerum.*

Primus regum *Romulus*, interfecto fratre Remo & urbis & imperii conditor fuit. Originem gentis ab Ænea arceſſunt, qui everſa Troja, in Italiam caſu delatus duxit in uxorem Laviniam, Latini regis & Amatæ filiam. Hinc bella cum Turno Rutulorum; & Mezentio, Hetruſcorum rege. Quibus in bellis Turno & Latino cæſis, Æneas Lavinium fundavit. Tandem defuncto etiam Ænea, Aſcanius filius Albam longam condidit, in qua regnatum ab Aſcanio & Silviis, annis totis CCC. uſque ad Romulum, quem diximus, natum è Rhea Sivia, filia Numitoris regis Albani. Regnaverit Romulus annos 38. Quænam fuerit illis primis initiis reipublicæ forma, quæ urbis incrementa, quæ legum & magiſtratuum mutationes, noſter paucis, ſed accurate attingens, præter cæ-

tera,

tera, oſtendit diviſam per tribus juventutem in equis & armis, quo ad ſubita bella expeditius vacaret; Conſilium reipublicæ fuiſſe penes ſeniores, qui ex autoritate patres, ab ætate ſenatus vocabantur. Qua ex legum & politiæ cura ſtudioque haud temere fuit conjicere Maritum hunc populum ad ſumma, id eſt, ad Monarchiam divinitus fuiſſe deſtinatum. Acceſſit & auxit hæc Romuli ipſius apotheoſis. Nam cum diſcerptum à ſenatu plures putarent ob mores aſperiores, oborta deſubito tempeſtas Soliſque defectio conſecrationis ſpeciem præbuere. Cui & Julius Proculus mox fidem addidit, affirmans Romulum auguſtiore, quam fuiſſet, forma conſpectum; placitumque Diis ut in cœlo *QVIRINVS* appellaretur.

Poſt Romulum *Numa Pompilius* annos 43. *Tullus Hoſtilius* duos & triginta in imperio explevere. Quorum Numa religioſus, quaſi auſpicium à divinis faciendum omnibus denuncians, ſacra & cæremonias docuit: Pontifices, augures, Salios cæteroſque per ſacerdotia, annum in menſes faſtos nefaſtoſque dies diſtinxit; *Hoſtilius* militarem diſciplinam artemque bellandi adjecit; Primuſque, exercita juventute, provocare auſus Albanos, gravem & diu principem populum, deleta Alba, Romam migrare cives effecit. Hunc excepit *Ancus Martius*, qui mœnia muro complexus eſt, & annis 24. quibus præfuit, ad ædificorum & urbis amplitudinem plurimum contulit, jam tum ſcilicet præſagiens animo futurum, ut eo tanquam publico orbis hoſpitio omnes pene mundi opes & commeatus reciperentur. *Tarquinius* inde *Priſcus*, Corintho oriundus, Græcum ingenium Italicis artibus miſcens ſenatus majeſtatem numero & centuriis auxit: Faſces, trabeas, curules, annulos, phaleras, paludamenta, togas pictas tunicaſque palmatas, cæteraque decora atque inſignia, quibus poſtmodum eminuit imperii dignitas, ſubactis Tuſcis, Romam primus intulit. Qui cum annos 37. regnaſſet, *Servius Tullius* gubernacula invaſit. Ab

hoc populus relatus in cenſum, digeſtus in claſſes, curiis atque collegiis diſtributus. Quem poſt annos 44. ſecutus eſt *Tarquinius Superbus*, cujus faſtum tamdiu perpeſſus eſt populus, donec aberant luxus & ſtupra: Hæc in filiis ejus ferre non potuit. Itaque expletis annis XXV, cum ornatiſſimæ fæminæ Lucretiæ vim intuliſſet natorum alter, patri regnum & ſimul imperium regibus abrogatum eſt.

Habetis, auditores, primam gentis ætatem & quaſi infantiam tranſactam ſub regibus ſeptem, quadam fatorum induſtria adeo ingenio variis, ut ejuſmodi viros reipublicæ ratio & utilitas tum quaſi poſtulaſſe videatur. Nam ſi Romulum videamus (ut & verbis & anacephalæoſi autoris noſtri hæc claudam) *quid eo ardentius? at tali opus fuit, ut invaderetur regnum. Quid Numa religioſius? talem res poposcit, ut ferox populus religione mitigaretur. Quid ille militiæ artifex Tullus? bellatoribus viris quam neceſſarius, ut acueret arte virtutem. Quid ædificator Ancus? ut urbem colonia extenderet, ponte jungeret, muro tueretur. Jam Tarquinii ornamenta & inſignia, quantam principi populo addiderunt ex ipſo habitu dignitatem: Actus a Servio cenſus, quid effecit, niſi ut ipſa ſe noſceret reſpublica: Poſtremo Superbi illius importuna dominatio nonnihil, imo plurimum profuit. Sic enim effectum eſt, ut agitatus injuriis populus cupiditate libertatis incenderetur.* Hic auditores clariſſimi, ignoſcite ad aliena, id eſt, ad noſtra tempora mentem & cogitationem obiter vertenti. Nam, ut magnis parva & nova veteribus componam, quid Belgium noſtrum majoreſque noſtros ad vindicandam libertatem concitavit, niſi ſimilis importunitas: Albani enim Hiſpaniarum regis legati & præſidis ſuperbum imperium cum armis occaſionem dediſſet, quæ hactenus aut opes, aut regna, aut rex longe lateque potentiſſimus tantum potuere, ut liberis libertatem eriperent?

Sic ergo populus Romanus, Bruto Collatinoque ducibus,

ducibus, regis nomine cum perpetuo imperio deleto, reipublicæ formam in aliam transtulit. Libertatis suæ vindices annua dignitate donavit, consules appellando, ut nimirum se civibus suis consulere debere meminissent. Liber jam hinc populus prima adversus exteros arma corripuit, mox pro finibus, deinde pro sociis, tum gloria & imperio, lacessentibus assidue & usquequaque finitimis. Nam confecto Hetrusco & cum Porsenna Latinisque adversus Tarquinios bello, consules post annum ducentesimum Volscos domuerunt. Horum Metropolim Vejos post decennem obsidionem cepit Camillus. Quo etiam in bello trecenti Fabii ceciderunt, uno superstite, qui exinde Cunctator est appellatus. Obstrepebant interea hinc Sabini, illinc Samnites: Etruscorum quoque populus necnon & Tarentini cum Pyrrho dubiam aleam faciebant. Nec satis erant interna vicinaque hæc mala, nisi & Senones Galli ab alio & nostro hoc axe atque Oceano Alpes transgressi demonstrassent quod ipsi à cœlo & solo suo invictum atque acre haberent, id à virtute habuisse Romanos. Mittunt tamen ad eos ex more legatos Romani, sed ut inter arma, leges & jura non audiuntur. Quapropter totis jam castris urbi appropinquantibus ad Alliam flumen cum exercitu Fulvius occurrit, sed cæditur. Mox urbem invadentibus cedit Manlius, & lecta cum juvenum manu arcem Capitolii occupat: ex qua se & pulsam urbe libertatem asserit: Galli dum urbem habent, sedentes in curulibus sellis prætextatos senes velut Deos venerari; ubi homines esse intelligerent, pari vecordia trucidant. Postremum aggressus eos ex inopinato Furius Camillus urbem Manlio & cum Manlio libertatem urbi reddidit. Hinc domitis Picenis, Salentinis, Volsiniis, variæ urbem seditiones invadunt, in quibus tamen ipsis principem populum ut sanctum adhuc & pium jure mirabimur, dum vel legum libertatem, vel pudicitiam, vel natalium dignitatem aut decora atque insignia honorum vindicat.

Et talis quidem ille domi ac foris, talis pace belloque populus fretum ſuæ *adoleſcentiæ*, id eſt, *ſecundam ætatem* habuit: qua jam, annum prope quingenteſimum agens, univerſam inter Alpes & mare Italiam armis ſubegerat. Inde in majus robur & *juventam* quaſi exſurgens par orbi terrarum eſſe cœpit. Nam ducentis, qui ſequuntur, annis Europam, Aſiam, Africam & totam denique orbem terrarum bello victoriiſque peragravit. Initium à Carthagine factum. Nam quod Punicum primum appellavere hoc tempore terra marique ſummis utrinque viribus geſtum. Quibus autem viris & ducibus geſtum? non hominum, auditores, ſed fortitudinum nomina exaudietis Duillios, Calphurnios, Scipiones, Regulos, Metellos, Manlios. Quorum Regulo quid admirabilius? Qui hoſtium non modo, ſed & monſtrorum domitor, cum terrorem nominis ſui longe lateque circumtuliſſet, Xanthippi Lacedæmonis artibus captus in hoſtium poteſtatem vivus venit. At ille quid? non par tantum ſed omni calamitate excelſior, nec carcere Punico fractus, nec legatione, qua Romam mittitur. Quippe diverſa quam hoſtis mandaverat, cenſuit, NE PAX FIERET: NE COMMUTATIO CAPTIVORUM RECIPERETUR. Sicque fide ſervata in Africam, id eſt, in extremum ſupplicium regreſſus eſt. At ille nec voluntario eo ad hoſtes ſuos reditu, nec ultimo denique ac crudeliſſimo ſupplicio territus, imo his omnibus admirabilior apparuit. Quid aliud dicemus, Aud. quam victum de victoribus, & quia Carthago non ceſſerat, de fortuna triumphaſſe? Tandem navali prælio victi Pœni pacem petunt anno belli moti xxiv. Exigua deinde & vix quadriennis requies, cum ecce, poſt Ligures, Illyrios & Gallos Inſubres aut pacatos aut domitos, alterum Punicum exoritur. Hoc licet priori cedat, annorum ſpatio (nec enim amplius, quam octo & decem annos habet) tamen cladium atrocitate

citate longe terribilius fuit. Eo enim durante, quater Romanum fudit Annibal, ad Ticinum, ad Trebiam, ad Traſimenum, ad Cannas denique ipſe annos xvii. Italiæ viſceribus inhærens. Romani nihil ominus fortes & ſui ſimiles, unam urbem gloriæ & virtutis ſedem non tam muro & laterum compage, quam robore animi vallatam unanimes tenent. Prælio, quod ad Ticinum geſtum, pene in hoſtium poteſtatem Scipio imperator veniſſet, niſi protectum patrem filius tunc adhuc prætextatus, ab orci eripuiſſet faucibus. Hic ille eſt Scipio qui exinde in exitium Africæ adolevit, cognomen ex ejus ruinis adeptus AFRICANUS. Apud Cannas duo maximi maximorum ducum Pauli & Varronis exercitus ita conciſi, ut ipſe Annibal militem moneret, *parceret ferro.* Alter ducum occubuit, effugit alter. Uter majore animo quærit noſter, ſibi reſpondens, *Paulum*, inquit, *puduit, Varro non deſperavit.* Jam aderat, &, quod adagio dicitur, *ſtabat ad portas Annibal.* Nec tamen animum deſpondet Romanus, ſed ut antea intra Tarpeam rupem, ita nunc urbi ſuæ incluſus toti adhuc orbi parem ſe ferebat. Vicerat interim Pœnus, ſi ut vincere, ita uti victoria noviſſet. At ille frui maluit. Unde alio avocatum, quem non Alpes, non arma, non viri terruerant, Baiarum & Campaniæ amœna proſtrarunt. Ibi ſiquidem luxu & delitiis cum ipſe tum exercitus vigor elanguit. adeo ut vere, quod à noſtro refertur, in eum dictum ſit, *Capuam Annibali Cannas fuiſſe.* Hic paulatim reparatis viribus viam videre Romanus cœpit, qua exturbaret Italia Annibalem. Victa erat, vel potius recuperata, duce Scipione, Hiſpania; ibidemque (bono omine) eo ipſo, quo obſidebatur, die capta Hiſpanica Carthago. Unde rerum proſperarum fiducia jam plenus populus cum eodem Scipione in Africam tota mole converſus imitari voluit Annibalem. & Italiæ cladem in Africa vindicare. Hic Scipio poſt varios cum Aſdrubale, cum Syphace conflictus, poſt caſtra & oppida innumera

numera incenſa facibus, aut everſa armis, ipſas Carthaginis portas obſidione concuſſit. Quo factum ut inhærentem atque incubantem jam ultra certum luſtrum Italiæ extorqueret Annibalem. Itaque regreſſus caſtra ſua in Africam tranſtulit, ut nimirum Romam, quam in Italia non poterat, in Africa debellaret. Quis, auditores, tantorum tum ducum concurſus, quis præliorum eventus, exercitus & acierum forma fuerit, non meis ſed verbis autoris noſtri, ſi libet dicentem attendite: *Non fuit*, inquit, *major ſub imperio Romano dies, quam ille cum duo omnium & antea, & poſtea ducum maximi, ille Italiæ, hic Hiſpaniæ victor, collatis cominus ſignis direxere aciem. Sed & colloquium fuit inter ipſos de legibus pacis. Steterunt diu mutua admiratione defixi: ubi de pace non convenit, ſigna cecinere. Conſtat utriuſque confeſſione nec melius, nec acrius potuiſſe pugnari. Hoc Scipio de Annibalis, Annibal de Scipionis exercitu prædicaverunt.* Sed ceſſit tandem Annibal, & leges victoris accepit Africa. Africam ſecutæ mox gentes, Macedonia, Syria, Græcia omniſque propemodum Europa. Bellum Macedonicum partim ob veterem olim cum Annibale ſocietatem, partim ob priſcam Regum Macedoniæ famam & magni Alexandri gloriam ſuſceptum videbatur. Syriacum, adverſus Antiochum, Aſiæ opulentiſſimum regem, geſtum. Erat tum apud Antiochum in exercitu Annibal, qui, ut jam relatum, in Africa victus, & modo profugus hoſtem populi Romani toto orbe quærebat. Hujus in Antiochi militem cavillatio, digna quæ referatur, talis habetur: Oſtendebat Annibali Antiochus ingentes, quas adverſus populum Romanum paraverat, copias; convertebatque exercitum inſignibus argenteis & aureis florentem: currus etiam cum facibus, nec non elephantes turritos inducebat, equitatumque frenis & ephippiis mollibus ac phaleris præfulgentem: atque ibi rex contemplatione tanti & tam ornati exercitus gloriabundus Annibalem inſpicit; & putaſne,

in-

inquit, ſatis eſſe Romanis hæc omnia? tum Pœnus eludens ignaviam imbelliamque militum ejus pretioſe ornatorum, plane inquit, ſatis eſſe credo Romanis hæc, etiamſi avariſſimi ſint. Quid magis & lepide & ſimul falſe tanto à duce dici potuit? Rex de numero exercitus ſui ac de æſtimanda æquiparatione quæſierat; reſpondit Annibal de præda. Et ſane ita accidit. Nam victus & triumphatus prædæ cum ſuis fuit. Nec ceſſat hinc Romanus, ſed ut umbra corpus, ita ſemper virtutem adverſarius inſequitur. Vix quieverat primum Macedonicum, quin ſecundum atque ei tertium ſucceſſit. Gallo-græci quoque, Illyrii, Achei & in Hiſpania Numantini diu victorem populum habuere exercitum. Ac poſtremum in Africa Punicum; quod tertium dicimus, anno poſt finem ſecundi quinquageſimo, cœpit recrudeſcere. Sed huic, belli anno quarto, Scipio Æmylianus, Africani filius, ſummam impoſuit manum. Totam enim & evertit & incendit Carthaginem; ardentemque per dies 17. aſpexit lachrymans. Quanta autem & qualis ea urbium urbs fuerit, vel ex Caio Saluſtio percipi poteſt, qui, ut ipſe alicubi profitetur, de ea ſilere, quam pauca dicere maluit.

Hucuſque, auditores, tertiæ hoc ætatis populi Romani ſeculum merito, ut poëtæ loquuntur, aureum dixerimus; centum vero qui inde ſequentur anni, ferreos plane & cruentos, aut ſi quid immanius appellabimus. Quippe tum Jugurthinis, Cimbricis, Mithridaticis, Parthicis, Gallicis atque Germanicis expeditionibus, quibus cœlum gloria aſcendit, Gracchanæ Druſianæque permiſtæ cædes, adhæc ſervilia & gladiatoria bella: denique in ſe converſus populus Marianis atque Syllanis, noviſſime Pompeii & Cæſaris manibus quaſi per rabiem & furorem ſemet ipſe laceravit. Quorum malorum ſi cauſas quærimus, quænam aliæ fuere, niſi quod Attali regis & Aſiæ opibus luxuque eo uſque accreviſſet magnitudinis, ut ſuiſmet viribus in ſemet rueret? Unde

de rerum hoc ſtatu ita breviter & eleganter noſter: *Syria prima nos victa corrupit, mox Aſiatica Pergameni regis hæreditas: illæ opes atque divitiæ afflixere ſeculi mores, merſamque vitiis ſuis quaſi ſentina rempublicam puſſundedere.* Ad quæ ubi tempora ventum fuerit, auditores, pro Camillis, Scipionibus, Attiliis; (quorum poſteriores duo poſt conſulatus & dictaturas, poſt fractas variis triumphis Carthaginis opes publico ærario ad rem tutandam familiarem indiguere;) Septumulei potius & Caſſii aliique avaritiæ mancipia, opum gurgites ſe offerent, & qui cum eſſent pauperes provincias acceperunt divites, quas ipſi dites reliquerunt pauperes. Legimus Delphico Apollinis oraculo de Lacedæmoniorum republica proditum, tum perituram cum eam luxus & opum cupido invaderet. Quid? nonne & in illi hæc tempora & mores idem competit? Nam primo honorum ambitus, unde niſi à divitiis excitatus? Unde quoque Mariana & Syllana tempeſtas, magnificæque paſſim & ſumptuoſæ largitiones, niſi ab opulentia ſimiliter, quæ peperit poſtremum egeſtatem? Nec aliunde ſtimulatus in patriam Catilina. Pompeius & Cæſar æſtu dominandi incenſi furialibus in exitium reipublicæ facibus in ſe mutuo concurrere. Sed hæc involuta inter ſe ac confuſa ab autore noſtro ſeorſim & ſeparatim ſic enarrantur ſingula, ne vitia virtutum luminibus obſtruant. Primo enim, ut magnitudo creſcentis indies imperii appareat, juſta illa & pia cum exteris gentibus, quæ diximus, bella Jugurthinum, Cimbricum, Mithridaticum, Parthicum & cætera commemorat. Inde ad civium ſcelera turpeſque illas Druſorum Gracchorumque pugnas converſus aduſque Auguſtum Cæſarem à quo initium mox ſumit quarta ætas ſeu φθορὰ & ſenium imperii, eo ordine rem deducit; ut virtutes, quæ in Auguſto fuerunt præcipue, non prætereat. Nam ſub finem operis ita de eo inter alia, loquitur: *Au-*

ſuſque

ſuſque tandem Cæſar Auguſtus ſeptingenteſimo ab urbe condita anno Janum geminum claudere, bis ante ſe clauſum, ſub Numa rege, & victa primum Carthagine. Hinc converſus ad pacem, pronum in omnia mala & in luxuriam fluens ſeculum, gravibus ſeveriſque legibus multis coercuit. Ob hæc tot facta ingentia dictator perpetuus & pater patriæ appellatus. Atque hic colophonem ſuis Romanæ hiſtoriæ libris imponit autor. Quæ populi Romani hiſtoria, ſi eam juſta lance pendamus, tanto cæterarum gentium hiſtoriis anteferenda, quanto populus Rom. cæteris gentibus imperii magnitudine præſtitit. Nam ſi ad gentis initia, de quibus modo dictum, oculos convertimus, cujus populi obſcuriora & tenuiora principia? cujus viciſſim, ſi ad ſequentia reſpicimus, admirabiliores progreſſus; cujus tanta majeſtas, tanta in proſperis rebus moderatio, in adverſis animi magnitudo? ubi & virtutum & vitiorum aut plura exempla aut illuſtriora? Autor vero ex quo hæc ſingula deducemus L. Annæus Florus eſt. Quem Volateranus Julium Florum Secundum maluit nominare: Quod exiſtimaret hunc eſſe eum Secundum, cujus amice meminit Fabius Quintilianus; qui & familiariter à ſe amatum eum addit, virum, ut miræ facundiæ ita infinitæ curæ, Julii cognomen à Patruo Julio Floro retinuiſſe idem conjicit. Cujus quoque Quintilianus mentionem facit, inter paucos diſertum eum fuiſſe indicans, utpote in eloquentia, quam in Galliis ſub extremum exercuit, Galliarum principem. Quam de Floro opinionem, ſi Trajani ævum, quo claruit & Quintilianus & Florus noſter, reſpicimus, non abs re conjeciſſe Volateranus cenſeri poteſt. Niſi quod duo obſtare videantur: Prius eſt ipſe Quintilianus, qui non ut hiſtoricum aut inter hiſtoricos, ſed ut oratorem & inter eloquentiæ laude florentes utrumque & Julium Secundum & patruum ejus Florum concelebrat: Alterum eſt codicum veterum ſcriptura, in quibus

bus non Julius, ſed L. Annæus Florus conſtanter indigitatur. Unde colligendum doctiores voluerunt ex Hiſpania oriundum fuiſſe, & fortaſſe ex ipſa Annæorum, id eſt, Senecarum gente. Quidquid horum ſit, quod nos in medio relinquemus, illud interim ratum eſto, egregium opus eſſe hos ejus quatuor rei Romanæ libros. Quos qui compendium Livii aut breviarium faciunt, vel eo, præter cætera, redargui exiſtimo, quod in iis à Livio ſæpenumero abeat ac variet ſententia. Potius totius imperii florentis tabulam appellabimus, cum præſertim ipſe in prologo ſuo fateatur ſe ad exemplum eorum, qui terrarum ſitus pingunt, in brevi quaſi tabella univerſam imperii imaginem ac magnitudinem ob oculos poſuiſſe. Quod ſane ſcribendi genus ac ſtudium brevitatis, quidquid cenſeant alii, præcipue in hiſtorico amplectendum, magnique faciendum judico. Nam & Saluſtium quid magis commendavit, quam oratio conciſa & ſtricta? Quid Thucydidem? de quo utroque cenſuram ac judicium hujuſmodi Senecæ habemus: *Cum ſit*, inquit, *præcipua in Thucydide brevitas, hac eum Saluſtius vicit, & in ſuis illum caſtris cæcidit.* Brevitatem ſcilicet utriuſque laudat graviſſimus autor Seneca, non tamen obſcuram illam & implicatam, ſed eam, quæ conjuncta eſt cum perſpicuitate: Et qualem Phocioni placuiſſe legimus, cui quondam in comitiis ſedenti cum unus è popularibus diceret, Videris O Phocion neſcio quid tecum ipſe meditari; tum ille, ita eſt, inquit, meditor & cogito, num ex iis, quæ ad populum verba facturus ſum, aliquid valeam recidere & amputare. Hic eſt ille Phocion, quem quoties ad dicendum ſurgere videret ipſe concionis & fori rex Demoſthenes, toties fatebatur, *adeſſe verborum ſuorum ſecurim.* Ut ergo nec oratorem indecet dictio preſſior & ἐυεχνολογία, ita ea hiſtorico videatur eſſe propria; adeo, ut *neget* Cicero *quidquam eſſe in hiſtoria pura & illuſtri brevitate dulcius.* Atque hinc eſſe

eſſe exiſtimandum, quod Cæſar Caligula, cum inter cætera, etiam Livii ſcripta vellet abolere, hanc præcipue cauſam commentus ſit, *quod eſſet verboſus in hiſtoria.* Nolter itaque autor ſicuti nequaquam verboſus aut diffuſus, ita neque, ut ini, qui ſumma rerum capita aut nuda breviaria contexunt, in ſe reſtrictus eſt aut exſanguis, ſed ſobriam & verbis cultam orationem amat, denſus interim ſententiis, & rebus cum judicio prolatis adeo frequens & fœcundus, ut verborum prope numerum ſententiarum numero conſequatur. Quæ profecto quemadmodum inſignis eſt & noſtro cum maximis autoribus communis laus, ita reliquas, ſi non adſint, facile ſola compenſet. Nam ut in cibis ii præcipue laudantur qui minimum detrimentorum, ſucci plurimum habent, ita maximi facienda oratio, quæ pauciſſimis verbis plurimum frugis & rerum complectitur.

Abſolvi, auditores, quæ hoc potiſſimum tempore dicenda mihi propoſueram. Illud coronidis adhuc vice addam; olim ſicuti exiſtimaſſe magiſtrum dicendi Fabium accepimus, multum proficiſſe eum, cui Cicero placeret; ita fidenter affirmare audeam, quicunque *Lucium* hunc *Annæum Florum* ſibi diligenti inſpectione familiarem reddiderit, eum exinde cum fructu maximoque operæ ſuæ pretio Polybium, Livium, Dionem, Tacitum, Appianum, Cæſarem & id genus majorum gentium lecturum hiſtoricos. Platonis cœnam ejus fuiſſe indolis aiunt, ut ea invitati atque excepti, poſtridie, quaſi famem obſonaſſent, melius & majori cum appetitu pranderent; idem, adoleſcentes ſtudioſiſſimi, ex hujus autoris conſuetudine vobis futurum ſpondeo. Nam, ejus licet plenis vos lymphis proluatis, ſitim tamen & ſtudium maximarum rerum magiſque exſtimulabit.

DIXI.

JUSTUS

JUSTUS LIPSIUS

lib. 2. Elect. cap. 5.

L. ANNÆUS Florus (ita enim indigitare cum priſcis libris malim, quam Julium: quoniam Hiſpania origine fuiſſe colligo, &, niſi fallor, ex ipſa Senecarum gente,) is inquam Florus compendium non tam Livii, à quo ſæpe diſſentit, quam rerum Romanarum ſcripſit: ſi quid mei judicii eſt, compoſite, diſerte, eleganter. Subtilitas quidem & brevitas in eo ſæpe mira; & ſententiarum quædam gemmulæ cum judicio inſertæ & veritate.

CLAUD. SALMASIUS

in Notis ad Florum.

NAzarianus liber manuſcriptorum omnium quibus uſi ſumus, antiquiſſimus, ut quem ante octingentos annos ſcriptum eſſe manifeſta ſit fides, quique bonitate ſuperat agmen illud Codicum, quibus adjutus eſt in hujus enchiridii recenſione optimus & doctiſſimus Vinetus, *Lucii Annæi Flori*, in titulo præfert. Nec alius poteſt eſſe Florus quam ille qui Trajani & Hadriani temporibus floruit, qui in Epiſtola ad Hadrianum, cujus Epiſtolæ ter aut quater mentionem apud Chariſium reperies, ſcribit, ſe Poematis delectari. Character autem iſtius hiſtorici compendii plane poeticus eſt, & hominis in poetis non infeliciter verſati; quamvis hoc parum probet ſi non alia accederent. Et mirum Grammaticis tam inviſum fuiſſe hoc opus, ut nuſquam aliquid ex eo ad teſtimonium citent, cum & Solinum ſæpius, qui longe poſt tempora Annæi Flori vixit, ut alibi pluribus oſtendemus, & alios non vetuſtiores aut meliores Solino ſcriptis ſuis, ut locupletes & idoneos teſtes, advocent.

LUCIUS

LUCIUS AMPELIUS

EX

BIBLIOTHECA

CL. SALMASII.

LUCIUS AMPELIUS

MACRINO SUO SAL.

VOlenti tibi omnia noſſe ſcripſi hunc Librum memorialem, ut noris, quid ſit mundus, quid elementa, quid orbis terrarum ferat, vel quid genus humanum peregerit.

De Mundo.

MUndus, eſt univerſitas rerum in quo omnia ſunt, & extra quem nihil, quæ Græce dicitur κόσμος. Elementa mundi IV. Ignis, ex quo eſt cœlum. Aqua, ex qua mare oceanum. Aër, ex quo venti & tempeſtates. Terra, quam propter formam ejus orbem terrarum appellamus. Cœli regiones ſunt quatuor: oriens, occidens, meridies, ſeptentrio. Cœlum dividitur in circulos quinque: Arcticum & Antarcticum, qui ob nimiam vim frigoris inhabitabiles ſunt: Æquinoctialem, cui ſubjacet regio quæ catacecaumene dicitur, neque incolitur, ob nimiam vim ardoris: Brumalem & Solſtitialem, ſub quibus habitatur; ſunt enim temperatiſſimi, per quos obliquus circulus vadit, cum XII ſignis, in quibus Sol annuum conficit curſum.

De duodecim Signis.

SIgna ſunt in cœlo duodecim. Aries beneficio Liberi, quod, is cum exercitum in Indiam per Libyam duceret per loca ſicca & arenoſa, cum aquæ inopia eſſet, & exercitus ejus ſiti adfligeretur, aries eis aquam demonſtravit, & ob id à Libero Jovis Ammon eſt appellatus, eique fanum magnificum fecit, ad eum locum ubi aquam invenit. Quod abeſt ab Ægypto & Alexandria millia paſſuum novem. Ob eam rem à Jove petiit, ut inſidera reciperetur. Alii putant, eum eſſe qui Hellen

&

& Phryxum vexerit. Taurus beneficio Jovis, quem Jupiter à Neptuno fratre per gratiam abduxit, quem ſenſum humanum figura Tauri continebat, iſque Jovis juſſu Europam Agenoris filiam, Sidonia adludens decepit, & eam Cretam deportavit. Ob eam rem Jupiter in ſideribus eum dignatus eſt immortali memoria. Gemini, qui Samothraces nominantur eſſe, quorum argumentum nefas eſt pronuntiare præter eos qui in his præſto ſunt. Alii Caſtorem & Pollucem dicunt, quod hi principes mare tutum à prædonibus præſtitiſſent. Sunt qui dicant Herculem & Theſeum, quod ſimilia athla ſint adepti. Cancer, Carcinus receptus beneficio Junonis, quod ejus juſſu cum Hercules miſſus eſſet ad Hydram Lernæam, quam nos Excetram dicimus, interficiendam, Carcinus ingreſſus, Herculis pedes & crura lanians, incommodiorem faciebat eum, quam ipſa Excetra. Idque malum Hercules difficilimum habuit. Carcinumque Cancrum ob id factum Juno ſideribus eſt dignata. Leo, leon, qui educatus eſt Nemeæ, Junonis conſilio ad Herculis interitum miſſus, in terra Argiva diu ſpelunca latitavit, quem Hercules dicitur interfeciſſe cum Molorcho hoſpite ſuo, cujus clavam ei tributam tum principio eſt adeptus, qua Leonem interfecit, ejuſque pellem poſtea pro tegumento habuit. Ob id factum Junoni odio eſſe cœpit, Leonemque cœleſti dignitate eſt honorata. Virgo, quam nos juſtitiam dicimus, fuit cum hominibus. Sed poſtquam homines malefacere cœperunt, Jovis eam inter ſigna poſuit. Sunt qui Erigonam Icarii filiam Athenienſem dicunt, cujus patri Liber vinum dedit ut hominibus ad ſuavitatem daret. Quibus dedit, ebriati ſunt, & lapidibus eum occiderunt. Canis, qui cum illo erat, vidit hominem occiſum, & cum ululatu ad Erigonem rediit, quem ut mœſtum & ſingularem vidit, ſollicita proficiſcitur cum eo. Venere ad locum ubi Icarius jacebat. Vidit corpus patris. Magna lamentatione in Hymetto monte ſepelivit. Ipſa vero ſe ſuſpendit laqueo. Canis ad

pedes

pedes ejus diſcumbens diutius, & ſine alimentis deficiens, poſt aquam anhelans in puteum ſe projecit. Tum Liber à Jove petit, quod ſuo imperio deſicerent, ut inter ſiderum curſus poneretur Virgo. Icarius autem Arcturus nominatus eſt, cujus ſtella cum exoritur continuas tempeſtates facit. Canis, Canicula. Libra quam græci Zygon appellant, virile nomen eſt adeptus. Is omni clementiæ juſtitia Mochos dictus; qui primus dicitur libræ pondus hominibus invenisſe, quæ utiliſſima mortalibus æſtimantur, ideoque in numerum ſtellarum receptus eſt, & Libra eſt dictus. Scorpius qui dicitur ad perniciem Orionis in inſula Chio in monte Pelenæo voluntate Dianæ natus. Orion autem dum venatur, viſa Diana, ſtuprare eam voluit. Illa Scorpionem ſubjecit, qui eum vita privaret. Jupiter & Scorpionem & Orionem inter ſidera recepit. Sagittarius Crotopi filius, nutricius Muſarum, quæ Muſæ ſemper dilexerunt eum, quod plauſu & luſu Sagittarum eas avocaret. Alii Chironem dicunt, quod juſtus & pius, doctus, hoſpitalis fuerit. Ab eo Æſculapius medicinam, Achilles Cytharam, & alia multa. Capricornus, cui nomen Pan. Quo tempore Python ſpeluncas incolens in monte Tauri, Ægyptum profectus eſt ad bellum, Pan ſe in capræ figuram convertit. Igitur dii immortales poſtquam Pythonem digna pœna affecerunt, Pana aſtrorum memoria decoraverunt. Aquarius, qui putatur eſſe Ganymedes, dicitur Deucalion Theſſalus, qui maximo cataclyſmo cum uxore Pyrrha ſolus evaſit, & hic pietatis cauſa inter ſidera locatus eſt. Piſces, ideo piſces quia bello Gigantum Venus perturbata in piſcem ſe transfiguravit. Nam dicitur & in Euphrate fluvio ovum piſcis in ora fluminis columba adſediſſe dies plurimos, & excluſiſſe deam benignam, & miſericordem hominibus ad bonam vitam. Utrique memoriæ cauſa piſces inter ſidera locati.

De

De Sideribus.

PRæter duodecim ſigna potentiſſima ſidera in cœlo. Septentriones duo, major & minor, qui nunquam merguntur; ideoque navium curſus regunt, quorum alter Cynoſura dicitur. Boötes, idem Arcturus. Orion, qui magnitudine ſua dimidiam cœli obtinet partem. Pleiades, quæ Latine Virgiliæ dicuntur. Hyades, quæ à nobis Suculæ dicuntur, quarum ortus & occaſus à nautis & ab agricolis obſervantur. Canicula, cujus vis præcipue Solſtitio eſt. Stellæ potentiſſimæ in cœlo ſunt ſeptem, Saturnus, Sol, Luna, Mars, Mercurius, Jupiter, Venus, quæ à Græcis planetæ, à nobis erraticæ dicuntur, qui ad arbitrium ſuum vagantur, & motu ſuo hominum fata moderantur. Item adverſo curſu contra cœlum feruntur.

Quibus partibus ſedeant XII *ſigna duodecim ventorum.*

ARies, in Africam. Taurus, in Circium. Gemini, in Aquilonem. Cancer, in Septentrionem. Leo, in Thraſciam. Virgo, in Argeſten. Libra, in Zephyron. Scorpius, in Africum. Sagittarius, in Auſtrum & Africum. Capricornus, in Auſtrum. Aquarius, in Eurum & Notum. Piſces, in Eurum.

De Ventis.

VEnti fiunt ex aëris motu & inclinatione. Sunt autem generalis quatuor. Eurus, idem Apeliotes, idem Vulturnus, ab oriente. Ab occidente, Zephyrus, idem Corus, idem Favonius. Aquilo, Boreas, Aparcias idem, à ſeptentrione. Notus, idem Libs & Auſter, & Africus, à meridie. Hi ſunt quatuor generales. cæteri ſpeciales adſcribuntur. Ut Iapyx Zephiro, qui ab Iapygio Apuliæ promontorio flat. Leuconotus Noto, cum ſerenior flat. Caurus Aquiloni, cum vehementior Gallias perflat. Item Eteſiæ, qui ſtatis diebus flant per æſtatem.

De

De Orbe Terrarum.

ORbis terrarum qui ſub cœlo eſt, quatuor regionibus incolitur. Una pars ejus eſt in qua nos habitamus. Altera huic contraria, quam qui incolunt vocantur Antichthones. Quarum inferiores duæ ex contrario harum ſitæ, quas qui incolunt vocantur Antipodes. Orbis terrarum quem nos colimus in tres partes dividitur, totidemque nomina. Aſia quæ eſt inter Tanain & Nilum. Libya quæ eſt inter Nilum & Gaditanum ſinum. Europa quæ eſt inter fretum & Tanain. In Aſia clariſſimæ gentes: Indi, Seres, Perſæ, Medi, Parthi, Arabes, Bithyni, Phryges, Cappadoces, Cilices, Syri, Libyi. In Europa clariſſimæ gentes, Scythæ, Sarmatæ, Germani, Daci, Mœſi, Thraces, Macedones, Dalmatæ, Pannoni, Illyrici, Græci, Itali, Galli, Spani. In Libya gentes clariſſimæ, Æthiopes, Mauri, Numidæ, Pœni, Getuli, Garamentes, Naſamones, Ægyptus. Clariſſimi montes in orbe terrarum; Caucaſus, in Scythia; Emodus, in India. Libanus, in Syria. Olympus, in Macedonia. Hymettus, in Attica. Taygetes, in Lacedæmonia, & Citheron Eleon, in Bœotia. Parnaſſus, Acroceraunia, in Epiro. Mænalus, in Arcadia. Apenninus, in Italia. Eryx, in Sicilia. Alpes inter Galliam & Italiam. Pyrenæus inter Galliam & Spaniam. Athlas in Africa. Calpe in freto Oceani. Clariſſima flumina in orbe terrarum: Indus, Ganges, Hydaſpes in India. Araxes, in Armenia. Thermodon & Phaſis, in Colchide. Tanais, in Scythia. Strimon & Hebrus, in Thracia. Sperchios, in Theſſalia, Hermus & Pactolus, auriferi. Mæander & Cayſtrus, in Lydia. Cydnus, in Cilicia. Orontes, in Syria. Simois & Xanthus, in Phrygia. Eurotas, Lacedæmone. Alpheus, in Elide. Ladon, in Arcadia. Achelous & Inachus, in Epiro. Savus & Danubius qui idem Iſter cognominatur, in Mœſia. Eridanus & Tiberinus, in Italia. Timavus, in Illyrico. Rhodanus, in Gallia. Iberus & Betus, in Spania. Bagra-

da,

da, in Numidia. Titron, in Getulia. Nilus, in Ægypto. Tigris & Euphrates, in Parthia. Rhenus, in Germania. Clariſſimæ inſulæ in mari noſtro undecim: Sicilia, Sardinia, Creta, Cypros, Eubœa, Lesbos, Rhodos, duæ Baleares, Euhuſus, Corſica, Gades. In oceano ad orientem, Taprobane. Ad occidentem Brittania. Ad ſeptentrionem Thyle. Ad meridiem, Inſulæ Fortunatæ. Præter has in Ægæo mari, Cyclades duodecim: Delos, Gyaros, Myconos, Andros, Paros, Pharos, Tenedos, Cythnos, Melos, Naxos, Donuſa. Præter has Sporades innumerabiles, cæterum celeberrimæ: Ægina, Salamina, Coos, Chios, Lemnos, Samothracia. In Ionio Echinades, Strophades, Ithaca, Cephalenia, Zacynthos. In Adriatico Ciriteæ circiter mille. In Siculo Æoliæ VIII. In Gallico Stœchades tres. In Syrtibus Cercina, & Menynx, & Girrha.

De marium ambitu.

MAre quo cingimur univerſum vocatur Oceanum Hoc quatuor regionibus inrumpit in terras. A ſeptentrione, vocatur Caſpium. Ab oriente, Perſicum. A meridie, Arabicum, idem Rubrum & Erythræum. Ad occaſum, Magnum mare, idem Athlanticum, quod commerciis totius generis humani peragitur. Hoc intrat in fretum Gaditanum inter duos montes clariſſimos Abinnam & Calpen, ob impoſitas Herculis columnas. Dein latiſſime ſimul & longiſſime fuſum medium terrarum orbem inundat, & nomina adquirit. Balearicum, quod Hiſpaniam adluit. Gallicum, quod Gallias tangit. Liguſticum quod Liguribus infunditur. Tuſcum, Tyrrhenum, idem inferum, quod dextrum Italiæ latus circuit: Hadriaticum, idem ſuperum, quod ſiniſtrum Italiæ latus circuit. Siculum, in quo Sicilia. Creticum, in quo inſula eſt Creta. Ionium & Ægæum, quæ Achaiam, eandem Peloponneſon, ſimul ambiunt; ut interveniente Iſthmo pœne inſulam faciant.

Myrtoum

Myrtoum & Icarium, quæ adhærent Ægæo mari, illud à Mirtylo, hoc ab Icaro cognominata. Euxinum, Ponticum, quod ingenti ſinu Scythis infunditur. Helleſponticum fauce tranſmiſſum, inter duas celeberrimas urbes, Seſton Aſiæ, Abydon Europæ. Tanaiticum, quo Aſia alluitur. Ægyptium ab Ægypto, Libycum à Libya cognominatur. Syrticum, à duabus Syrtibus, reciprocis æſtibus retorquetur.

Miracula Mundi.

MIracula quæ in terris ſunt. Ab Apollonia Athamantia millia paſſus quinque, in monte Nympheo, ibi ignis eſt, & de terra exit flamma. In ſilva Panis ſymphonia in oppidum auditur. Item ſub eo monte in campo lacus aquæ pleni, unde pix exit & bitumen. Cum manibus ſupplodas pix alte attollitur, & quaſi ab aqua bulleſcit. Ambraciæ in Epiro in pariete ſunt picti Caſtor & Pollux & Helena, manu Antochthonis, & nemo invenire poteſt quis pinxerit. Arcis in Epiro quod Ippaton appellatur: ibi pons magnus columnatus duplex, quem Medea ædificari imperaſſe fertur. Ibi picta ſunt gubernacula Argonautarum, quæ cœpta navis; ibi Jovis templum Hyphonis, unde eſt ad inferos deſcenſus ad tollendas ſortes. In quo loco dicunt duo qui deſcenderunt Jovem ipſum videre. Leucade mons; unde ſe Sappho dejecit propter virum. In ſummo monte fanum eſt Apollinis, ubi ſacra fiant. Et cum homo inde deſiluit, ſtatim excipitur lintribus. Sicyone in Achaia, in foro ædes Apollinis eſt. In ea ſunt poſita Agamemnonis Clypeus & Machæra, Ulyſſis Chlamys & Thoracium, Teucri ſagittæ & arcus Adraſti, arca quam depoſuit, in qua quid ſit ignoratur, ſed & olla ærea in qua Pelias coctus dicitur. Item Palamedis cithara. Marti autem quoque corium, remi Argonautarum, & gubernaculi brachia, cauculus quem Minerva ſortita eſt. De Oreſtæ cervice una proci paraſiti palla pendet. quam ſi quis halitu afflaverit, tota patefit. Penelopæ tela. ibi de terra oleum ſcaturit. Argis

Inachiæ

Inachiæ Junonis templum magnifice ornatum, quod Aſylum vocant. Olympiæ templum Jovis nobile; ubi athletæ initiantur. Corintho balenæ coſta eſt magna ſecundum mare, quam homo complecti non poteſt. Eodem in loco fanum eſt Veneris; in quo vas marmoreum Laidos, Bœotiæ lacus ſacer; ubi Amphiaraus devoratus in eo lacu eſt. Urceus fictilis fractus pendet, teſta inter ſe compoſita, unde autem pendeat, non apparet, niſi à vento moveatur. Athenis Minervæ ædes nobilis, cujus ad ſiniſtram Clypeus oppoſitus quem digito tangit. In quo Clypeo medio Dædali eſt imago ita collocata, quam ſi quis imaginem è Clypeo velit tollere, perit totum opus, ſolvitur enim ſignum. Ipſa autem dea habet haſtem de gramine. Ilio lapis quadratus, ubi Caſſandra fuit alligata, quem ſi ante tangas aut fricueris, lac demittit; ex altera autem parte ſimiliter ſi frices, ac ſi ſanguinem remittit. Juxta autem mare qui locus Rhœte vocatur, ibi eſt Achillis & Patrocli vultus, & flumen Scamandras. Epheſo Dianæ fanum nobiliſſimum maximum pulcherrimumque orbis terrarum. Introitu dextra ſiniſtra poſtes marmorei monolithi longi cubitis xx, qua ſuper templum aſcenſu ſunt cxl millia. Samo in templo Junonis Scyphus factus ex hedera, cujus capita foras iv. Arietina magna, cornibus miræ magnitudinis contortis. Pergamo ara marmorea magna, alta pedes xl, cum maximis ſculpturis. Continet autem gigantomachiam. Rhodo ſignum Dianæ marmoreum pulcherrimum, quod ſtat ſub divo cœlo, nec cum pluit aqua tangitur. Argyro eſt fanum Veneris ſuper mare. ibi eſt lucerna ſuper candelabrum poſita, lucens ad mare ſub divo cœlo, quam neque ventus aſpergit, nec pluvia extinguit. Sed & Herculis ædes antiqua; ibi columna pendet cavea ferrea rotunda in qua concluſa Sibylla dicitur. Ibi jacent oſſa balænæ, quaſi lapides quadrati. Marmeſiæ apud Sipilum columnæ ſunt iv, inter has columnas eſt victoria ferrea pendens ſine aliquo vinculo in aëre

ludens.

ludens. ſed quotiens ventus aut pluvia fuerit, non movet. Ædes Dianæ Epheſo, quam conſtituit Amazon. Ibi & ſepulchrum Icari ſtertentis quaſi dormiat, miræ magnitudinis, ex orichalco & ferro. Rhodo Coloſſi ſignum Solis altum ſuper columna marmorea cum quadriga. Columna vero habet cubitos centum. Cypro ſignum Jovis Olympii æreum, facies ex auro, quem fecit Phidias in cubitis centum quinquaginta, & lata cubitis ſexaginta. Domus illic Cyri regis ædificata lapidibus candidis, & nigellis, auro vinctis: ubi ſunt columnæ diverſis coloribus, & innumerabiles lanceæ ferreæ, feneſtræ ex argento, & tegulæ ex lapide praſino. Murus intus medio Babyloniæ quem Memnon ædificavit lapide cocto id eſt calce & ſulphure, ferro intermixtus ut ſunt junctura. Latitudo ejus cubitis xxx, altus cubitis cxxx, cingitur millia paſſuum xxx. Hunc cœpit Semiramis, filius ejus perfecit. Pyramides in Ægypto quas edificavit. Agattus oppidum. ibi eſt Nilus fluvius ære factus, plexilis in cubitis ccc, cujus facies ſmaragdo limpido, brachia ex ebore magno, cujus aſpectu & beſtiæ terrentur. Athenis ſignum Jovis Olympii, Alexandriæ flumen Nilum maxime colunt.

Quot fuere Joves, vel alii in loco Dii deæque.

JOves fuere tres. Primus in Arcadia Ætheris filius, cui etiam Ætherius cognomen fuit. Hic primum Solem procreavit. ſecundus abinde in Arcadia, qui Saturnius cognominatur, qui ex Proſerpina Liberum patrem procreavit primum victorum. Tertius Cretæ, Saturni & Opis filius optimus maximuſque eſt appellatus. Martes fuere duo. Primus ex Enopoſte, ut eum Homerus ait, & noſter eſt Mars Leucarpis & aliter Marſenius. Secundus ex Jove & Junone. Soles fuere quinque; Primus Jovis filius. Secundus Hyperionis. Tertius Nini filius, cui Ægyptus eſt conſecrata. Quartus qui Rhodi natus eſt, cujus etiam Zemintus eſt filius. Quintus Colchi filius, ex quo Circe & Medea & Phaëton

Phaëton nati ſunt. Vulcani fuere quatuor. Primus Crio & Ioppe natus. Secundus Nili filius. Tertius Saturni & Junonis. Quartus in Sicilia Meletis filius. Mercurii IV. Primus Cœli & Diei filius. Secundus Jovis & Croniæ filius, vel Proſerpinæ. Tertius Croni filius & Maiæ, qui eſt inventor lyræ. Quartus Quiteni filius; qui Ægyptiis literas, & numerum dixit. Apollines quinque. Primus Vulcani & Minervæ. Secundus ex Corybante. Tertius Jovis filius ex Latona. Quartus Sileni filius in Arcadia. Quintus Ammonis filius in Lybia natus. Dianæ III. Prima Jovis vel Croni filia ex Proſerpina, quæ eſt Liberi ſoror. Secunda Jovis & Latonæ, Apollinis ſoror. Tertia, quæ vocatur Ops, de Glauco. Æſculapii tres. Primus, Apollo dictus, Vulcani filius. Secundus, Lai filius. Tertius Ariſteti & Alcippei filius. Veneres IV. Prima Hacdeli & Diei filia. Secunda, quæ ex ſpuma nata eſſe dicitur, & Aëris & Oceani filia. Tertia, quæ Vulcano nupſit, quæ cum Marte ſe miſcuit. unde Cupido natus eſſe dicitur. Quarta Cypri & Syriæ filia, quam Adon habuit. Minervæ quinque. Prima Vulcani filia; unde Athenarum eſt civitas. Secunda Nili filia, quam Ægyptii colunt. Tertia Jovis filia, quæ in fecillis rebus ſe exercuit. Quarta Solis filia, quadrigas junxit. Quinta Pallantis & Titanidos filia. Hæc patrem occidit, pro ſuæ virginitatis obſervatione, qui ejus cupidus fuit. Unde & Pallas dicta eſt. Liberi quinque. Primus, ex Jove & Proſerpina. Hic agricola, & inventor vini. Cujus ſoror Ceres. Secundus Liber ex Merone, & Flora, cujus nomine fluvius eſt Granicus. Tertius de Cabiro, qui regnavit in Aſia. Quartus ex Saturno & Semele, dicunt. Quintus Niſi & Heſionæ filius. Hercules ſex. Primus Jovis & Ætheris filius. Secundus Nili filius, quem principem colunt Ægyptii. Tertium conditorem loci ſui Hellenes dicunt. Quartus Croni filius, & Cartheres, quem Carthaginienſes colunt, unde Carthago dicta eſt. Quintus Ioab filius, qui cum rege Medorum pugnavit. Sextus Jovis filius ex Alcmena: qui Atlanta docuit.

De

De Imperiis.

IMperia ab ineunte ævi memoria fuerunt ſeptem. Primi rerum potiti ſunt Aſſyrii, deinde Medi, poſtea Perſæ, tum Lacedæmones, dein Athenienſes: poſt hos inde Macedones: ſic deinde Romani.

Reges Aſſyriorum.

NInus Rex; qui primus exercitu prope totam Aſiam ſub ſe redegit, & clariſſimam urbem nominis ſui condidit Ninon. Belus Rex Jovis filius, cujus poſteri primum Aſiæ regnaverunt: per Ægyptum Libyæ, per Darium Europæ. Semiramis, Circetis nymphæ filia, à columbis educta, uxor Nini regis. Cujus poſt mortem Regnum Nini ampliavit; armis Indiam quoque parum proſpera expeditione tentavit. Hæc urbem pulcherrimam omnium, quæ unquam fuerunt, Babylona conſtituit, ſupra flumen Euphratem. Sardanapalus, qui ob nimias delicias & luxuriam perdito regno, ne in poteſtatem hoſtium veniret, cum exoletis ſuis venenum bibit, & igni ſubjecto cum regia ſua conflagravit.

Reges Medorum.

ARſaces, primus Rex, qui everſas Aſſyriorum opes luxuria Sardanapali tranſtulit, eoſque juſtiſſime rexit. Aſtyages, vir fortis & juſtus, qui per inſidias victus à Cyro eſt, & diſſolutum eſt Mediæ regnum.

Reges Perſarum.

CYrus rex fortiſſimus, qui majore parte Aſiæ ſubacta Europam quoque inrupiſſet, ni à Tomyre Scytharum regina victus oppreſſuſque eſſet. Cambyſes, filius erat Cyri; qui, cum lxx millia hominum ſubegiſſet in Ægypto, & regem ejus Amaſin, Æthiopiam profectus, magna parte militum per famem amiſſa, invitus rediit. Urbem tamen ibi condidit Meroen. Is quia Apin ſacrum bo-

vem interfici jusserat, ira deorum ex equo præceps super gladium suum ruit, extinctusque est. Darius rex unus ex septem Persis hinnitu equi regnum adsecutus, cum cclxx millibus Europam transivit. Victus ab Athenienſibus ducenta millia apud Pseudomarathona decessit. Xerxes, Darii filius, cum recessisset pater ejus, aliquantis navibus armatis militibus in Europam transivit. Contabulato Hellesponto & forato Atho monte, nequidquam aliud egit, quam ut Athenas incideret mari. Victus à Lacedæmoniis & Athenienſibus, in Asiam rediit, ibique suorum fraude interfectus est.

Duces & Reges Lacedæmoniorum.

EUryſtenes & Procles gemini, qui genus ab Heraclidis deducentes primis, parte regna regnaverunt. Lycurgus legumlator, cui Lacedæmonii principes Græciæ per annos septem inviſi fuerunt. Theopompos & Polydorus Reges, qui Messenium bellum xx annis gesserunt. Othryades vir bellator, qui Messenio bello, quo centeni, id est, quinquageni, concertaverunt, & trophæum suo sanguine scripsit, tertiusque Messenio bello, ex oraculo Apollinis, dux ab Athenienſibus per ludibrium missus, pœnateas vota, militum animos concitavit, ut tam diuturnum prælium victoria consummarent. Leonidas, dux Persico bello, qui cum trecentis Lacedæmoniis apud Thermopylas totam vim Persici belli morte sua ac suorum obtinuit. Pausanias, qui Persico bello Mardonium præfectum Xerxis cum pedestribus copiis apud Asopum Bœotiæ flumen debellavit: mox proditionis à rege suspectus idem Mardonius, ideoque accusatus in asylum Minervæ confugit, & ibi fame confectus est. Leander dux, qui dominantem toto mari classem Atticam apud Ægæos primus oppressit, & victis Athenienſibus xxx tyrannos imposuit. Xanthippus, vir Lacedæmoniorum fortissimus, qui bello Punico primus Carthaginienſibus dux missus Regulum cœpit.

pit. Ageſilaus, cujus inventum eſt, in hoſtili, quam in ſua terra, pugnare; ideoque in Aſiam miſſus, vaſtata ea, cum jam Regi immineret, revocatus Athenienſes apud Crotonem vicit. Poſtea apud Corinthios flevit, quod decem millia Græcorum occiſa cognoviſſet, nec voluit Corinthum delegare cum poſſet.

Clariſſimi Reges & Duces Athenienſium.

CEcrops rex, qui urbem condidit Athenas, & ex ſuo nomine Cecropidas appellavit cives. Idem fabuloſe, quia indigena fuit, ab inguinibus ſerpens fuiſſe narratur. Erichthonius rex, qui myſteria Eluſinæ conſtituit. Celeus cum Euboleo ſacerdote, filiabus virginibus miniſtris, Treptolemo frugum præfecto; qui fame laborantem Græciam circumlato frumento reſtituit. Pandion rex, qui filias ſuas Procnen & Philomelam Thraciæ regibus tradidit, ut barbaras ſibi gentes adfinitate ſociaret. Theſeus Ægæi filius, qui Minotaurum interfecit. Demophontes, ejus filius, qui cum Græcis Ilium expugnavit. Codrus rex, qui pro ſalute & victoria patriæ, ſecundum oraculum Apollinis, bello Peloponneſio ſe devovit. Piſiſtratus vir fortis, & ſapiens, qui adverſus principes populari cauſa tyrannidem invaſit, eamque juſtiſſime adminiſtravit. Armodius & Ariſtogeiton, homines plebeii, qui Hippian & Hipparchum Piſiſtrati filios ſæve dominantes facta conjuratione oppreſſerunt, ideoque ut conſervatoribus divini honores eis ſunt conſtituti. Miltiades dux, qui lxxx millia militum Perſarum Darii regis, præfectis Date & Tiſapherne, in ſaltu Marathonio ſuperavit. Ariſtides Dicæos, qui hoc agnomen moribus eſt conſecutus, ob id ipſum exilio multatus eſt. Cimon dux, qui Perſico bello Xerxis copias, pedeſtres ſimul atque navales, in ipſa Aſia apud Eurymedonta flumen uno die vicit. Alcibiades dux, vir genere, copia, opibus, illuſtris; qui propter detruncatos nocte Mercurios reus factus ad Lacedæmo-

dæmonios confugit Peloponnenſi bello, &, cum feciſſet eos ſuperiores, adflictorum civium miſertus, rediit in patriam, & dux creatus, iterum victores Athenienſes fecit. Thraſybulus, qui triginta Magiſtratus Lacedæmonios tyrannidis dominatione ſævientes facta conjuratione adflixit, & libertatem Athenienſibus reddidit. Conon dux, qui omnes Lacedæmoniorum copias apud Cnidum inſulam cepit, & imperium maris Athenis reſtituit. Dion, qui octo onerariis navibus Dionyſium regem Siciliæ centum roſtratas habentem, dum in Italiam abeſt, regno expulit, occupatis Syracuſis. Hiphicrates, rei militaris peritiſſimus, qui arma habiliore ponere & modo fecit. Phocion, qui vir bonus cognominatus eſt, neque ulla pecunia à Philippo potuit ſollicitari ut ad eum diſcederet. qui admonentibus amicis, ut liberis ſuis conſuleret. Si boni, inquit, erunt, hic agellus eis ſufficiet; ſi mali, nihil. Chabrias dux, qui gladiatoria arte pugnare militem docuit; Cypron & Naxon, & omnes Aſiaticas inſulas Athenis adjunxit, & circa Thion navali bello occidi maluit, quam abjectis armis enatare. Demetrius Phalereus, vir bonus exiſtimatus, ideoque ob inſignem juſtitiam ſtatuis ccc eſt honoratus. quas ei pro libertate poſuerunt in facie publica.

Reges Macedonum.

PHilippus, Amyntæ filius, primus Macedonum obtinuit Thraciam, redegitque in ſuam poteſtatem: &, cum tranſire in Aſiam vellet, ſub ipſo belli apparatu in theatro à Pauſania eſt interfectus. Alexander, Philippi & Olympiadas filius ex urbe Pella Macedoniæ cum xl millibus militum in Aſiam tranſiſſet, Darium regem Perſarum primum apud Granicum flumen, tum apud Iſſum Ciliciæ, tertio apud Arbela, tribus prœliis, triginta peditum legionum, equitum bis mille falcatorum curruum vicit. Mox regem Indorum, & omnes Aſiæ gentes ſub poteſtate ſua redegit, & nobiliſſimas urbes

bes Aſiæ cepit, Sarbactran, Sua, Babyloniam, ubi etiam defunctus, dubium vinolentia, an veneno, cum tamen prius & Africam peragraſſet uſque ad Jovem Ammonem, & Oceanum primus omnium navigaſſet. Philippus, qui poſt Alexandrum Macedonem ſeptimo gradu Macedoniæ regnavit, invictus in Græciam cum ſæve dominaretur, a Sulpicio conſule in Phocide victus eſt, mox à Flaminio in Macedonia, Theſſalia apud Cynocephalas, ubi dato obſide filio Demetrio regni parte multatus eſt. Perſes Philippus, Philippi filius, cum maximis copiis Macedoniis eſſet, & cum impetum in Græciam feciſſet, cum inanibus elephantorum ſimulacris à Marco conſule apud Syriam paludem victus, præcipitatis in mare theſauris, profugit; mox ab Æmilio Paulo tota Macedonia fugatus, Samothraciam confugit in aſylum: unde, data fide cum ſe Paulo commiſiſſet, ante currum ejus in triumphum productus, mox libera cuſtodia in Albano conſenuit. Pſeudophilippus, vir plebeius & degener, cum ex ſimilitudine formæ Philippi filium ſe perſuaſiſſet, & Macedonas in bellum excitaſſet, inter initia tumultus comprehenſus, ſub cuſtodia miſſus eſt Romam, ubi cum ex cuſtodia aufugiſſet, concitata rurſus Macedonia, Thraciam bello recepit. In arce regni paludatus jus dixit: mox à Cæci filio Metello ingenti prælio victus, cum profugiſſet in Thraciam, à regibus deditus, & in triumphum deportatus.

Reges & Duces Romanorum.

ROmulus, qui urbem condidit. Numa Pompilius, qui ſacra conſtituit. Tullius Hoſtilius, qui Albam diruit. Ancus Martius, qui leges plurimas tulit, & Hoſtiam coloniam conſtituit. Servius Tullius, qui primum cenſum egit. Priſcus Tarquinius, qui inſignibus magiſtratus adornavit. Tarquinius Superbus, qui ob nimiam ſuperbiam regno pulſus eſt.

Clariſſimi duces Romanorum.

BRutus, qui pro libertate publica liberos ſuos interfecit. Valerius Publicola, qui propter eandem libertatem adverſus Tarquinios bellum exercuit. Idem jus libertatis dando populum ampliavit. Manlius Torquatus, qui ad confirmandam caſtrorum diſciplinam filium ſuum interfecit. Quintius Cincinnatus, idem Serranus, cui aranti dictatura delata eſt. Camillus, qui, Senonum gente deleta Gallorum, incenſam ab eis urbem reſtituit. Fabii duo: quorum alter una pugna Etruſcos, Samnitas, Umbros, Galloſque ſubegit, Libertinos à tribubus repurgavit, ideoque Maximus cognominatus: alter Fabius Hannibalem mora fregit, ex quo Cunctator eſt cognominatus. Papirius Curſor; hic Samnites, qui Romanus ſub jugum pugnando miſerant, victos ignominia pari adiecit, & à velocitate Curſor eſt appellatus. Curius, cum in foco rapas torreret, offerentibus, Malo, inquit, in fictilibus meis & aurum habentibus imperare. Fabricius Luſcinus, qui Cornelium Rufinum conſularem virum ſenatu amovit, luxuriæ & avaritiæ damnatum, quod decem pondo argenti poſſideret. Claudius Marcellus, qui Annibalem primus in Campania prælio vicit, idemque docuit, in bello quomodo equites ſine fuga cederent. Scipiones duo, quorum alter prior, Africanus, qui Annibalem & in eo Africam debellavit, alter Scipio Numantinus, qui Carthaginem & Numantiam diruendo, in hac Africam, in illa Hiſpaniam fregit. Quintus Nero, qui Annibale in Apulia relicto, venientem ab Hiſpania Haſdrubalem excepit, copiaſque ejus uno die apud Metaurum flumen devicit, qui ſeſe cum Annibali junxiſſet, dubitari non poteſt, paria eis præſtiturum non fuiſſe. Paulus, qui cum Macedoniam viciſſet, & Græciam liberaſſet, & opulentiſſimum triumphum reportaſſet, inter ipſos triumphi dies, amiſſis duobus liberis, pro concione dixit, gratias ſe agere fortunæ,

quod

quod in ſuam potius domum, quam in remp. ſæviſſet. Duo, Metelli: quorum alter Macedonicus, devictis Macedonibus; q: Contrebiam inexpugnabilem Hiſpaniæ civitatem, juſſis teſtamenta ſcribere, & vetitis redire niſi viciſſent militibus, occupavit: alter Numidicus, victa Numidia; qui cum pernicioſas reip. leges ferret, Apuleius tribunus plebis totuſque ſenatus in eas juraſſet, maluit in exilium ire, quam jurare. Hujus filius, Pius cognominatus eſt, quod patrem in exilium ſecutus eſt. Caius Marius, qui in Africa Numidis, in Gallia Cimbris Teutonibuſque ſuperatis à caliga pervenit uſque ſeptimum conſulatum. Sylla, qui bello civili victoria perpotitus, Romanum primus invaſit imperium, ſoluſque depoſuit. Sertorius, qui proſcriptus à Sylla cum in exilium profugiſſet, quàm breviſſimo tempore prope totam Hiſpaniam redegit in ſuam poteſtatem, & ubique adverſante fortuna inſuperabilis fuit. Lucullus, qui Aſiacæ provinciæ ſpoliis maximas opes eſt conſecutus, & ædificiorum, tabellarum que pictarum ſtudioſiſſimus fuit. Pompeius, qui Armenios ſub rege Tigrane, Ponticos ſub rege Mithridate, Cilicas toto mari dominantes, infra quadrageſimum diem vicit, & magnam partem Aſiæ inter oceanum Caſpium Rubrumque victoriis ſuis triumphiſque peragravit. Caius Cæſar, qui Gallias Germaniaſque ſubegit, & primus Romanorum navigavit Oceanum: in quo Brittaniam invenit, & vicit. Julius Cæſar Auguſtus, qui perpacatis omnibus provinciis exercitus toto orbe terrarum diſpoſuit, & Romanum imperium ordinavit. Poſt cujus conſecrationem perpetua Cæſarum dictatura dominatur.

Romani qui in Toga fuerunt illuſtres.

MAnius Agrippa, qui diſſidentem populum ſenatui conſigavit, atque conciliavit. Appius Cæcus, qui pacem Pyrrhi diremit, ne populus qui ſuis parere noluerat ſub externis regibus regeretur. Tiberius Gracchus, qui Scipionem Aſiaticum

quamvis inimicum haberet, non eſt paſſus à tribunis in carcerem duci, quod diceret, nefas ibi eſſe Scipionem ubi captivi Latius adhuc alligati tenerentur. Hic eſt Gracchorum pater, qui in tribunatu, cum agrariis legibus ſeditiones excitarent, interfecti ſunt. Decimus Brutus Calæcius, qui Gracchum generum agrariis legibus Reip. ſtatum turbantem cum Opimio conſule oppreſſit. M. Brutus, qui Pompeii partes ſecutus, mox à Cæſare reſtitutus, in mortem ejus conjuravit, quod affectare nomen regium videretur. Lucius Druſus, qui agrariis legibus promulgatis, ſummum pro eo favorem conſecutus, ne promiſſa perficeret, per inſidias à Philippo Conſ. domi ſuæ interfectus eſt. Lutatius Catulus, qui Lepidum acta Syllæ reſcindere volentem admoto exercitu Italia fugavit, & ſolus omnium ſine ſanguine bellum civile confecit. Cato Cenſorius, qui toties accuſatus eſt, quoad vixit, nocentes accuſare non deſtitit. Hic eſt omnium rerum peritiſſimus, & ut Salluſt. Criſpo videtur, Romani generis diſertiſſimus Cato. Cato Prætorius, qui bello civili partes Pompeii ſecutus mori maluit quam ſuperſtes eſſe reip. ſervienti. Scaurus, qui vetuit filium in conſpectum ſuum venire, quia bello Cyprico deſeruerat. Scipio Naſica, quia non rite inauguratus Conſul videretur, conſulatu ſe abdicavit, & domitis Dalmatis oblatum à Senatu triumphum repudiavit, ſtatuaſque, quas ſibi quiſque in publico poſuerat, in cenſura ſua ſuſtulit. Cenſuit in Senatu tamen, Carthaginem non eſſe delendam, propterea optimus judicatus. Cornelius Cethegus, qui fratrem ſuum Cethegum, quod cum Catilina conjuraſſet, morte multandum cenſuit. Tullius Cicero, qui in conſulatu ſuo Catilinæ conjurationem fortiſſime oppreſſit.

Qui pro ſalute ſe obtulerunt.

HOratius trigeminus, qui adverſus Curiatios Albanorum; qui de ſummo imperio dimicaverunt. Fabii, qui trecenti, cum omnes patriciæ

ſtirpis

ſtirpis eſſent, bellum Vejens peculiariter ſibi depoposcerunt. Mucius Cordus, qui ignibus manus impoſuit. Horatius Cocles, qui ponte reſciſſo Tiberis armatus tranſiit navitans. Trecenti ſub Calpurnio Flamma contra Pœnos; qui in Sicilienſi ſaltu, mortuo exercitu, populum Romanum liberaverunt, ut plane ccc Lacedæmoniorum apud Thermopylas gloriam adæquarent. Duo Decii; quorum alter Latino bello, alter Samnitico diis manibus ſe devoverunt. Fulvius Pontifex; qui, urbe à Gallis Senonibus incenſa, ſe alioſque ſenes diis manibus devovit. Regulus; qui tormenta Carthaginenſium maluit pati, quam ut inutilis pax cum eis fieret, aut ipſe jurisjurandi fidem falleret. Curtius; qui ſe in hiatum terræ immiſit, cum ex oraculo, quod optimum eſſet in urbe Romana, poſceretur. Spurius Poſtumius; qui à Pontio Telleſino Samnitum duce ſub jugum miſſus cum exercitu, autor fuit rumpendi fœderis, ſeque hoſtibus cenſuit eſſe dedendum. Gaius Metellus Pontifex, ardente templo Veſtæ Palladium extulit, & oculos amiſit.

Qui ſpolia opima retulerunt.

ROmulus de Acrone Ceninenſium rege. Coſſus Cornelius de Larthe Tolumne Vejentium rege. Claudius Marcellus de Virodomaro rege Gallorum.

Qui provocati ab hoſtibus manu contenderunt.

MAnlius Torquatus, qui Gallo torquem detraxit, eumque ſibi circumdedit. Valerius Corvinus; qui à Gallo provocatus cum pugnaret, corvus galeam ejus inſedit, & hoſtem perturbavit. Scipio Æmilianus cum eſſet legatus ab Lucullo imperatore apud Intercatiam Vaccæorum urbem, provocatorem barbarum occidit. Lucius Opimius ſub Lutatio Catulo Conſule, in ſaltu Tridentino provocatorem Cimbrum interfecit.

Qui pro Romanis gentes ſuperaverunt.

SCipio Africanus, Scipio Numantinus, Scipio Aſiaticus, Mummius Achaicus, Servilius Iſauricus, Brutus Callaicus, Paulus Macedonicus, Metellus Creticus, Cæſar Germanicus, Cæſar Dacicus.

Quot illuſtres Scipiones qui magnis rebus geſtis cognominati ſunt.

SCipio magnus Africanus, qui vicit Annibalem. Scipio minor Numantinus, qui Numantiam, & Carthaginem diruit. Scipio Aſiaticus, qui de Antiocho triumphavit. Scipio Naſica, qui à Senatu vir optimus eſt judicatus. Scipio, qui occiſo Pompeio partes reſtituit, & victus ſe interfecit.

Seceſſiones plebis.

SEcceſſiones plebis à patribus fuerunt quatuor. Prima ſeceſſio propter impotentiam fœneratorum, cum in montem plebs armata ſeceſſit. Secunda, propter impotentiam Decemvirum, cum interfecta filia ſua Virginius Appium & totam ejus factionem in Aventino monte circumvenit, effecitque ut abdicato magiſtratu accuſati, atque damnati variis ſuppliciis punirentur. Tertia propter matrimonia plebei: ut ne patriciis nuberent, quam Canuleius concitavit in monte Janiculo. Quarta ſeceſſio in foro, propter magiſtratus, ut plebei conſules fierent, quam Sulpicius Stolo concitavit.

Seditiones.

SEditiones in urbe quatuor. Prima ſeditio, Tiberii Gracchi; quem, de judiciariis & agrariis legibus ſtatum civitatis moventem, Scipio Naſica facta manu in Capitolio oppreſſit. Secunda ſeditio, Gracchi fratris ejus; quem ob ſimiles largitiones novos motus excitantem Opimius conſul, cum Decimo Bruto Callæcio ſocero ejus, convocatis ad pileum ſervis, in Aventino monte oppre-

oppreſſit. Tertia ſeditio, Apuleii Saturnini Tr. Pl. & Glauciæ Conſulis; quos comitia in campo cædibus perturbantes, Marius in Capitolium perſecutus obſedit, & confiendos fuſtibus ſaxiſque curavit. Quarta ſeditio, fuit Livi Druſi, & Quinti Cæpionis, cum ille Senatus equeſtrem ordinem adſideret. Præcipua tamen ad motus excitandos fuit cauſa, quod Druſus civitatem omnibus Italicis pollicebatur, ſed tum à Philippo Conſule in domo ſuo interfectus.

Qui adverſus patriam nefaria iniere conſilia.

Coriolanus ob aſperiorem annonam in exilium actus Volſcorum exercitu admoto patriam expugnare voluit, ſed Veturiæ matris precibus victus, tum ab exercitu ſuo confuſus eſt. Marcus Melius, frumentaria largitione cum videretur, juſſu Quintii Cincinnati dictatoris à Magiſtro equitum in roſtris occiſus eſt. Spurius, cum Agrariis legibus factione dominationem pararet. Manlius Capitolinus, cum pecunia conturbatores liberaret, ſuſpectus regni affectati de Tarpeio Saxo præcipitatus eſt. Catilina cum in cædem Senatus, in incendium urbis, direptionem ærarii conjuraſſet, & in id facinus Allobrogas ſollicitaſſet, ab Cicerone in Senatu accuſatus, ab Antonio in Apulia debellatus eſt.

Qui Reges vel Duces cum Romanis bella geſſerunt.

POpulus Romanus ſub Romulo pugnavit cum Sabinis prius propter virgines raptas. Sub Tullio cum Albanis. Pontius Telesinus, dux Samnitum; qui ad Caudinas furculas Romanos ſub jugum miſit. Pyrrhus, Rex Epirotarum, qui pro Tarentinis bellum cum Romanis geſſit, vaſtataque Campania ad viceſimum ad urbem pervenit, mox à Curio & Fabricio victus in patriam conceſſit, & cum Achaiam armis ſub ſe redegiſſet, Macedoniam quoque Antigono regi eripuiſſet, dum

dum Argos expugnat, occiſus eſt. Omnium Græcorum ſapientiſſimus, & militaris diſciplinæ peritiſſimus fuit. Annibal, qui novem annorum patrem in Hiſpaniam ſecutus, minor annorum quindecim imperator factus; triennio in Hiſpania vicit, & everſione Sagunti, rupto fœdere, per Pyrenæum & Alpes in Italiam venit, Scipionem ad Ticinum, Tiberium Claudium apud Trebiam, Flaminium apud Thraſymenum, Paulum & Varronem apud Cannas, Gracchum in Lucania, Marcellum in Campania ſuperavit.

Status Populi Romani quas commutationes habuerit.

POpulus Romanus primum ſub regibus fuit. Deinde, poſt ſuperbiam Tarquinii, & illatum Lucretiæ ſtuprum, expulſis regibus, tutelam ſui conſulibus tribuniſque commiſit. Deinde tribunitiis ſeditionibus agitatus, abdicatis omnibus magiſtratibus, Decemviros, legum ferendarum & Reip. conſtituendæ cauſa, paravit. Horum quoque dominationem & libidinem deteſtatus, rurſus ad conſules rediit. Donec, exortis bellis civilibus inter Cæſarem & Pompeium, & oppreſſa per vim libertate, ſub unius Cæſaris poteſtatem redacta ſunt omnia. Ex eo perpetua Cæſarum dictatura dominatur.

Initium Regni Mithridatis.

CYrus, Rex Perſarum primus, imperium Medis ademit. Duos filios reliquit, Cambyſen & Smerden. Horum Cambyſes, defuncto patre, quod major eſſet, Smerden in ſolio ſedentem, capite cœlum pulſare per ſomnium videns, occidendum eum curavit ipſe: & deinde, revertens ab Æthiopia, rebus perfractis, cum in Ægyptum veniſſet, incolaſque ejus loci lætantes advertiſſet; ratus, illos adverſis ſuis inſultare, Apin in femine vulneravit: eodemque ictu occidit. Interim Magus quidam Smerdes, Patibiatæ frater, abutens nomine

ex

ex formæ ſimilitudine, filium ſe Cyri profeſſus, regnum Perſicum invaſerat. Quod ubi Cambyſi nuntiatum eſt, regredi in patriam maturans, oblitus eſt gladium, quo Apin interfecerat, vaginæ reddere. Quod cum conaretur efficere, femen ſuum vulneravit, & eam partem, qua Apin vulneraverat. Ex eodem vulnere in paucis diebus obiit. De cujus morte poſtquam certior nuntius ad Perſas venit, Potanes Pedimam filiam ſuam, qua cum Smerdes conſuetudinem habebat, edocuit, ut cum ille ſopitus eſſet, utrum aures tectas comis haberet, periclitaretur. Sciebat enim, à Cyro Smerdi Mago ademtas aures. Ille falſum eſſe Smerden confirmavit. Tunc ſeptem nobiliſſimi Perſæ inter ſe conjuraverunt. Eorum nomina hæc ſunt, Potanes, Hydanes, Aſpatines, Saphernes, Megaboius, Gobies, Darius. Deinde, Mago Smerde interfecto, conſtituerunt, uti excepto poſthac Potane, ex illis regnaret cujus equus primus in loco, quem delegiſſent, hinniſſet. Tunc Hiberes, agaſo Darii, equum domini ad locum prædictum duxit. illic alia equa ab ſuo initur. Tunc equus Darii magnum hinnitum dedit. Ita Darius regnum obtinuit. A quo Artabanes originem ducit; quem conditorem regni Mithridatis fuiſſe, confirmat Salluſtius Criſpus.

Reges Parthorum.

SEleucus, Alexandri Macedonis amicus, Hujus poſt mortem Abarrida, frater ejus, juſſus Babylonem obtinere, finitimos ſub ſe redegit, unde Nicator eſt appellatus, & tres validiſſimas urbes conſtituit, Abarridam, Seleuciam, Laodiciam. Arſaces, forma & virtute præcipuus, cujus poſteri Arſacidæ cognominati ſunt: qui pacem cum Sylla imperatore fecit. Orodes; qui fœdus cum Cn. Pompeio percuſſit, Craſſum cum legionibus apud Cartas funeſta clade delevit. Pacorus; qui filium ejuſdem nominis miſit in Syriam, ut Romanas provincias popularetur; atque ipſe à Ventidio legato Julii Cæſaris occiſus eſt.

Reges

Reges Cappadociæ & Armeniæ.

TIgranes, qui jam ſcriptus eſt; qui tertio Punico bello perdomuit ſub Macino Conſ. & Scipione Æmiliano. Bellus, rex Armeniæ; qui cum impetum in Græciam feciſſet, & Pythii Apollinis templum incendiſſet, tempeſtate & frigore exercitum amiſit. Polycrates, rex Cappadociæ; qui ſomniavit Solem & Lunam uri; qui à præfecto Darii regis occiſus eſt. Epaminon, ejus filius, rex; qui Thebas Græcorum pugnando vicit. Periander, Rex qui Corinthi regnavit; omnia terra & mari Romanis ſubjugavit. Timoleon, qui Corinthi fratrem ſuum regnantem interfecit. Idem & Dionyſium Siciliæ regem expulit, neque ipſe ab offerentibus regnum accepit, ſed arcem quoque demolitus eſt. Hic cum convitia mala audiret, ait, Tota vita mea id egi, ut omnes liberi eſſemus.

Reges Aſiæ & Pergami.

EUmenes Caruenus Philippi Alexandri armiger bellicoſiſſimus, ſed parum proſpera fortuna uſus, adeo tamen terribilis, ut vivente eo nemo auſus ſit Rex appellari. Antiochus jam ſcriptus eſt. Eumenes alius, qui Romanos Macedonico bello juvit cum milite ſuo. Attalus, qui pro Romanis ſæpe pugnavit. Nam teſtamento ſuo Populum Romanum heredem fecit.

Reges Ponti & Bithyniæ.

PHarnaces, Rex Bithyniæ, filius Mithridatis; qui bello civili, quod in Pharſalica geſtum eſt, milite patris ſui Syriam invaſit, & adventu Cæſaris, antequam in congreſſum ejus veniret, ipſo terrore nominis ſui victus refugit in Pontum. Pruſias Rex amicus populi Romani; ad quem Annibal victo Antiocho confugit, &, cum à rege expoſceretur per legatos, veneno ſe liberavit. Nicomedes, ſocios & amicus populi Romani; in cujus amicitia

amicitia prima ætate Cæſar fuit. Qui morieus teſtamento & ipſe Pop. Rom. heredem dimiſit.

Reges Alexandriæ.

POſt mortem Alexandri Macedonis regnaverunt Alexandriæ Ægyptum octo Ptolomæi nomine, multi clariſſimi viri. Ptolomæus Euergetes; qui Alexandrum apud Ozydacras objecto clipeo protexit. Ptolomæus, filius Philadelphi, literatiſſimus; qui plurimos libros Græcos ſcripſit. Ptolomæus Soter; qui ingenti claſſe Rhodios vicit. Ptolomæus Tryphon; qui ſeditioſos in theatro ſagittis occidit, alios flammis dedit. Hujus filius Cypris pro Romanis multa bella geſſit, adverſus Garamantas & Indos. Ptolomæus, Pupillus dictus; qui Pompeium tutorem à Senatu accepit, donec pubeſceret, & poſtea civili bello Pontino interfectus eſt.

Duces & Reges Carthaginienſium.

HAnno, & Mago; qui Punico bello Cornelium Conſ. apud Liparas ceperunt. Hamilcar qui Barcor cognominatus eſt, primo Punico bello magnam partem Hiſpaniæ ſub imperium Carthaginienſium redegit. relictis filiis quatuor, Aſdrubale, Annibale, Hamilcare, & Magone. Aſdrubal, frater Annibalis; qui ſecundo Punico bello, cum ingentibus copiis ab Hiſpania veniens, antequam ſe fratri conjungeret, à Claudio Nerone expoliatus eſt.

Reges Numidiæ.

SYphax; quem Scipio Africanus victum in triumphum traxit, regnoque ejus impoſuit Maſiniſſam. Maſiniſſa Rex; qui Scipionem adverſus Carthaginem & Syphacem equitatu adjuvit. Ab eo, inter præmia commilitii Numidiæ regno donatus eſt. Jugurtha; qui ſcriptus eſt.

Reges

Reges Mauritaniæ.

JUba Rex; qui Curionem legatum Cæſaris oppreſſit: mox, occiſo Pompeio, Catonis & Scipionis partes firmare conatus, cum ſe in regiam recepiſſet, poſt magnificam cœnam interficiendum ſe dedit. Juba, rex literatiſſimus; qui Cæſaris Auguſti juſſu regnavit, & magnificentiſſimam urbem Cæſaream condidit.

Qui adverſus Pop. Rom. arma ſumpſerunt.

TAtius, Rex Sabinorum; qui occupata arce Tarpeia in ipſo foro cum Romulo decertavit, & interventu Sabinarum pacem cum Romulo fixit. Mettius Suffetius, Rex Albanorum; qui, contra fœdus, à Fidenatibus deſtitutus, & juſſu Tulli Hoſtilii deligatus ad currum, & in adverſa actis equis, laceratus eſt. Porſenna, rex Etruſcorum, qui Romanos ad Janiculum obſedit, propterque Tarquinios. Tridates, qui à Corbulone Conſulari viro victus, & reſtitutus eſt.

Bella civilia quot.

CIvilia bella quatuor mota ſunt in urbe à Romanis. Civile bellum primum Sulpicius Tribunus excitavit, quod ſubſcriptam provinciam Mithridaticam Sylla in Marium transferre noluiſſet. Secundum bellum Lepidus contra Catulum, ob metum Siciliæ expoliatæ. Tertium bellum Cæſar & Pompeius. Belli ſpecies magis, quam cauſa fuit, negatus à Senatu Cæſari conſulatus. Cæterum utriuſque æmulatio & cupiditas imperii occupandi. Nam, cum ſecundum mores legemque majorum dimiſſo exercitu venire in urbem Cæſar deberet, & docere Senatum de rebus à ſe geſtis, atque ita triumphum conſequi; ſimulans, ſe gratiam timere Pompeii, negavit ſe miſſurum exercitum, niſi conſularibus comitiis ratio abſentis ſui poſita fuiſſet. Quamobrem hoſtis à Senatu judicatus, ſtatuit in bello vindicare. Ac ſic non conſulatum modo

do ac triumphum, ſed totum Populi Romani imperium redegit in ſuam poteſtatem. Quartum bellum Cæſar Auguſtus adverſus complures duces; contra Pompeium juvenem bona paterna repetentem; mox adverſus Caſſium & Brutum in ultionem interempti patris; deinceps adverſus Antonium & Cleopatram ultro bellum patriæ inferentes.

Quot genera bellorum.

BEllorum genera ſunt quatuor. Gentile; quod cum externis geritur; ut Romani cum Latinis, Athenienſes cum Lacedæmoniis. Servile; quod Romani adverſus fugitivos geſſerunt, & contra duces eorum, Spartacum, Crixum, & Oenomaum. Civile; quo inter ſe certant ſicut Marius & Sylla, Cæſar & Pompeius, Auguſtus & Antonius.

Ordo belli Mariani.

INexplebilis honoris Marii cupiditas, decretam Syllæ Ponticam provinciam voluit eripere per rogationem Sulpicii tribuni plebis. Sylla indignatus continuo ad exercitum perrexit, & eum urbi admovit, & in patriam ingreſſus, Capitolium occupavit. Quo terrore victus Senatus, Mario totique factioni ejus interdixit. Profecto deinde in Aſiam Sylla, Marius exul cum profugiſſet, ac primum Minturnis in palude latuiſſet, tum conjectus in carcerem evaſiſſet, interim Cinna & Octavius in urbe eſſent; ob hoc, occaſione data, Marius redit, & ſe cum Cinna adjunxit, victis Octavianis partibus. Septies conſul creatus ſæviſſimis cædibus totam urbem funeſtavit, Sylla interim victo Mithridate in urbem reverſus, prope totam Italiam in armis invenit, ſub juvene Mario Marii filio: ſed omnes ejus copias partim in Etruria ad Sacriportum, partim ad Collinam portam proſtravit: & reliquias adverſariorum eorum, qui ſe dediderant, in villa publica trucidavit. Qui diffugerant,

gerant, in tabula proſcripſit, jure permiſſo ut interficerentur.

Ordo Belli inter Cæſarem & Pompeium.

CÆſar, & Pompeius, & Craſſus, inita ſocietate, imperium Romanorum poſſidebant. Cæſar Gallicos, Craſſus Syriacos exercitus habebat. Pompeius, horum viribus fretus, in Senatu dominabatur Poſt Craſſi mortem apud Parthos Muſus Barbarus Aſculanus, Quintus Lutatius Catulus.

De bello Macedonico.

POpulus Romanus cum Macedonibus bellum ter geſſit. Sub Flaminio Conſule regem eorum Philippum vicit. Sub Paulo Perſen Philippi filium. Sub Metello Macedonico Pſeudophilippum. Primi belli cauſa, quod de injuriis Macedonum Græci querebantur. Secundi, quod fœdus cum patre ſuo percuſſum ruperit Perſes. Tertii, quod falſo nomen regum Macedonum Pſeudophilippus invaſit.

De variis Cladibus Populi Romani.

ETruſco bello; cum Porſenna rex Janiculum obſedit. Gallico bello; cum Galli Senones, exercitu apud Alliam deleto, urbe incenſa, Capitolium obſederunt. Tarentino bello; cum Pyrrhus ad viceſimum lapidem totam Campaniam populatus acceſſerat. Punico bello; cum Annibal Cannenſi exercitu fuſo ad tertium lapidem caſtra poſuit. Cymbrico bello; cum Cymbri Tarentinas Alpes occupaverunt. Servili bello; cum Spartacus, Crixus, & Oenomaus gladiatores, populata prope Italia, cum ad incendendam urbem pergerent, in Lucania à Craſſo, in Etruria à Pompeio Conſule, opprimuntur.

De

De tribus Punicis bellis.

POpulus Romanus cum Carthaginienſibus dimicavit. Primum Punicum bellum navalibus copiis geſtum eſt. Cauſa motus prætendebatur duplex. Altera, quod Carthaginienſes Tarentinis adfuiſſent. Altera, quod Mamertini adverſus Pœnos auxilium poſcerent. Cæterum, revera præmium fuit Siciliæ & Sardiniæ poſſeſſio, fertiliſſimarum inſularum. Appius Claudius bellum in Siculo freto commiſit; Manlius & Regulus in ipſa Africa profligaverunt: Duillius Conſul apud Liparas inſulas; Lutatius Catulus apud Ægates, merſis hoſtium claſſibus, conſummaverunt. Secundum Punicum bellum longe omnium cruentiſſimum fuit. Cauſa, quod Annibal contra fœdus Saguntum evertiſſet. Prima clades hujus belli apud Liſternum, vulnerato Patre Scipione; quem Publius Scipio, nondum pubes, protexit ac liberavit. Secunda clades apud Trebiam, Vulnerato Flacco Conſule. Tertia apud Thraſymenum, vaſtato Flaminii exercitu. Quarta apud Cannas, deletis duobus exercitibus Pauli Conſulis morte, Terentii fuga Varronis. Poſtea vero quatuor duces Punici belli gloriam ſibi vindicant. Fabius ſive Cunctator; qui imminentem urbis excidio Annibalem mora fregit. Marcellus; qui primus Annibali apud Nolam reſtitit, & inclinatam ejus aciem pæne ictus cruciavit. Claudius Nero; qui venientem ab Hiſpania Aſdrubalem cum ingentibus copiis, priuſquam ſe Annibali jungeret, excepit, & ingenti prœlio vicit. Tertium Punicum bellum majoris gloriæ quam operis fuit. Nam, Manilio Conſule, inchoatum excidium Carthaginis Scipio Æmilianus conſummavit; una cum Tigrane cum incenſa Carthagine totius Africæ urbes in perpetuum repreſſit, quod contra fœderis pactionem Carthaginienſes reparaſſent claſſes, & arma finitimis intuliſſent.

Uſque Imperium Trajani qui victi ſunt & per quos, CCIV.

PEr Flaminium Conſulem Macedonas vicit ſub rege Perſe bellantes. Per Scipiones Africanos, Carthaginenſes. Per Paulum Conſulem, Perſen in Syria vicit regem Antiochum. Per Scipionem Æmilianum Celtiberos, & Numantiam. Per eundem Scipionem Luſitaniam, & ducem Viriatum. Per Decimum Brutum Galliam. Per Mummium Achaicum, & Corinthum, & Achæos. Per Fluvium Nobiliorem Ætholos & Ambraciam. Per Marium Numidas & Jugurtham. Per eundem Cymbros & Teuthones. Per Syllam Ponticos & Mithridatem. Per Lucullum item eoſdem Ponticos & Mithridatem: item Cilicas piratas, & Armenios cum rege Tigrane, & plurimas Aſiacas gentes. Sub hoc enim ad Indicum Oceanum, & Rubrum mare uſque pervenit. Per Caium Cæſarem Gallias & Germanias. Britanniam ſub hoc duce non tantum vidit, ſed etiam navigavit Oceanum. Per Cæſarem Auguſtum Dalmatas, Pannonios, Illyricos, Ægyptos, Germanos, Cantabros, totumque orbem perpacavit, exceptis Indis, Parthis, Sarmatis, Scythis, Dacis, quod eos fortuna Trajani Principis triumphis reſervavit.

De Comitiis.

COmitia dicuntur à comitatu & frequentia, quod Patres & Claſſes ad ſuffragia vocantur, creandorum magiſtratuum vel ſacerdotum cauſa. Comitiorum autem triplex ratio eſt. Hæc Curiata, hæc tributa, hæc centuriata dicuntur; quia hæc per curias & per tribus & per centurias explicantur. Si tranſlatitium ſit, & ſolitum, de quo populus curiatis tranſigitur. Si amplius, tributis. Si in ſummo diſcrimine eſt, tum miles ad ſuffragia vocatur, & Comitia centuriata dicuntur.

De populi Romani diſtributionibus.

ANtiquiſſima Populi Romani diſtributio triplex eſt, quam Romulus fecit; in regem, in Senatum,

senatum in Populum. Qui populus in tres tribus dividebatur ; Titiensem, Luceren, Ramnetem. Sequitur Populi Romani distributio sub Servio Tullio rege ; qui eum in tribus, classes, centurias, divisit. Ab iteratione census, ut optimus & locupletissimus quisque in suffragiis, id est, in Populo Romano plurimum valeret. Et tertia divisio est in Patronos & clientelas, qua inferiores superiorum se fidei committebant.

De Rebus-publicis.

RErum-publicarum tria genera sunt ; Regium, optimatum, populare. Aut enim sub regum sunt potestate ; ut Seleucia Parthorum. Aut Senatus ; ut Massilia Gallorum. Aut se ipsi regunt ; ut Atheuienses solebant. Est & quartum genus, quod Romani commenti sunt ; ut ex his tribus unum efficerent. Nam & regiam potestatem Consules habent, & penes Senatum Consilii publici summa est, & plebs habet suffragiorum potestatem.

FINIS.